

**Інститут Східної Європи
Кафедра українознавства
Університету «Львівський Ставропігон»
The Eastern-European Institute, Kafedra
Ukrainoznavstva University «L'viv Stavropigion**

Віктор Ідзьо

**Саріані-Карпи-Хорвати -
V століття до нашої ери –
X століття нашої ери**

Івано-Франківськ «СІМІК», 2015

**Друкуються за рішенням Вченої Ради
Національного науково-дослідного Інституту Українознавства
МОН України, протокол № 5, від 4 квітня 2008р.**

Монографія директора Інституту Східної Європи, завідувача Кафедрою українознавства Університету «Львівський Ставропігійон» доктора історичних наук, професора, академіка Міжнародної Академії Наук Євразії, академіка Академії Наук Вищої Школи України Віктора Ідзя «Саріані-Карпи-Хорвати - V століття до нашої ери - X століття нашої ери» приурочена до 55-ти ліття з дня народження автора(1960-2015р.), 35-ти літтю науково-педагогічної діяльності.

Наукова праця досліджує роль племінного об'єднання карпів-хорватів в процесах етнотворення та політичного розвитку українського населення території Карпат та Прикарпаття на протязі з V століття до нашої ери по X століття нашої ери. Монографія на основі досягнень сучасної української науки робить глибокий, фактологічний аналіз письмових, археологічних, лінгвістичних, топографічних та картографічних джерел, більшість яких, під таким кутом зору, аналізується та апробується вперше.

Дослідник з'ясує питання становлення та розвитку староукраїнського етносу, давньоукраїнської державності на території Великої чи Білої Хорватії, майбутнього Галицького князівства, на підставі свідчень античних, римських, візантійських, готських, арабських джерел та карти давньогрецького географа Клавдія Птолемея.

Рецензенти:

Грабовецький В.-доктор історичних наук, академік АНВШ України, професор Прикарпатського університету ім.В.Стефаніка(Івано-Франківськ).

Кабузан В.-доктор історичних наук, професор, провідний науковий співробітник Інституту Російської Історії РАН, завідувач історичного відділу Українського державного університету міста Москви(Москва).

Калакура Я.-доктор історичних наук, професор Київського національного університету, академік Академії Наук Вищої Школи України(Київ).

Кононенко П.-доктор філологічних наук, професор, академік АНВШУ, академік УАПН, академік МСАН(Київ).

©На обкладинці та в текстах фрагменти карти давньогрецького географа Клавдія Птолемея II-I ст. до н. е.

Зміст

Вступ.....	4
1.Огляд джерел та концепцій історичного етнотворення племінного об'єднання карпів-хорватів	6
2.Sarriani-Карпи-Хорвати згідно свідчень античних римських та археологічних джерел (II-IV століття нашої ери).....	51
3.Територія, суспільний лад, етно-політична і соціально- економічна історія розвитку хорватського етносу Карпато- Дністровського регіону.....	68
4.Велика чи Біла Хорватія VI-X століть. До з'ясування питання етногенезу й етнотворення Прикарпатських та Далматійських хорватів.....	95
5.Процеси політико-історіографічного та філологічного формування Прикарпатських хорватів.....	135
6.Хорватське князівство в IX-X століттях. До питання етно- генезу Галицького князівства в XI – середині XII століть....	167
Висновок.....	191

Вступ

В монографії «Carpiani-Карпи-Хорвати - V століття до нашої ери - X століття нашої ери» будуть розглянуті проблеми політичного, економічного, культурно-релігійного становлення та розвитку племінного об'єднання карпів-хорватів на основі свідчень античних, римських, візантійських, готських, арабських та давньоруських джерел у сукупності з сучасними напрацюваннями археологічної, топографічної та лінгвістичної науки.

Наукова праця «Carpiani-Карпи-Хорвати - V століття до нашої ери - X століття нашої ери» досліджуватиме питання ролі карпів-хорватів в історичному та політичному розвитку українського населення Карпат і Прикарпаття, його впливу на політичні, економічні та культурно-релігійні процеси, які проходили у Центральній, Південній та Східній Європі.

Монографія «Carpiani-Карпи-Хорвати - V століття до нашої ери - X століття нашої ери» безпосередньо торкнеться етногенезу державності карпів-хорватів, починаючи з V ст. н. е. по X ст. н. е. на території Карпат та Українського Прикарпаття, включить у проблему дослідження розвиток політичних, торгово-економічних організацій давньоукраїнського етносу Карпат та Прикарпаття на території, де проживали карпи-хорвати, а потім, галичани-українці.

Наукова праця «Carpiani-Карпи-Хорвати - V століття до нашої ери - X століття нашої ери» вперше на основі досягнень сучасної історичної науки зробить глибокий фактологічний аналіз письмових, археологічних, лінгвістичних, топографічних та картографічних джерел, більшість яких у такому контексті апробуватимуться й аналізуватимуться вперше.

В монографії «Carpiani-Карпи-Хорвати - V століття до нашої ери - X століття нашої ери» з'ясовуватимуться питання становлення та розвитку давньоукраїнської державності, давньоукраїнсько культури на території Українських Карпат і Прикарпаття в контексті політичних, торгово-економічних, культурно-релігійних взаємовідносинах з давньогрецькою, римською, візантійською цивілізаціями та Київською Руссю.

Монографія «Carpiani-Карпи-Хорвати - V століття до нашої ери - X століття нашої ери» дасть повний опис та аналіз джерел, проведе хронологічну класифікацію джерел у поєднанні з останніми напрацюваннями історичної та археологічної науки, покаже, що власне давньоукраїнські старожитності регіонів Українських Карпат, Прикарпаття та Подністров'я кристалізували давньоукраїнську державу, яка відома за свідченнями візантійських джерел, як Велика чи Біла Хорватія.

В монографії «Carpiani-Карпи-Хорвати - V століття до нашої ери - X століття нашої ери» на прикладі державності карпів-хорватів, яку античні, римські, візантійські, давньоруські літописці розмістили на території Карпат та Українського Прикарпаття, буде проаналізовано поступовий розвиток політичних, економічних та господарських інститутів давньоукраїнського суспільства.

У праці «Carpiani-Карпи-Хорвати - V століття до нашої ери - X століття нашої ери» буде наголошено, що зафіксовані картографічно давньогрецьким картографом Клавдієм Птолемеєм, «Карпіані», у II-III століттях нашої ери, створили прогресивні форми господарювання та ранньо-феодальну політичну та економічну організацію, яка відома з римських джерел як «Держава Карпів», візантійських джерел, як Велика чи Біла Хорватія, яка і стоїть біля витоків давньоукраїнської ранньо-феодальної державності.

Розділ I.

Огляд джерел та концепцій історичного етно-творення племінного об'єднання карпів-хорватів

На прикінці II та на початку I тисячоліття до нашої ери територію Українського Південного Причорномор'я населяли найдавніші та найвідоміші під власною назвою з давньогрецьких та біблійних джерел «кімерійські народи». Свідчення про кімерійців ми знаходимо у давньогрецьких джерелах, які відносяться до першого періоду знайомства давньогрецьких мореплавців з узбережжям Чорного моря. Ці свідчення виглядають як легенди, міфи та сказання. Так за поемою Гомера «Одісея»: «Територія Причорномор'я це дуже відома країна і в той же час віддалена. Цю країну кімерійців досяг Одисей». Поема так характеризує місцевих жителів, кімерійців: «Зайшло сонце і покрилися тьмою всі шляхи, а судно наше досягло меж океану. Там народ і міста людей кімерійських, які окутані імлою і хмарами» [15, с.266; с.71].

У давньогрецького історика Геродота, батька історії, що творив у V столітті до н.е., Страбона, що жив у 63 р. до н.е. - 23 р. н. е. є повідомлення: «що вся країна, яка раніше належала кімерійцям, зайнята скіфами» [15, с.267; с.71].

Ці ж джерела називають ряд місць Причорномор'я, які пов'язують з проживанням та діяльністю кімерійців. Тут в Причорномор'ї знаходились «кімерійські стіни», «кімерійські переправи», саме Чорне море називалося «Босфор Кімерійський». З джерел також відомі назви «кімерійські переправи». В середині країни було місто Кімерік. В західній частині Причорномор'я, поблизу гирла Дністра, за переказом Геродота, знаходились могили останніх кімерійських царів. Це говорить про те, що кімерійці займали всю територію від Дону до Дністра та ймовірно до Карпат.

Проаналізовані вченими археологічні старожитності, які пов'язують з кімерійцями, тотожні з пам'ятками зрубницької культури степового Причорномор'я.

Цей прихід на територію України кімерійських старожитностей ряд вчених означають під назвою «фарбованих скелетів». Характерно те, що він простягається по усьому просторі

від Кубані по Причорномор'ю до Подністров'я, на півночі захоплює південну Київщину і Харківщину. Вживання при похороні червоної фарби (посипання нею, або мащення трупів) виступає як елемент культури, релігійного культу кімерійського народу. Сам процес і спосіб поховання померлих в скороченій так званій, утробній позі, відомий не тільки в степу, але й в Галичині. Тут також зустрічаються аналогічні поховання. Тому поява звичаїв уживання червоного та червоно-чорного кольорів, дає нам можливість припускати її приналежність до «кімерійців» чи до їх одноплемінників «хорватів». Поява ритуалу фарбування, говорить про соціальні і культурні зміни, які відбулися з культовим червоним кольором, який можна пояснити, як символ вогню, сонця, символ крові, що має оживити обескровленого. Розповсюдження таких поховань великими гніздами в кількості десятків і навіть сотень тисяч могил в українських степах і на території Галичини, дає можливість зрозуміти про місцезнаходження і міграцію із степу, на територію пізнішої Галичини, цього великого і сильного своєю релігійною культурою, народу. З цього питання визначний український історик М. Грушевський наголошував: « про велику енергію цього народу та довготривалість існування цієї релігійної культури. Розповсюдження цієї культури, це розселення чисельного народу, що в VIII столітті до нашої ери, який виступає в малоазійських джерелах під назвою, кімерійців, що приніс на територію України потік червоно-чорної культури» [17, с.10-12].

Кімерійці, на думку М. Грушевського: « були великим і сильним народом, до складу якого входив і чисельний народ Дністро-Подніпров'я, який у велику «кімерійську епоху» був осілим та вів активну землеробсько-пастушу діяльність. Всі ці народи великої кімерійської епохи, джерела називають: сарагати, карюони, будини, роксолани і т. д. » [34, с.125-126].

Якщо дещо видозмінити інтерпретовані давніми греками стародавні народи, що проживали на території України і в Причорномор'ї та врахувати ту ситуацію, що ці народи є представниками кімерійців-слов'ян, а в подальшому русичів-українців, то можна припустити, що ймовірно по співзвучності назв народів: «саргати» це слов'яни-хорвати, «будини-бужани», це поляни, «карбони»-тиверці, «роксолани» - руси та алани. Тобто

той самий український народ, який ми утотожнювали з «скіфами-землеробами» епохи давньогрецького історика Геродота, цілком очевидно, що слід утотожнювати умовною назвою «кімерійцями-землеробами» і тим самим слід розглядати етногенез української нації з кімерійської епохи, а це приблизно, з «Гомерової епохи», коли цей давньогрецький письменник розповідав про країну кімерійців, та народи, що в ній проживають [18, с.5-16].

Слід наголосити, що сама назва «кімерійці» була інтерпритована греками. У фінікійців, сусідів давніх греків, слово «Камар» - означає: темний, чорний. Пізніше цією назвою «Калімах» античні автори називали кімерійців і скіфів, що в перекладі означало «доляри кобилиць» [17, с.10-12].

Із асирійських джерел відомо, що кімерійці зробили військовий похід на Асірію, завдали поразки урартському цареві Русові, ними був вбитий асирійський цар Саргон II, який загинув на полі битви з кімерійцями. У джерелах, що належать до часів асирійського царя Асаргаддона (681-668 роки до н. е.), кімерійці та скіфи відігравали велику роль у війнах при падінні Асірії та становленні Мідії. Частина їх виступила на боці ворогів Асірії, а частина в числі її союзників [34, с.125-126].

Історики допускають, що в кінці II - початку I тисячоліття I тисячоліття до н. е. кімерійсько-слов'янські загоны через Фракію і Боспор вторгались в Малу Азію, а із «Руського поля» ці ж войовники вторгалися через Дар'яльську ущелину в Закавказзя. Скоро на чолі Урарту, яка успадкувала державну культуру Хурито-мідійської держави II тисячоліття до н. е., у кінці VIII століття до н.е., стає цар Руса. Поблизу теплих вод, до півдня, від головного Кавказького хребта, постає торгово-ремісничий центр Теплице, пізніше Тифліс, нині Тбілісі. У подальшій своїй історичній епопеї, кімерійці-слов'яни споруджують в Мінгрелії, цитадель, яка отримала назву Горди(город, град). В цей же час кімерійці-слов'яни споруджують місто Гордіон. Якщо подивитись на кімерійсько-слов'янський фольклор, в тому числі й релігійний, то він схожий з фрако-фрігійським. Зокрема бог Сабодіса (визволитель, освободитель) виводили із слов'янського кореня (воля, свобода). Навіть у Біблії в верхньозавітній книзі пророка Ізекіля, залишилася згадка про потужній північний народ «РОС» (роси), одне тільки ім'я якого викликало страх. Ототжнення

вченими, кімерійців, то з слов'янами-русичами, то з слов'янами-хорватами є не випадковим, оскільки як русичі так і хорвати, як загалом, українці-індо-європейці, германи, кельти, фракійці, італіки і т. д., мають за своїми плечима не 10-15 століть літописного та історичного розвитку, а принаймні як мінімум декілька тисячоліть неприривної, нелітописної історії. Зокрема українці організовувались у продовж цієї історії і залишили сліди своєї етнічної та культурної самоорганізації в багатьох районах Євразії. Тому не дивно, що версія про кімерійців-хорватів-галичан-українців, проглядається вченими через призму їх історичного та міфологічного розвитку [19, с.14-37].

Можна припустити, що хорвати, як конгломерат племен, проглядаються починаючи з індо-іранської групи народів, точніше з багатоенічних культур Хорезму. Оскільки стародавня назва Хварезм-Хвазем - на мові стародавньої Авести це «Земля Сонця», то вчені припускають, що власне з цього терміну виводиться етно-назва «Хорвати», яку успадкували слов'яни: карпи-хорвати [18, с.162 -180].

Дальше в давньогрецьку, велику, вже літописну епоху, слов'ян-хорватів утотожнюють з великим племінним об'єднанням, яке відоме під давньогрецьким словом «саргати-сардати». Як зауважують філологи, греки зробили на свій лад племінні інтерпретації назв слов'янського племені «хорвати», яких назвали «саргати» чи «сардати». Слід наголосити, що вже Геродот розміщував хорватів між ріками Сеймом і Доном і наголошував: «що хорвати не скіфське плем'я» [15, с.267-268; с.71-72].

Дослідники допускають, що «саргати» чи «сардати» - слов'яни-хорвати були прашурами кімерійців. Як вважав Геродот, з появою скіфів, кімерійці не наважились вступити з ними в боротьбу і відступили з Сеймо-Донського басейну проживання в Дністро-Дніпровський, віддаючи попереднє місце проживання та узбережжя Чорного моря, більш могутнім скіфам, що відзначено археологічною культурою в басені Дністра, де в подальшому хорвати розвинули більш вищий цивілізаційний рівень господарювання, відомий в Геродотів час, як: «скіфи-землероби» [17, с.10-12].

Таким чином, подальші давньогрецькі джерела, починаючи з Геродота на території України описують скіфів, їх

взаємовідносини з різними сусідніми народами, зокрема з «скіфами-землеробами», «скіфами-орачами». Згідно з своїми географічними уявленнями Геродот дає нам таку загальну картину розселення племінних об'єднань Скіфської конфедерації:

В пониззі Бугу, безпосередньо на північ від Ольвії, проживали «калліпіди», яких називали також елліно-скіфами.

На північ від них, вздовж Бугу, в місці найбільшого зближення з Дністром, проживали «алазони».

Ще далше на північ на території між Бугом і Дністром проживали «скіфи-орачі». Межою їх із землями «алазонів» була одна з лівобережних приток Бугу, яка називалась «Ексампей», що в перекладі означає «Святі шляхи». Вода цієї річки (цього джерела) була гіркою і непридатною для використання. На сучасній карті «Ексампей» утотожнюється з річкою Синюхою.

«Калліпіди», «алазони», і «скіфи-орачі» займалися землеробством. Великою рікою у них був Тірас (Дністер).

Скіфи-орачі вирощували хліб на продаж, який продавали в давньогрецькі міста зокрема в Ольвію, пізніше велике грецьке місто на Дністі - Тіру.

Таким чином, згідно свідчень Геродота, який жив і писав в V столітті до н. е., можна наголошувати, що народи, що проживали в північно-західних регіонах України, входили в етносферу творення українського народу.

Далше Геродот від Азовського моря, Дону, Криму та по усьому степу до Дніпра, розміщує «царських скіфів», тобто вміщуючи сюди скіфів-кочовиків, скотарів, коневодів, пастухів великих стад овець, корів, кіз, загалом великої та дрібної рогатої худоби.

В лісостеповій зоні Геродот розміщує «будинів», в східній, і східно-південній, відповідно «карбонів» та «саргатів», яких теж вважав землеробськими племенами і яких теж вчені включають в еносферу творення українського народу.

В VI столітті до н. е. праукраїнці, як наголошував Геродот, «скіфи-орачі», які проживали між Дністром і Дніпром, поширились до ріки Сейму і Псла й там стали відомими під назвами «саргати-хорвати». Ці етно-назви племена могли отримати від імен визначних племінних князів, наприклад: Хорива, Хорса, Хорвата, Карпа-Хорива, що відомі нам із

«Велесової Книги» та «Повісті Минулих Літ», римських та візантійських джерел. Як вважають дослідники, у VI-V століттях до нашої ери у праукраїнських племен, внаслідок включення їх в торгово-економічні взаємовідносини з давньогрецькою цивілізацією, розвинувся високий рівень економічного та соціального розвитку. Як засвідчують археологічні джерела, епоха VI-V століття до н. е. у праукраїнських племен був часом економічного та культурного піднесення. Так у III-II століттях до н.е. в зв'язку загостренням внутрішніх суперечок у скіфів та нашестя сарматів, постійними війнами з античними містами Північного Причорномор'я, Скіфське царство переживає період економічного та політичного занепаду. Джерела повідомляють, що Боспорський цар Ріпеупорід II (210-221рр. н. е.) після ряду перемог остаточно переміг і підкорив скіфів і проголосив себе царем всього Боспора і тавро-скіфів. Археологічні розкопки Неаполя Скіфського, який остаточно був зруйнований у другій половині III століття н. е., засвідчують падіння державності у скіфів [34, с.147].

З послабленням скіфської могутності у II столітті до н.е. роль основного історичного та культурно-політичного домінування перейшла до нового народу, що появився в українських степах - сарматів, з іменем яких, пов'язаний цілий великий період стародавньої історії України.

Сармати були активними учасниками великого переселення народів на межі античної та слов'янської, епох. Сармати протягом VI-V століть до н. е. займали панівне становище у слід за скіфами на території приазовських і причорноморських степів. Власне сармати внесли великі зміни в етнічний склад і культуру населення Північного Причорномор'я.

Джерела ранніх античних авторів називають сарматів - савроматами, що у перекладі з іранської означає - «оперезані мечами». Сармати вперше згадуються в джерелах у III столітті до н.е., як збірна назва різних племен під одним іменем. Слід наголосити, що власне у великому сарматському періоді, з'являються етнічні українці під назвою «венеди-венети». Вперше назву українців-слов'ян вживає римський історик Пліній у своїй «Природничій історії», характеризуючи населення східних Карпат. Він наголошує, що: « від Дніпровських степів до річки Вісли, землі заселені венедями, що живуть за сарматами. Таким чином, згідно

свідчень Плінія, народ венеди-венети, які вирости в європейській історії, раптово, на межі тисячоліть, після сарматів в Європі, був другим великим народом» [40, с.23-34; с.27-49].

Сучасник Плінія, римський історик Корнелій Тацит теж характеризує венедів-венетів (пра-українців), як: «осілий народ, оскільки венеди споруджують будинки і ведуть осілий землеробський спосіб життя. Все це відрізняє їх від сарматів, які проводять усе своє життя у візках та на конях» [65, с.350-352].

Про слов'ян-венедів у цих регіонах згадує і готський історик IV століття н.е. Йордан [35, с.74-75].

Таким чином венеди (праукраїнці) у I столітті н.е були в Східній Європі великим народом, який своєю землеробською культурою упевнено рухався на схід. Так з другої половини II століття н.е. територія, яку заселяли венеди (пра-українці) збільшується. Давньогрецький географ Клавдій Птолемей у своїм творі «Географія», відносить пра-українців-венетів до найчисельніших народів, які заселяють Європейську Сарматію. Якщо порівняти свідчення Геродота про скіфів-землеробів (пра-українців) V столітті до н. е. то бачимо, що у I-II століттях н. е. в нову сарматську епоху, венеди-сармати (пра-українці) згідно свідчень К. Птолемея та К. Тацита, займають через призму тисячоліття, ту саму територію, яку значно збільшують, просунувшись на Схід та Північ своїми землеробськими поселеннями, що відзначив на своїй карті давньогрецький географ Клавдій Птолемей [90].

Серед народів, які давньогрецький географ К. Птолемей та римський історик К. Тацит віднесли до венедських (пра-українських), К. Птолемей вперше згадує народ, «саргати», за співзвучністю назви ототожнюється вченими з племінним об'єднанням та етноназвою, хорвати. Той же К. Птолемей називає це ж племінне об'єднання «саргати» - «хороуатос, ховатос, хорваутос», тим самим підтвержуючи, що різні дієписці називають, хорватські племена, у своїй мовній транскрипції, інтерпритованими назвами. Російський філолог І. Саратов, вважає, що поселення та їх назви від Харкова, ріки Харків, балки Харків, ріка Хоролук, остів Хортиця, дві балки верхня і нижня Хортиці, виникли внаслідок перекочування з Подоння в Прикарпаття племінного об'єднання хорватів [58, с.56-57].

Розглядаючи подальшу історію хорватів ми звертаємо увагу на свідчення арабських письменників IX-X століть Аль-Балхі і Аль-Астархі, які розповідають про три великі групи Русів: Куяба, Славія і Артанія. Для нашої наукової концепції привертає увагу арабська назва народу: «Артанії-Джерваб» або «Джерват». Як вважає російський філолог В. Іванов, який проаналізував назви Артанія і Хорватія та назви Джерваб-Джерват з арабських джерел, що у перекладі з арабської - джер, означає - хор, ваб - ват - ват, разом - хорват. Таким чином, на думку дослідника, Артанія-Хорватія, це країна чи місто Країни хорватів [32, с.58-59].

З цим висновком погоджується наступний російський дослідник І. Саратов, який інтерпритує переклад з арабської називаючи «Артанію-Хорватію», «Землею хорватів». Дослідник наголошує, що про ховатів та їх країну, Ховатію, князя Хорива та переселення з Подоння до Карпат розповідає давньоукраїнський літопис «Велесова Книга» [58, с.56-57].

Таким чином наголосимо, що проаналізовані вище джерела дають право припускати, що слов'яни-хорвати пройшли складний період еволюції становлення та розвитку, як слов'яно-українського етносу [20, с.146-161; с.190-194; с.16-71; с.15-28].

Із історичної традиції, стає зрозумілим, що стародані хетти-гети-хорвати стояли біля витоків держави-королівства Гетів-Карпів-Хорватів у I-V-х століттях н. е., ранньо-середньовічної української державності Великої чи Білої Хорватії V-X століттях н.е., візантійської епохи, Галицького князівства епохи України-Русі IX-XIV століть. Як наголошували античні, римські, готські та візантійські джерела: «хетти-гети-хорвати-слов'яни, це один і той самий народ у цьому регіоні», який сьогодні визначений вченими, як український, історичний поступ якого, під таким кутом зору, потребує подальшого ретельнішого дослідження, оскільки частина цього народу в VII столітті переселилася з Прикарпаття, за свідченням візантійського імператора Костянтина Багрянородного, на Балкани, де як хорватський народ, проживає і досі [21, с.12-20; с.5-14; с.107-126; с.80-84; с.15-28; с.16-71].

Процес дослідження хеттів-гетів-хорватів носить в собі багато спірних досліджень, в тому числі й сучасних хорватських вчених, таких як Е. Херман та Й. Кулініч, які намагаються твердити, що «перші хорвати Далмації були не слов'янського, а

сарматського чи аланського походження». Дані вчені не включають в свою концепції ні письмові, ні мовні, ні гідронімічні ні топографічні, ні основні, археологічні джерела та наукові дослідження [81, s.2-3; s.223].

Хорватські дослідники Е. Херман та Й. Кулініч в своїх працях наголошують, що: «в перших століттях нашої ери хорвати мігрували з Дону в Прикарпаття, де вселились в середовище слов'ян і ослов'янилися де пізніше, за даними різних авторів, хорвати проживаючи у VI чи VII століттях н. е., в Галичині, мігрували з неї в Далмацію». Ця гіпотеза виглядає дуже туманною і не має жодного, в тому числі й археологічного підтвердження. За туманним аналізом джерел, «хорвати» дослідників Е. Хермана та Й. Кулініча, то були: «слов'янами, то аланами, то готами, то тюрками, то аварами то іранцями». Автори все ж таки наголошують, що: «теорія слов'янського походження найбільш вірогідна, оскільки хорвати мовно споріднені з слов'янами і не могли б, якщо не були б слов'янами, так швидко змінити мову, культуру. Слов'янська приналежність хорватів базується і на перших політичних союзах та культурних надбаннях. Із 16 найвизначніших слов'яно-хорватських родів усі носили слов'янські імена і прізвища, сповідували слов'янські традиції, які є і в інших слов'янських народах» [75, с.32-38].

Інший дослідник І. Муцич придумав, ще абсурднішу «готську теорію походження хорватів», згідно якої: «в середовищі слов'ян Прикарпаття, поселились у II-III століттях н. е., готи, які вплинули на культурні, мовні, державні традиції та розвиток хорватів. Власне проживання хорватів в сусідстві з готами, наголошує І. Муцич у своїй «готській теорії», без будь-якого критичного аналізу сукупності джерел та висновків вчених, дало початок хорватській державності» [88, s.46-47].

В процесі вивчення концепцій постає одне, але змістовне запитання, чи дійсно з цією теорією «готського походження хорватів», хорвати всюди перебували в проживанні за готами і чи дійсно їх сліди є від Скандинавії до Причорномор'я та Криму?

Аналіз джерел археологічної науки, однозначно заперечує таке, близьке, на протязі довго часу проживання готів з хорватами. Філологи та лінгвісти теж заперечують таку спорідненість, оскільки як мовно, так і культурно готи і хорвати це

різні, як культурно та і мовно, народи, оскільки хорвати говорять на слов'янській мові та сповідували з давніх давен слов'янську язичницьку релігію та культуру. Археологічний матеріал і висновки вчених чітко фіксують спорідненість слов'ян-хорватів з своїми племенами «Більми Хорватами», що проживали за свідченнями Нестора-літописця, в Українському Прикарпатті, що підтверджується археологічними, лінгвістичними, топографічними, антропологічними джерелами, зокрема поховальним обрядом, язичницькою релігією [22, с.146-161; с.190-194; с.24-45, с.78-93, с.123-185].

Ще безглуздішим витвором є так звана «тюркська чи аварська» теорія походження хорватів, оскільки ця теорія всього лиш є філологічна компеляція, яка спекулює на політичних термінах: «Жупан», «Бан», де «Бан» - помічник, а «Жупан» - голова. Дослідник О. Кронштейнер цю хорватську термінологію ототожнив з «тюрко-башкирською спадщиною чи прабатьківщиною хорватів» [85, s.137-157].

Слід наголосити, що цю «державницьку тюрську теорію походження хорватів», яку концептуально озвучив О. Кронштейнер, підтримав і М.Клаїч [84, s.30-31; с.375-376; с.38].

Що ж до державницького походження слів «жупан» і «бан», то слід зауважити, що перший є дійсно слов'янський і очевидно, хорватський V-VIII століть, а другий, бан - термін угорський, притаманний для часу складання угорсько-хорватської держави XII-XIII століть. Хоча ряд дослідників вважає, що терміни «жупан» і «бан» є стародавніми самоназвами фіно-угрів, чи аварів і були запозичені слов'янами в час панування в Паннонії Аварського каганату, хоча важко повірити, що хорвати своєю могутньою військово-політичною організацією, розгромивши аварів, прийняли політичні терміни переможених аварів [23, с.146-161; с.190-194; с.15-28].

Слід наголосити, що перше політичне формування карпів-хорватів, пройшло в римський час, у II-III століттях н. е, про що засвідчують римські джерела. В подальшому про слов'ян-хорватів, на Прикарпатській території, розповідають з V по X століття н. е., візантійські джерела, називаючи князів Прикарпатської Хорватії слов'янськими іменами: Хорив, Мухло, Косинець та інші [24, с.16 - 71].

Зокрема візантійський імператор Костянтин Багрянородний у своєму творі «Про управління імперією» засвідчував на яскравих історичних, філологічних, лінгвістичних та топографічних прикладах, що хорвати, це слов'яни, наголошуючи на їх відмінності від тюрків, аварів, готів та інших тогочасних, проживаючих в Європі, народів. Імператор-письменник називає слов'янські назви хорватських князів: Ловел, Мухло, Косинець, Хорват, жіночі імена княгинь: Туга і Буга. Слід наголосити, що першим, хто намагався визначити назву народу хорватів був теж візантійський імператор К. Багрянородний, який наголошував, що «хорвати, це ті, хто володіють великими землями» [25, с.107-126].

Що стосується етноназви хорватів то російський філолог та лінгвіст О. Трубачев виводив цю стародавню етноназву від індо-іранського етнічного та мовного індо-європейського конгломерату. За його теорією хорватський етнос, етнонім хорвати означає «скотар» чи «союзники». Згідно з свідченням Авести «*Naivaiti*» - пастух і друге значення «*Hu - urvaiti*» - приятель - друг, як наголошував німецький славіст та філолог М. Фасмер, за О. Трубачевим: «хорват, це той хто володіє житницею, житом» [68, с.23-47, с.91-128, с.145-176].

Хорватський вчений А. Глугак вважає, що хорват, це той «у кого є жінки». Назва «хорват», на його думку, виводиться з ранньої пори матриархату [82, s.294-306].

Той же А. Глугак зауважує: «що якщо поглянути на назву «*xъrvat*» з точки зору родової чи давньородової назви, то найстародавніша назва племінної назви «хорват» - «*xъrvat*» - носить виключно слов'янські риси» [82, s.95-99].

Цілком можливо, наголошував О. Трубачев, що у сивому минулому, у Передній Азії, а в подальшому у Чорноморському басейні, слов'яни та іранці, були єдиним народом під іменем «хорват» - «*xъrvat*» [69, с.38-39].

Якщо взяти до уваги, теорію, за якою індо-європейська спільнота хеттів-гетів-хорватів вийшла з Малої Азії в область «Кавказьких», «Кавкасійських» гір і промандрувала по південному узбережжю Чорного моря та по Придунайсько-Дністровському Причорномор'ю до Карпат, які ще Нестор літописець означував у своєму літописі, як «гори Кавкасійські», то як зауважував академік

М. Марр, це цілком зрозуміло пояснює ірано-індо-європейський термін «хетти-гети», який трансформується в подальшому в «хорвати» [42, с.71-75; с.4-9; с.104-105].

Таку точку зору підтримували і визначні філологи ХХ століття Т. Гамкрелідзе та В. Иванов [14, с.34-67, с.123-147, с.235-279].

Цілком можливо, що терміни: хорвати-хрипи, гори-горби, могли закріпитися за хеттами-гетами-слов'янами ще в Каказькому «Кавказійському» регіоні де вони проживали в час своєї подорожі з Малої Азії. Власне таким історичним екскурсом пояснюється слов'яно-хеттське-гетське походження терміну «хорвати». Слід наголосити, що окрім письмового свідчення дана теорія підтверджується і проаналізованими археологічними джерелами російського археолога В. Седова. Проаналізовані ним археологічні джерела засвідчують рух хеттських старожитностей з Передньої Азії (хетти) на Кавказ (маса-гети) по Причорномор'ю на Дунай-Карпати-Дністер (гети) та в подальшому на Дністер(карпи), Дніпро(хорвати) [59, с.18-19, с.23-24].

Все це зводить: готську, аланську, аварську та інші теорії походження слов'ян-хорватів на архаїку ХІХ-ХХ століть, і нічого тут дивного не має, оскільки в буйно розвиваючомуся науковому «комп'ютерному ХХІ столітті» концепції помирають скоріше ніж їх творці [26, с.146-161; с.190-194; с.24- 48; с.146-161; с.190-194; с.2-21; с.107-126; с.80-84; с.15- 28; с.16-71].

Якщо взяти за основу розвиток давнього слов'янського родового етноніму «хорват-хрват-xrvat», який вчений А. Глугак розвивав своїми дослідженнями з пізнього матриархату і пов'язував в кінцевому, з слов'янським етносом [82, с.95-99], то наша концепція, цілком набирає реалістичних обрисів, оскільки з мовно-філологічної точки зору, вона була доведена ще мовознавцями Т. Гамкрелідзе та В. Ивановим, які означували хеттів, як рухаючийся в сторону Європи ірано-слов'янський конгломерат і датували цей процес ІV-ІІІ тисячоліттями до нашої ери [14, с.34- 67, с.123-147, с.235-279].

Власне з цього періоду, на думку дослідників, ірано-слов'янський конгломерат слід означувати під утотожненим терміном хетти-хорвати. У ІІ тисячолітті до н. е. у Передкавказзі та Причорномор'ї спостерігається відхід слов'ян від іранців. Вони

розділяються на хеттів і гетів. Власне тут у Передкавказзі відомі маса-гети, гети, частина яких в подальшому, про що засвідчує і Велесова Книга, мігрує по Причорноморському басейну в Карпати (гори Кавкасійські) та Подністров'я де з джерел відоме довговікове проживання - гетів, які трансформуються у слов'ян-хорватів [14, с.34- 67, с.123-147, с.235-279].

Утвердившись в Кавказьсько-Донському регіоні гети-хорвати обрали собі в подальшому, як наголошував російський дослідник В. Кобичев:« для постійного проживання, регіон з аналогічним ландшафтом, що відповідає Карпато-Дністровському басейну, з якого в подальшому хорвати переселили свої роди в регіон, який відповідає Далматійському ландшафту в сучасній Причорноморській Хорватії» [37, с.142-143].

Все це дало підстави ще в ХІХ столітті чеському славісту П. Шафаріку зробити висновок, що гети у центральній Європі є стародавнім народом. Про них писали всі стародавні історики починаючи з Геродота. Сьогодні на місці стародавніх гетів проживають предки слов'ян, українців, інші народи тут не розміщуються, що дало право П. Шафаріку:« пов'язати та утотожити гетів з слов'янами-українцями» [78, с.82-83].

Таким чином, якщо розглянути історичний екскурс етноніму «гети», то першим його подає батько історії Геродот у V столітті до н. е., наголошуючи, що:« гети є найсправедливішими і найхоробрішими. Він розміщує їх в Подунав'ї, Північній Болгарії у котловині між Балканами та Дунаєм. У час війни Олександра Македонського вони були змушені висилися з землі Болгарської і залиши краї проживання на нижньому Дунаї та переселитися в Подністров'я» [50, с.79-80].

Якщо взяти за основу твердження Геродота «Про стародавнє проживання гетів на Дунаї», на території сучасної Болгарії, то це свідчення V століття до н. е., цілком узгоджується з літописними свідчення київського літописця Нестора, який у ХІІ столітті н.е. наголошував:« про проживання слов'ян на Дунаї, де є нині земля Болгарська та Угорська». До цього джерельного утотоження додаються і свідчення за якими:« слов'яни-гети мали військові і політичні взаємовідносини з Олександром Македонським». Галицький історик ХІХ століття О. Партицький проаналізувавши ці джерельні свідчення прийшов до висновку, що

внаслідок конфронтації гетів-слов'ян з імперією Олександра Македонського, чисельний народ гетів-слов'ян змушений був висилитися з території Болгарії та Паннонії(Угорщини) на територію Подністров'я, в Карпати та Прикарпаття, де гети згідно свідчень античних джерел, стають відомими під назвою «Тіра-Гетів». Така сукупність, хоча й коротких свідчень джерел, про гетів-слов'ян епохи Олександра Македонського та Геродота, перших засновників грецького полісу Тіги на Дністрі, дають право наголошувати, що гети були сильною військово-політичною чи державною конфедерацією, яка згуртувалась в епоху Олександра Македонського. Як зауважував О. Партицький, опираючись на давньогрецькі джерела, зокрема, Гекатея з Мілету, який у VI столітті до н.е., наголошував:« що між скіфами проживають і гети». Пізніше Геродот у V столітті до н. е., писав, що:« гети були залежні від скіфів». Із вище приведених свідчень приходимо до висновку, що в VI-V століття до н. е., гети проживали в басейні нижнього Дунаю та Дністра, де означені давніми греками під новою етнічною назвою «Тіра-Гети». Попереднє їхнє місце продивання до приходу на Дунай і Паннонію, як наголошував О. Партицький, це регіон Педкавказзя, а тобто область Донсько-Кавказького басейну, де гети відомі із свідчень джерел, як «Маса-Гети». Велику частину земель «Маса-Гети» займали по південному узбережжю Чорного моря. Цей рух «Маса-Гетів» по південному узбережжю Чорного моря у Подунав'я археологічно пов'язується з рухом хеттів-гетів у Середземномор'я та на Балкани, де частина хеттів-гетів і осіла, за свідченнями Гекатея з Мілету, на території Дунаю та Паннонії і була відома там ще в епоху Олександра Македонського. Це проживання гетів на Дунаї було відоме, в час Олександра Македонського, в усій Європі, про що ще в XII столітті так переконливо наголошував Нестор-літописець і куди так намагався проникнути великий київський князь Святослав Хоробрий. Власне на цій території і пройшло військове зіткнення держави гетів з армією Олександра Македонського, що застало гетів, не витримавши удару останнього, переселитися в Нижнє Подунав'я та Подністров'я, Карпати та Прикарпаття, де вони стали відомі за свідченнями давньогрецьких джерел, під назвою «тіра-гетів». Власне ці «тіра-

гети», наголошував дослідник О. Партицький, і кристалізували пізніших слов'ян: тиверців та хорватів [50, с.80-83, с.86].

Згідно свідчень давньогрецького географа К. Птолемея, гети проживали від устя Дунаю та Дністра далше на Захід в густий масив лісів та Карпатських гір. Там, наголошував К. Птолемей, проживали: гети-певкіни, гети-бастарини, і гети-карпи (ховати) [90].

Таку топоніміку подає нам К. Птолемей в Подніпров'ї, яку він означував, як бастарнську. Отже топоніми від Галича на Дністрі в Подніпров'я, з давніх часів означували один адміністративно-політичний, та економічний регіон, до якого гети-бастарни мають пряме відношення, як політичне, так і економічне в контексті становлення держави у карпів-хорватів. Можна допустити, що в стародавні часи існував гетський мовний ареал, який зафіксований на карті К. Птолемея, з якої видно, що держава Карпіанія та Бастарнія, поширюються від Дністра до Дніпра. В подальшому в слов'янський час ця етноструктура Карпія та Бастарнія називалися «Склавінами» та «Антами» [90].

Гети-слов'яни, на думку чеського славіста П. Шафарика є: «народом давнім у центральній Європі, про них писали всі древньогрецькі історики починаючи з батька історії Геродота до картографа Клавдія Птолемея» [78, с.29-47, с.92-97].

Галицький дослідник ХІХ століття О. Партицький на основі аналізу давньогрецьких та римських джерел взагалі вважав, що: «гети були дуже великим народом. По південному узбережжю Чорного моря проживали їх одноплемінники, маса-гети, які археологічно пов'язуються з хеттами». Грецький письменник Апіан описуючи «Війну Олександра Македонського з Гетами», наголошував: «що гети у II столітті до н. е. мали велике військо до 4 тисяч кінноти та 10 тисяч піхоти. Апіан також наголошував, що у гетів був дуже гарний національний одяг і добре оброблені поля, які були засіяні житом». Про добре організоване землеробство у гетів розповідає і римський поет Горацій у «Оді до римлян». Сільським господарством, наголошував Апіан, у гетському суспільстві чоловіки займаються поперемінно, одні займаються на полях інші служать у війську. Земля у гетів, наголошував римський поет Горацій, є не розмежована. Дослідник О. Партицький пов'язував гетів з дуже давньою землеробською

культурою, ототожнюючи їх з галицькими русинами його часу. Така стародавня господарська система гетів та землеробська традиція гетів, на думку дослідника О. Партицького, не давала гетам можливості «роздрібнювати держави» [50, с.79-81; с.82-83, с.85-86].

Російський історик XIX століття Д. Іловайський вважав, що у давні часи слов'янські громади, зокрема у гетів, володіли всіми землями. За таких обставин їм вдалося з стародавніх часів зберегти у єдиному «державному» володінні обширні території. Тому не даремно стародавню «Гетію» у подальшому називали Великою чи Білою Хорватією чи Великою Галичиною від Карпат до Дунаю, хоча назви дрібних племінних князів від Карпат до Дунаю у Галичині теж зберігались [33, с.170-171].

Слід наголосити, що дослідник О. Партицький розглядав етногенез галичан починаючи з стародавніх гетів (слов'янукраїнців), яких ставив на один щабель з такими великим етнічними групами, як готи, алани, сармати. Гети, на думку О. Партицького: «є слов'янське автохтонне населення стародавньої Галичини» [50, с.95-96].

Вище уже було зауважено, що у своєму творі Апіан розповів про красивий одяг гетів. Одяг гетських жінок відомий історичній науці з різьблених жіночих фігур, що знаходяться на римській колонії Траяна, в якій розповідається про війни римлян з гетами і даками в кінці I століття н. е. Жінок гетів зображено в довгих (гуцульських) сорочках, які підперезані вузьким поясом. Рукави сорочок досить довгі і сягають по кістки при згибі руки. Голови прикриті хустками з вузликами. Російський дослідник XIX століття А. Чертков в свій час заявив: «що головний убір жінки на колонії Траяна точно такий, як у слов'янських селянок, їх намиста, хустки тотожні з нашими малоросійськими-українськими речами». Речі такого ж гатунку, наголошував А. Чертков: «носили і їх гето-слов'янські діти. Слід також наголосити, що окрім римлян, гети, також проводили виснажливі військові кампанії і з скіфами» [75, с.29].

Вся вищепроаналізована інформація дає підстави наголошувати, що вже у III-II століттях до н. е., гети, мали свою державність, вибраних королів, добре організоване військо,

землеробську та ремісничу знать. Виборні королі, військова знать, воєводи були управителями територій та суддями, в час війни военначальниками.

Давньогрецький літописець Діодор розповідає нам про доблесть гетьського короля у якого македоняни і греки зауважують і хоробрість і справедливість та скромність: « Коли по смерті царя Олександра Македонського на македонському престолі утвердився цар Лісімах він відправив велике військо щоб покорити гетів. Та військова кампанія для царя Лісімаха і його военначальників закінчилась поразкою. Гети на чолі з своїм королем Дорікешем, полонили Лісімаха з усім його військом. Гетьський король Дорікеш виявився великодушним, він подарував волю Лісімаху і македонським достойникам і на прощання пригостив Лісімаха та його оточення, як найдостойніше» [80, сар.12-13].

Давньогрецький літописець Діодор так описує нам ці події: «Приладдя та келихи були на столах, для дружини Лісімаха, розставлені дуже дорогі золоті та срібні чари. Для Лісімаха були приготовлені вишукані страви. В цей же час гетьський король Дорікеш сидів за дерев'яним столом. У нього страви, м'ясо та овочі, були зварені у воді. Всі ці страви становили весь його обід. Коли Лісімах і його знать пили вино із золотих чар то, гетьський король Дорікеш та його знать, пили вино із дерев'яних чар і турячих рогів, такий вже був звичай у гетів, закінчує Діодор» [80, сар.12-13].

Польська хроніка Мйорша XI століття теж подає згадки про легендарних польських королів, що жили перед Різдом Христовим, що є на думку дослідника О. Партицького, безцінним історичним джерелом з життя стародавніх гетів-слов'ян. Цікаве повідомлення Мйорша про польського короля Лестька, що жив у часи Юлія Цезаря, і що він та його син володарював, усіма гетами. У короля Лестька на столі були точно такі самі страви, які були описані давньогрецьким літописцем Діодором, в гетьського короля Дорікеша [80, сар.12-13].

Поведінка та звичаї короля Лестька були такими ж як у гетьського короля Дорікеша. Ось як Мйорш передає ці свідчення про гетів-слов'ян: « Лестько так любився у військові, що першим, найхоробрішому неприятелю об'являв війну, вбивав його і забирав його майно і королівство. На обід у нього було так улаштовано, що

подавали лише на миски, скільки було потрібно. Він покорявся своєму народу. Коли мав виступати перед ним у королівських ризах, він пам'ятаючи про своє народне походження, сідав на троні в одязі простім, а королівський одяг клав у спід трону. Після цього одягнувши королівський одяг, Лестько ставши на найвище місце, говорив: королем вибрав мене народ, не гордись і будь скромний, пам'ятай, що порох ти є і у порох назад повертаєшся...». Описана літописцем Мйоршем скромність короля Лестька, який виявляв усім гетам-слов'янам свою повагу і відданість, яскраво розкриває стародавню державну традицію слов'ян [79, s. 348-349].

Приблизно так описує чеський літописець Козьма Празький про правління першого чеського короля Премислава: «Перед часиною орач, а тепер одітий найпершими ризами і на ногах королівське взуття і сидить на коні. Але він пам'ятає, що досі носив просте взуття і бере з собою старе взуття і переховує його на майбутнє».

Дуже схожа, наголошував О. Партицький і галицьке сказання чи коломийка: «Умію лиш читати і орати.

Хочуть мене за короля обрати.

Умію лиш народу слугувати.

Чи зможу я над ним королювати...».

Дослідник О. Партицький згадує ще давній звичай галицьких слов'ян, який йому був відомий у XIX столітті і який він відносив до галицький звичаїв, які побутували у X-XV століттях: «Перед народом появився князь переодягнений у простолюдина, хлопська одіж, хлопські штани. Усі селяни, що зустрічають його, вигукують, се князь Нашої Землі, такий же селянин. Чи є він справедливим суддею для нас? Чи старається на добро Вітчизни? Чи достойний цього княжого становища? Чи є він захисником одноплемінників? Князь виступає на камінь і клянеться давнім слов'янським законом бути послухним народу, справедливо судити, гострим мечем оберігати, захищати слабшого від сильнішого і т. д. ». Цілком очевидно, наголошував О. Партицький, що стародавні традиції та звичаї стародавніх гетів це є і звичаї і традиції галицьких слов'ян. Слід наголосити, що стародавні звичаї та культура гетів були дієвими ще навіть у час князя Ярослава Осмомисла Галицького. Літописець наголошував, що князь Ярослав Осмомисл перед смертю зібрав усю Галицьку

землю «і багатих і убогих і хороших і поганих і добрих». Князь Ярослав Галицький беручи клятву з бояр та народу, надаючи княжіння синам Олегу Галич, Володимирі Перемишль, наголошував на стародавньому звичаї стародавньої Галичини, за яким передання влади від одного князя до іншого проходило за народною участю [50, с.95-96].

Слід наголосити, що королі гетів відомі в джерелах з IV століття до н.е. Відомо, що у I столітті н. е. у гетів був королем Котел чи Котис у якого була дочка, на ім'я Меда (солодка). У Галичині, наголошував О. Партицький і досі живуть роди: Котисів, Котів, Котовичів. Що стосується гетської державної традиції, то стародавня польська легенда говорить, що історичний П'яст, засновник польської королівської династії, був праправнуком гетського короля Котиса.

Наступний, відомий з історичних джерел, король Гетів «Burvista» (Буря-Вість), віщун бурі, гроза, грізний. У «Слові о полку Ігоревім», київський князь Святополк порівнюється з «Бурвістою» - грозою, яка наступає на землю половецьку. Король гетів Бурвіста, без сумніву слов'янин. В цей же час джерела розповідають і про «Dikeneusa-Dikeneusa», верховного жреця Гетів і одночасно співправителя короля Бурвісти. Назва його імені складається з двох частин, яку якщо взяти за основу хорватську мову слід розуміти: «dika-діка» - гордість, слава, «neus-neus-neus» - «блискучий, пишний».

Наступний відомий з джерел король, який правив в Гетії у III столітті до н. е. «Durinesats» - «Дуркіт - Дуркот». Дослідник О. Партицький наголошував, що в XIX столітті в Галичині проживав великий рід Дуркотів.

Наступний король, що правив у Гетії у I столітті до н.е. «Oroles» - «Орел» чи «Орач», який вів актині війни з Римом.

Наступний король гетів «Scorylo-Скорило», «Скорий», теж приймав активну участь у війнах з Римом, щоправда римські джерела не говорять у який час та ймовірно у I столітті н. е. [50, с.95-96].

Джерела розповідають про королів у Гетії вже з VI століття до н.е. Зокрема король «Turessic», «Thurs» - «Тур» - «Буй-Тур». Такі назви князів були ще в епоху Київської Русі. Так «Слово о Полку Ігоревім» називає князя Всеволода «Буй-Туром», в іншому

місці «Яр-Туром». Джерела, зокрема давньогрецький літописець Діодор, розповідає: « про звичай короля гетів пити напитки з рогів турів» [50, с.104-108].

Давньогрецькі та римські історики в свої історичних екскурсах приділяли велику увагу гетам. Геродот у V столітті до н. е. говорить про гетів, як про великий хоробрий і справедливий народ: « Гети, як народ войовничий, поклоняються богу війни Аресу, вважаючи його своїм родоначальником, і головнокомандувачем війська, та не головним богом. Слід наголосити, що Арес цілком узгоджується з Перуном. Смерть вважається у гетів кінцем терпіння і початком вічної радості. Кожний гет був переконаний, що коли поляже на полі бою, то попаде у рай» [48, с.231-241].

Римський імператор Юліан наводить слова, які на думку вчених, належать імператорові Траянові: « Я переміг гетів, людей найхоробріших, які коли небуть жили на світі. Хоробрі вони не лише тілесною силою, але й душею, бо вірять, що не гинуть по смерті, а переходять десь і якимось у інший світ. Та віра і породила у них завзяття у військових справах» [83, s.23].

В зв'язку з хоробрістю та відвагою гетів терпінням і мужністю вони тотожні з майбутніми слов'янами. Мужня вдача гетів-слов'ян, їх політична та військова боротьба з Римською рабовласницькою імператорською машиною, дає підстави наголошувати, що військово-політична організація гетів склалася за довго до приходу в регіон римлян. Аналіз свідчень давньогрецького літописця Діодора, який фіксує могутню військово-політичну організацію гетів-слов'ян уже в епоху Олександра Македонського, дає підстави говорити про могутній і стародавній військово-політичний (державний) лад у гетів-слов'ян [80, сар.12-13, сар. 39, сар.59].

Римський поет Овідій теж наголошував, що у гетів могутня військова організація. Гети, за свідченнями Овідія: « були озброєні мечами, луками, щитами, шоломами, бойовими сокирами, бойовими ножами, бронями(кольчугами чи панцирами)» [49, с.277-278].

Звідсіля у них імена: Броніслав, Мечислав. Із свідчень колони Траяна, бачимо, що мечі у гетів були прямі, а ножі криві, які в «Слові о полку Ігоревім» названі «засапожними». Усе решту

озброєння гетів, з колони Траяна, луки, мечі, шоломи, нагрудна броня, сокири, відтворені в такому самім вигляді, які вони відомі в українців в епоху Української держави IX-XIV століть [31, с.12-35].

Слід наголосити, що ще в епоху імператора Траяна, гети мали також на озброєнні балісти і тарани. Російський дослідник XIX століття А. Чертков наголошував: « що зброя гетів, зокрема хоругви зі зміями понад полями, на дровках сулиць нагадують зміювикові стяги князівських дружин в епоху Української держави IX-XIV століть» [76, с.27-30].

Про те, що стародавні змії були покровителями зброї слов'ян-українців та перших московських князів ми знаходимо в описі озброєння російських військ в якому зазначено, що змії були покровителями військ слов'ян та Київської Русі. Вони, своєю традицією поширювалися з Дунаю, полишеної Вітчизни стародавніх слов'ян [62, с.12-43; с.165-166].

Змія, за висновками вчених цих видань і була божеством у стародавніх гетів-слов'ян. В Карпатах, наголошував галицький дослідник XIX століття А. Петрушевич, було знайдено кам'яну брилу, на якій було зображено зміїв. Схожі камені зі зміями були знайдені в ріці Бистриця поблизу села Ямниця Івано-Франківської області з виробленими зображеннями птахів і змій [52, с.3-4].

Цілком можливо, що змії були у військовому мистецтві чи ритуалі гетів уже в I столітті н. е. В цей час, за твердженнями О. Партицького, гети утворили власну Гетську державу в якій розбудовують фортеці та міста в яких гармонійно забудовуються будинки, внаслідок впливу міської культури Риму. Гвлицький дослідник О. Партицький опираючись на зображення на колоні Траяна, на якій зафіксовані гето-дакійські міста, прийшов до висновку, що у римський час гети-слов'яни стають, за господарською та торгово-ремісничою інфраструктурою, схожими на римлян [50, с.116-117].

Римські джерела теж наголошували: « що гети багаті зерном і стадами овець і других домашніх тварин. Немає багатшого народу на Дунаї і Дністрі ніж гети». Римський поет Овідій, який бував у гетів писав у Рим: « окрім того, що гети часто нападають на римські міста і залоги, вони ведуть і мирну торгівлю. Самі ж гети, за твердженням Овідія, високі, носять довге волосся і

бороди». Ототожнюючи свідчення римських джерел з даними колони Траяна, дослідник А. Чертков прийшов до висновку, що гетські і українські вишивки, верхній та нижній полотняний одяг, гетів і українців, є тотожним, особливо вишивки та козацькі шаровари. Такі вишивки дуже розповсюджені в Галичині, особливо у Галицькому Покутті. Весь цей галицький ритуальний одяг спостерігається на колоні Траяна. Римський поет Овідій також розповідає: « про прекрасно розшиті гетські кожухи, які в зимову пору одягають гети». Стосовно суспільного ладу гетів, то А. Чертков вважав: « що у I столітті н. е. у гетів були міста в яких були будинки, у селах дерев'яні будинки зверху оббиті дошками. У повсякденному житті в господарстві, гети, використовували вози, які точнісінько схожі з українськими фірами» [76, с.27-30].

Про гетів розповідав також і готський історик Йордан, який наголошував, що гети не германці: « король гетів Бурвіст надав Дікенею майже королівську владу. За порадою Дікенея Бурвіст пішов опустошити край германців». Римський воєнначальник Юлій Цезар, що майже весь світ покорив для Риму, не міг, хоча як він того не бажав, перемогти гетів. Однак скоро він зіткнувся з гетами і переміг їх у битві. Після того, як гети були переможені, вони однак всеціло не здалися на милість Юлію Цезарю, наголошував Тіберій, а відішли у місцевості «Бойки», туди наголошував галицький дослідник О. Партицький, де знаходилися святилища головного бога. Дослідник вважав, що ці святилища знаходилися селі Бубнице в Карпатах і Передкарпатті, які носять назву «Бескиди». Готський історик Йордан наголошував, що гети були дуже високоосвіченим народом, їх віщуни-волхви посідали у гетському королівстві значне місце, поряд з королями, вони були глибоко шанованими у гетському суспільстві. Один із них Дікенея, став учителем філософії у гетів яку сам вивчив у греків і римлян і навчав її на гетській мові. Високий розвиток гетів заставив гота Йордана викласти їхню історію. Йордан наголошував, що уже в I столітті н. е. гети Подністров'я внаслідок грецького і римського впливів мали своє «гетське письмо» на якому уклали «гетські закони». Закони гетів, наголошував Йордан, називалися «Беллагіни». Перша частина «законів гетів» була присвячена верховному богу гетів «Бел-Біл-Богу», а це говорить, що королі та волхви гетів подавали свої

закони гетьському народу, від імені верховного бога Біл-Бога (Сонця-Хорса). У гетів, наголошував Йордан: «було багато «учителів мудрості», вони були дослідченими і найвпливовішими в суспільстві гетів і стояли на одному щаблі з грецькими філософами» [35, с.71-72, с.76-77, с.90- 92].

Слід наголосити, що давньогрецьких вчений Діо Хризостом, який побував у гетів навчив їх науки логіки, філософії, небесної картографії. Він розповідав гетьським мудрецам про рух 12 небесних дисків, біг планет. Таким чином, як бачимо із свідчень джерел, гети, перейняли грецьку філософію та астрономію ще в античний час. Нею, як наголошували джерела, володів гетьський головний волхв-жрець Дікеней, який займався спостереженням і вивченням руху небесних тіл. Свої знання, перейняті від двіних греків, Дікеней передавав всім решту гетьським волхвам, які теж вивчали рух місяця і сонця та 346 відомих Дікенею небесних тіл та зірок. Свої наукові знання «Про небесні тіла» гети використали при укладанні своїх законів [49, с.277-278].

Римський поет Овідій у одній з своїх «Елегій» розповідає, що вже настільки вивчив мову гетів, що міг би уже на гетьській мові і гетьський лад писати свої поезії. В іншому своєму листі, який Овідій писав в Рим, він наголошував, що написав поему на гетьській мові: «Що за сором, я майже поет гетів і в гетьській мові написав поему. Варварські слова зложив на наш лад і сподобалась поема, гетам, і стали називати мене гети своїм поетом». Чи хочеш знати, яким був зміст «Похвали», яку я написав для Цезаря. І коли гетам я цей поетичний твір, написаний на мові гетів і вже дочитував останній лист, усі гети зрушили головами і здвигнули повні стріли сагайдаки і почувся між ними довгий шум. Один з гетів сказав: «Коли такі речі ти про Цезаря пишеш, до держави його ти повинен повернутися назад». Складається враження, що ті гети, що слухали Овідієві поеми, це були високоосвічені гети, можливо гетьські поети, як наголошує «Слово о полку Ігоревім» - бояни, які складали великі слов'янські поеми, на слов'янській мові. Власне в таких мовних, літературних паралелях, слід черпати україно-італійську мовну близькість», яка склалась в епоху гето-римських взаємовідносин [49, с.277-278].

Як бачимо із вищевикладеного гетьське суспільство було у час Юлія Цезаря високоосвідчене, його еліта королі та волхви, які

були філософами і вченими-астрономами, законодавцями та звичайно релігійними діячами, очевидно, склали і гетську азбуку, сформували гетську писемність та мову, закони, які профункціонували до епохи Київської Русі і були модернізовні законодавчою ініціативою великого київського князя Ярослава Мудрого у вигляді «Руської Правди» [50, с.135-149].

Звернем увагу на свідчення римського поета Овідія в тому ракурсі, коли слухавший його поему високоосвідчений гетський жрець, сказав: «що Овідій за таку поему повинен повернутися до держави Цезаря». Говорячи про державу Цезаря, високоосвідчений гет, як самодостатня людина у своєму суспільстві вважав себе громадянином держави Гетії, що дає право наголошувати, що у гетів була не такого звичайно високого рівня, як у римлян, однак своя Гетська державна, військово-політична, релігійна організація, своя мова, свої закони свої божества, наприклад, бог війни Арес, верховний бог Гебелеіз. Слід наголосити, що польський дослідник І. Лелевель вважав, слов'янський верховний бог «Гебелеіз» називався - «Білий бог» чи «сонячний бог», чи Сонце [86, s.761].

Цілком можливо, що «Гебелеіз» - «білий» означував бога сонця, коли гети проживали у своїй дунайській батьківщині. Візантійські діяписці називали цей же народ, Гетів, Біло-Хорватами у якого головним був Біл-бог. Назва «Білий Дунай», «Біл-Бог», «Біла Хорватія», пов'язуються із слов'янським словом Білий, що утотожнювався з сонцем. Великий Хорс-Сонце, як виразився про сонце автор «Слова о полку Ігоревім» був стародавнім головним богом слов'ян. Всі дослідники зауважують, що релігія гетів-слов'ян у сусідстві з греками та в подальшому римлянами, була дуже розвиненою відносно досягнень грецької та римської релігійної філософії та астрономії. Разом з зміцненням релігійних інститутів гетів, зміцнювались і державні інститути. Так римські джерела наголошують, що військова організація гетів налічувала 200 тисяч воїнів, тоді коли у той же час у римлян було не більше 40 тисяч воїнів. Вивчивши всю державну систему гетів дослідник В.Городцов, наголошував: «що у гетів була народна армія, яка трималася на народних військових слов'янських традиціях» [16, с.13].

Вивчаючи гетські орнаменти російський дослідник Б. Рибаків наголошував, що гети в супритиці з римлянами були

носіями слов'янської, Черняхівської культури, що була на більш прогресивнішому рівні ніж попередня епоха проживання гетів-слов'ян у Дунайському регіоні, і хоча гети з Подунав'я під натиском чисельних могутніх народів: кельтів, даків та римлян змушені були переселитися в Подністров'я та Прикарпаття, змінивши свій соціально-економічний та політичний уклад життя, в римську епоху, гети-слов'яни, утворивши ранньо-феодальну державу, на основі землеробсько-пастушої та ремісничої культури, стали тими слов'янами, яких ми знаємо із археологічних культур II-V століттях н. е. [47, с.238].

Наступний дослідник Г. Фьодоров вважав, що у етнічному розумінні гетські племена були носіями Черняхівської культури. Гети, на думку дослідника, як землеробські племена у своїй більшості були слов'янами [72, с.23].

Знайдені, шляхом археологічних досліджень, орнаменти гетів, перших століть нашої ери, говорять, що між гетами і слов'янами існував тісний етнічний зв'язок, який до певної міри знівлювався новою черняхівською епохою. Дослідник Г. Фьодоров пояснює це становленням гето-слов'янського етнічного масиву на новий щабель соціально-економічної, господарської та політичної історії. Власне в цей час гети-слов'яни на Нижньому та Середньому Дністрі почали формувати археологічні цінності, новий археологічний матеріал, який не був притаманний в попередні епохи їхнього розвитку і який у більшій мірі став відмінним, що спричинило плутанину під час вивчення археологічних старожитностей, та археологічних культур, гетів-слов'ян [73, с.238-240].

Інші археологи Л. Полевой, Н. Рафайлович розглядаючи археологічний матеріал гетів Прутсько-Дністровської області вважали, що він носить всі ознаки ранньо-слов'янського етносу. Якщо ретельно глянути на цей же археологічний матеріал в епоху черняхівської культури, можемо зрозуміти, що цей же слов'янський археологічний матеріал кардинально прогресував у своєму розвитку в римську епоху [53, с.61-68].

Дослідник В. Башилов, досліджуючи пам'ятки гетів у Придністров'ї наголошував, що в структурі трупоспалення, похованьому обряді, поховальних урнах, поховальних ямах, ця гетська культура тотожна з слов'янською. В.Башилов внаслідок

вивчення сукупності гето-слов'янських старожитностей, прийшов до висновку, що вони тотожні [3, с.12-17].

Поховальний обряд гетів, посуд, безпосередньо належить землеробському населенню, яке має свою власну релігійну культуру, похований релігійний ритуал, наголошувала дослідниця А. Мамонова. На її думку, гетський поховальний ритуал тотожний слов'янському, що дало право дослідниці А. Мамоновій говорити про давній гето-слов'янський етномасив в якому з III-IV століть почали домінувати, притаманні тільки слов'янській культурі, слов'янські старожитності[45, с.64-72].

Що стосується гетського населення Подністров'я, то А. Мамонова вважала, що гети у Геродотів час населяли Дунайсько-Карпатський регіон. У VI столітті до н. е. гетське населення об'єднується у військово-політичний союз, подальша історія побутування гетської культури, це Карпато-Дністровський регіон, з яким слід пов'язувати розвиток культури галицьких слов'ян, що підтвержують і археологічні старожитності. На місцях де проживали гети знайдені суто слов'янські старожитності, типу Етулії, які зафіксовані як на верхньому так і на середньому Дністрі [46, с.8-9, с.43-88].

Сучасні українські дослідники В. Баран, Д. Козак, Р. Терпиловський вважають, що на території Подністров'я та Прикарпаття проживали венеди-слов'яни, які кристалізувались з ранніх слов'ян, гетів венедів, які вичленувались із стародавнього слов'яно-фракійського сімбіозу. У I-II століттях н. е. ця гетська культура стає суто слов'янською [2, с.12-18, с.33-42].

Наступний дослідник Подністров'я І. Винокур розглядаючи черняхівський археологічний матеріал Дністра та Дунаю утотожнював його і з гетською культурою, яка в перших ст. н.е. стала слов'янською. На думку дослідника ці культури гетська та слов'янська є тотожними [10, с.198-199].

Дане гето-слов'янське населення слід утотожнити з свідченнями готського історика Йордана, який детально розповів про гетів-слов'ян у своєму творі «Гетика» [35, с.71-72, с.90-92].

Готський літописець Йордан описуючи основні місця розселення антів і склавів (венедів), наголошує, що всі ці народи в його час вийшли із народу гетів. Йордан наголошував:« що

етнонім гети-венеди і слов'яни є спільним. Він змінився з часом їхнього історичного та політичного розвитку» [35, с.115-116].

Судячи з свідчень «Гетики» Йордана, анти і склавіни у перших ст. н.е. займали територію Подунав'я і Дністра, де за свідченнями інших джерел в цей же час проживали гети. Таке утотоження, на думку дослідниці Е. Скржинської, дає підстави робити висновки, що гети, анти, склавіни-слов'яни в минулому, це один народ, який античні та римські джерела називали відносно політичного вивчення того чи іншого слов'янського народу, який у конкретний час політично був сильнішим відносно інших, можливо військово-політично агресивнішим щодо греків, римлян, чи візантійців, як про це свідчили античні, римські та візантійські літописці [63, с.12-19].

Ряд сучасних дослідників, зокрема Б. Тимошук та І.Винокур вважали, що дані конгломерати злились воедино внаслідок багатовікового проживання. На думку дослідників слов'яни-гети, як великий конгломерат, що виділився з індо-європейського етно-масиву, своїми племінними князівствами: венедями, бастарнами, карпами, антами, склавінами в подальшому, ховатами, волинянами, полянами, бужанами і т. д., внаслідок розвитку консолідував українську націю. Як вважали ці ж дослідники, слов'яни-українці формувалися в ірано-європейському конгломераті, зокрема в хетгському, який створив свою могутню Хетгську державність, сладовою частиною якої, були і гети-слов'яни [66, с.70-75].

У III-II тис. до н.е. у час могутності хеттів, хетти-гети-слов'яни-українці в системі слов'яно-фракійського конгломерату, віділившись від хеттів, сформували в Дунайських областях, гето-слов'ян-українців. В подальшому збільшуючи чисельність свого народу та асимілюючи, стоячих на нищому рівні розвитку, прикарпатські народи Карпат та Подністров'я та Прикарпаття, вони, гети-слов'яни-українці, вже в епоху Геродота, склали сталий етнос Прикарпаття, Подністров'я, Побужжя та Полдніпров'я відомий як: «скіфи-землероби», «скіфи-орачі» [66, с.70-75].

Власне гето-слов'яни-українці, активно розвиваючись і поширюючи свій вплив, відігравали важливу роль у розвитку слов'янської державності у Прикарпатському регіоні. Внаслідок сильного зміцнення гето-слов'янської культури та державності на

Дунаї та її протистояння з могутньою кельтською військово-політичною організацією, де остання виявилася прогресивнішою та могутнішою, гето-слов'яни-українці з Дунаю, змушені були переселитися у Подністров'я, Прикарпаття, Побужжя Подніпров'я де зафіксована гето-слов'янська землеробська археологічна культура [11, с.23-29].

Дослідник Г. Фьодоров наголошував, що сембіоз зарубинецьких-пшеворських і гетських пам'яток, які доповнюються Черняхівською культурою, підсилюють і стародавню політичну і культурну систему гето-слов'ян, наносять на неї нові: фракійські, кельтські, римські, риси [74, с.15-33; с.73; с.74-75; с.73].

Етнограф М. Косвен в свою чергу зауважує, що виявлена давня гето-слов'янська культура, зафіксована тотожністю в домобудівництві, жител і господарських будівель, не могла сформуватися виключно за перші століття н. е. Він вважає, що система забудови, як у стародавніх хеттів, так і в слов'ян-українців є одиенаковою, починаючи з найранішої епохи, яка тягнеться до епохи Київської Русі [38, с.82-85].

Дослідник Е. Бломквист вважав, що така стародавня хетто-гетсько-слов'янська система забудови сіл притаманна для, українців та білорусів. Власне цю систему забудови в епоху Київської Русі перейняли і росіян [5, с.31, с.39-46].

Такі типи жител, вважав дослідник І. Свешніков, характерні для білогрудівської, чорноліської, а також гетської культур Нижнього та Середнього Дунаю, на думку дослідника, такі типи жител, продовжуються на територіях Румунії, Молдавії, Західних областей України [61, с.294-296].

Дослідник С. Бібіков взагалі вважав, що такі житло-будівні комплекси у південно-східній Європі від часу енеоліту мали окрім фракійців, слов'ян і германи та іллірійці. Така система побудови будівель характерна взагалі для всіх індо-європейців, які проживали в областях Дунаю, Карпат, Подністров'я та Побужжя [4, с.71-73].

Археологічні матеріали межі та перших століть нашої ери України та Молдавії, вважав дослідник М. Салманович, дають право наголошувати на домінуванні тут гетської системи домобудування, яка в подальшому тотожна з житлами

українського населення Українського Подністров'я та Прикарпаття, Буковини та Галичини [57, с.218].

Археологічний матеріал, наголошував археолог І. Винокур III століття до н.е. - I століття н.е. із Західної України та Молдавії, зокрема з території поширення Черняхівської культури, говорить, що він сконцентрований на гетській культурі, яка поєднується з пшеворо-зарубинецьким населенням, особливо з гето-слов'янським населенням IV-V століть н. е. [10, с.125-126].

Слід зауважити, що в міжріччях Дністра і Дунаю, з незапам'ятних часів проживали, відомі в історичній літературі племена «дако-гетів», які, як наголошує український дослідник В. Баран: «переросли в конгломерат «гето-слов'ян», розвиток яких проглядається в III-IV століть н. е. на територіях Верхнього і Середнього Дністра» [1, с.97-130].

При усіх етнічних впливах: кельтському, дакійському, готському на гетів-слов'ян, які ми розглянули в окремих монографіях, і які проходили, як до нашої ери так і в перших століттях н. е., землеробська культура гетів-слов'ян Дунаю, Карпат Подністров'я та Прикарпаття залишилася сталою [27, с.7-25; с.112-176].

Як наголошував дослідник І. Винокур, гети-слов'яни та венеди-слов'яни з археологічної точки зору тотожні по ряду керамічних матеріалах, зокрема керамічному посуді, який тотожний з посудом слов'ян IV-V століть [12, с.22-23, с.44-45].

Як вважає румунський археолог Теодореску: «у стародавніх гетів і слов'ян співпадають і стародавнє язичницьке релігійне світобачення, культові споруди, релігійні центри гетів-слов'ян, які є теж тотожним з світобаченням населення Черняхівської культури». На думку дослідника Теодореску: «тотожною є релігійна посуда, яка була як в гето-слов'ян, черняхівців, так і в язичницький час в епоху Київської Русі у населення Карпат, Прикарпаття та Подністров'я» [91, s.488, s. 496, s.498].

Російський дослідник В. Сєдов вважав, що стародавня гетська культура, що формувалася у продовж тисячоліть на Дунаї є повноцінною ідентичністю слов'янської культури, яка підсилилась черхявською епохою і активно розвинулася після гунського погрому [60, с.97-98].

Особливою цікавою в цьому контексті є для дослідників культура Карпатських курганів. В процесі вивчення цієї культури дослідниця Л. Вакуленко прийшла до висновку, що її носіями є гето-слов'янське населення [7, с.76-90].

Таким чином, наголошує у наступній своїй роботі Л.Вакуленко:« найбільш ранні пам'ятники гетів-слов'ян формуються в Прикарпатті та Подністров'ї і власни вони беруть участь у формуванні середньовічної культури слов'ян» [8, с.180 - 181].

Таким чином у Карпато-Дністровському регіоні, як зауважував ще Феофан, після падіння чи відходу Риму і втраті провінцій Дакія, Мезія, тут у глухих місцях, які активно розвинулись внаслідок торгівлі з Римом, проживало сім слов'янських племен [70, с.269-270].

Феофілакт Сімокатта наголошував:« війська гетів, а інакше кажучи, натовпи слов'ян, сильно опустошили області Фракії». У подальших свідченнях і коментарях Феофілакт Сімокатта:« утотожнює слов'ян з гетами, яких також називає всіх разом їх новою назвою - антами» [71, с.74-75].

Вивчаючи свідчення візантійських джерел дослідник О. Приходнюк зауважив, що майже всі вони ототожнюють гетів і слов'ян і розміщують їх у Карпато-Дунайському регіоні. Знайдені тут могильники носять у собі гето-слов'янські старожитності [54, с. 188-189].

Такої ж точки зору притримувався і румунський вчений І. Нестор, який наголошував на довготривалому проживанні гетів-слов'ян на території «Дакії» [89, р.289-301].

Слід наголосити, що уже античні автори розрізняли даків і гетів. Першим розрізняє даків і гетів, Флор, який наголошував:« що даки живуть по цю сторону Дунаю, гети, які очолюються гетьським царем Котісом, проживають за Дунаєм. Вони зимою, коли замерзне Дунай, по льоду, переправляються через Дунай і грабують сусідні області і «Землі» ».

Наступний автор, який відрізняв даків від гетів, римський письменник Світоній, писав:« імператор Август зупинив наступ даків і розбив трьох дакійських царів. В цей же час з царем гетів він жив у дружбі і хотів віддати заміж за царя гетів свою дочку. В свою чергу випросив у гетьського царя Котіса, його дочку».

Страбон теж розпрізняв фракійців і гетів. Він писав: « що гети були відомі еллінам скоріше ніж даки».

Діо Кассій теж наголошував, що: « гети це інший народ ніж даки».

Апіан, наголошував, що: « даків і гетів розмежовував Дунай, де гетський народ проживав по ту сторону Дунаю».

Дослідниця І. Круглікова розглянувши та проаналізувавши свідчення джерел про гетів та даків наголошувала: « що археолгічні джереле вже чітко дають підстави наголошувати, що це різні народи: фракійці і слов'яни. В цей час у гетів кристалізується держава, в якій військовий начальник іменується «Rex - король». Страбон пише, що: « гет Бурвіста, на протязі трьох років утворив велике Гетське царство і підчинив велику кількість сусідніх племен. Син Бурвісти, цар Котіс чеканив вже свої монети, що говорить про наявність фінансового порядку в державі гетів. За епохальним державним розвитком, політичної та економічної могутності гетів, розмежування з даками, є очевидним» [39, с.14-15, с. 34-35, с.169].

Не дивлячись на те, що гети і даки на Дунаї були розрізненими народами, між ними були налагоджені політичні, культурно-релігійні та економічні зв'язки, за довготривалу епоху сусідства, до часу завоювання римлянами Дакії. Дослідник В. Городцов наголошував на спільній релігії, культурі, що була в культурі даків і гетів на Дунаї. І тільки після виходу з Дунаю геті-слов'яни набрали рис суто слов'янської культури [16, с.7-8, с.27-34].

Російський вчений Б. Рібаков теж вважає, що даків та слов'ян-гетів пов'язувала на Дунаї релігія та релігійне світобачення: релігійна астрономія, культура, традиції, побут і т. д. [55, с.90-95].

Український вчений М. Брайчевський вважав, що взаємопроникнення дакійської та слов'янської культур могло відбутися на межі тисячоліть та в перших століттях н.е. в зв'язку з розгромом даків римлянами і відходу їх частини у слов'янський світ, в перегір'я Карпат, де виникли карпи-гуцули, які через певний проміжок часу повністю ослов'янилися [6, с.4-5].

Дослідник В. Лянскоронський вважав, що гето-слов'янська і дакійська державності мали суттєву відмінність, оскільки перша

розвивалась у більшій мірі на Дунаї, а друга у Карпатах, Подністров'ї та Побужжі. Тільки невеликий час гетська і дакійська цивілізації співіснували на Дунаї в епоху проникнення в регіон римлян, які знищили дакійську політичну інфраструктуру, що вивищило у регіоні державність та культуру гетів-слов'ян [41, с.464-465].

Дослідниця І. Круглікова вважала, що зближення гето-слов'янського та дакійського населення виникло внаслідок окупації римлянами Дакії і пізніших потужних дако-слов'янських торгово-ремісничих зв'язках [39, с.160-161].

Вчений ХІХ століття А. Чертков проаналізувавши історичний розвиток гетів вважав, що між ними і даками мало схожості, оскільки даки формувались на протилежній стороні Дунаю, а гети в нижній частині Дунаю, Подністров'ї, Буковині та Прикарпатті, де і нині збереглися глибокі пласти їх говірок серед галицького населення. Їх політичний та етнічний розвиток це: 1. Галич в Малій Азії. 2. Галич Дунайський. 3. Галич в Подністров'ї де остаточно осіли гети-галичани-слов'яни-хорвати [76, с.59-62; с.11-12]. Приведені вище фольклорні та етнографічні дослідження співставимо з археологічними джерелами, згідно з свідченнями яких стає ясно, що в ІІ столітті до н.е. на межі тисячоліть, зарубинецьке-слов'яно-гетське населення всуває в близькі стосунки з фракійським населенням. Внаслідок приходу римлян в перше виникає Черняхівська культура. Друге, дакійське відчати знищується, а на територіях проникнення, це дакійське населення асимілюється слов'янами-карпами-гуцулами [13, с.133].

Таким чином виявлений археологом В. Цигиликом в Прикарпатті та Карпатах, дакійський археологічний матеріал, який синтезується зарубинецьким, слов'янським етносом, яскраво підтверджує асиміляцію слов'янами решток, розгормлених римлянами в Подунав'ї і проникнувших на територію слов'ян, даків [77, с.115-116; с.300-359].

Дослідник І. Винокур вважав, що у середньому і нижньому Подністров'ї внаслідок проникнення римлян у ІІ-ІІІ століттях н.е. склався гето-пшеворо-зарубинецький симбіоз, на основі гето-слов'янського конглометату. Слов'янський етнос за два століття поглинув всі прийшли, зокрема дакійський етнос, і у ІV-V століттях н.е., став суто слов'янським. Дослідник наголошував, що

сам обряд трупоспалення успадкований від зарубинецької та гетьсько-слов'янської культури [13, с.135].

Дослідник Б. Тимошук вважав, що слов'яни завжди були автохтонами на цих землях, що видно в їх архітектурі, побуті та культурі. Всі решту народи, що прийшли на їх території внаслідок римського вторгнення в подальшому підсилили слов'янські сільськогосподарські та військові інституції, що видно хоча би по археологічному матеріалі з Буковини[67, с.47-60].

В II-III століттях н. е., на думку російського вченого В. Седова, в рамках Черняхівської культури, яскраво своїм домігування проглядається гето-слов'янський сімбіоз. Довгий процес синтезу цього конгломерату викристалізується у V століттях н. е., що засвідчено археологічно, вже як суто слов'янський етнос [60, с.97-98].

Такий гето-слов'янський сімбіоз визначає, як бачимо за дослідженнями Л. Вакуленко та О. Приходнюка, ранньослов'янське населення в Прикарпатському регіоні, яке і стоїть біля формування середньовічної культури та державності слов'ян [9, с.100-101].

Наступний дослідник М. Смішко утотожнював гето-даків чи гето-слов'ян з ранньою культурою Карпатських курганів, які відомі по джерелах як, народ карпів[64, с.151-152].

Польський дослідник Г. Ловмянський вважав, що сімбіоз слов'яно-гетьського та дакійського населення розвинувся на Дунаї в пізньо індо-європейському часі. Розвиток цього населення продовжувався в областях від Карпат до Сяну, в Прикарпатті та Подністров'ї де відомі слов'яни під назвою, карпи-хорвати [87, с.112; с.68-69].

Якщо взяти до уваги висновки археолога Г. Фьодорова, що гето-зарубинецький сімбіоз населення сформувався на Дунаї починаючи з V століття до н. е., і власне що цей сімбіоз і поклав початок гетів-слов'ян, які в подальшому переселилися в Подністров'я, то зі археологічних старожитностей ми бачимо, що власне цей етнос став яскравим представником Черняхівської культури [74, с.16, с.171; с.74-75; с.73; с.74-75].

З археологічної точки зору це проглядається з культури Поянешти-Лукашівка, яка складається з двох компонентів, в якій переважають гетьські риси. В процесі створення цієї гетьської

культури, слов'яни поширилися від Подунав'я до Карпат і на схід Прикарпаття, на цих територіях, як вважали дослідники І. Русанова та Е. Симонович, сконцентровані основні поселення гетів [56, с.96].

Такої ж думки дотримувався і вчений М. Смішко, який в ряді своїх праць наголошував, що гети Липецької культури носили в собі і основні компоненти культури слов'ян, де пізніше Липецька культура трансформувалась в Черняхівську культуру. Розглянута та проаналізована вченими сукупність археологічного матеріалу липецької, Черняхівської культур та культури Карпатських курганів дала підстави вченим наголошувати, що стародавні гети і слов'яни це один і той же народ. У римську добу ці гето-слов'янські народи модернізують свою державність і навіть об'єднуються в одну державну інфраструктуру Бастарнів, Карпів в подальшому Склавнів та Антів. Таке поступове об'єднання гетських племен і привело до кристалізації у перших століттях н.е., як наголошував М. Смішко, карпів-хорватів, які увібрали в себе державність та історико-політичний розвиток таких стародавніх слов'янських народів, як гети, бастарни, і на їх базі створили ранньо-середньовічну слов'янську (хорватську) культуру та державність, що проглядається в археологічних старожитностях культури Карпатських курганів [64, с.151-152].

До загального висновку розвитку слов'янського етносу, під іменами: гети-слов'яни, далі карпи-хорвати, прийшов у своїх працях і закарпатський археолог С. Пеняк, який вважав, що хорвати північного підгір'я Карпат були давнім населення, коріння та етногенез якого слід шукати в міжріччі Прута та Дністра, та прилягаючих до цієї концентруючої території, регіонів Дунаю [51, с.161-164].

Якщо іти за вищевикладеною, зрозумілою і логічною концепцією, то подальша історія слов'ян-українців, яка яскраво проглядається з епохи Латена, де слов'яни-українці проживали в сусідстві з кельтами, сучасними французами та британськими народами, а також даками, постає з яскравою реальністю, що відтворюється сучасною наукою [28, с.21-43; с.121-148; с.5-27; с.4-26].

Таким чином, проаналізувавши всі наявні джерела і ототожнивши хеттів-гетів з слов'янами-хорватами, можливо

доповнити реконструкцію етнотворення та становлення гетів-слов'ян певною періодизацією їх розвитку. Якщо іти за розробленою періодизацією, що хетти-гети у своїй стародавній прабатьківщині проживали в Малій Азії в басейні ріки Галич, а біля ріки знаходились гори, які називалися Загора, і ця країна хеттів-гетів, як вважав дослідник А. Чертков, називалася від гір Загора і розташовувалась, як по усьому басейні ріки Галич, так і в горах і за горами, то можемо проглянути майбутній тотожний регіон подальшого переселення гето-слов'янського етносу. Спершу у регіоні Малої Азії хетти-гети утворили військово-політичний союз. Уже тут в Загорі, вони споруджували фортеці, та городища, як політичні та адміністративні пункти для захисту населення де одне із них уже з III століття до н. е., називалося Галич. Дослідник А. Чертков опираючись на свідчення ведичних джерел, вважав, що гори поблизу ріки Галич хеттами-гетами називались на їх мові: Герб-Горб-Хрб-Горб. Одже наголошував А. Чертков: «внаслідок розпаду індо-європейських племен, східне коліно хеттів-гетів висилилося із своєї Мало-Азійської прабатьківщини і колонізувало територію Передкавказзя, що засвідчено літописними джерелами» [76, с.26-27, с.30, с.95-97].

В подальшому визначні вчені, такі як Н.Марр, Т. Гамкрелідзе, В. Іванов, О. Трубачов, В. Кобичев доповнили і розширили періодизацію розвитку А. Черткова: «хеттів-гетів-слов'ян» і подали досконалу і зрозумілу теорію появи хеттів-гетів-слов'ян у Європі, зокрема на Дунаї, Прикарпатті та Подністров'ї, про що наголошувалось вище [43, с.104-105; с.4-9; с.71-75; с.34-67, с.123-147, с.235-279; с.23-47, с.91-128, с.145-176; с.38; с.23-49].

Ця періодизація руху хеттів-гетів-слов'ян у Європу, де вони стали відомі під назвами гети-хорвати була б не повною, якщо б не зупинитися на розгяді етнонімів «Галич», «Углич», які виникли в Передній Азії, і були у вжитку в хеттів у Передкавказзі, Подонні, Південно-Причорномор'ї, Подунав'ї, Подністров'ї. Особливо закріпився у хеттів стародавній термін «Галич». В подальшому ми знаємо термін Галич на Дунаї та в Подністров'ї [30, с.12-20; с.5-14].

За таких обставин, етнонім Галич, за дослідженнями російського вченого В. Сєдова, останній Галич побудований в IX-

X ст. вихідцями з Галича Дністровського, це Галич-Мерянський (Заліський) має дуже стародавній, по суті гето-хорватський початок. Залишений у спадок великий фольклорний епос про Галич, починаючи від хеттів до слов'ян, їх індо-європейські саги та слов'янські стародавні беліни, які пов'язують з стародавньою батьківщиною проживання галичан від Малої Азії - до Ростово-Суздальської Русі, зокрема беліна «Дюк Степанович» розповідає про стародавній Галич над Дністром у X столітті, який має торгово-економічні та культурні відносини з Київом, в якому князував великий князь Володимир. Таким чином, нова епоха Галичан IX-X століття, яка мало відома в фольклорі стародавньої Галичини, дуже добре збереглася в Галичі (Мерянському) в Росії, заснованому вихідцями з Прикарпатського Галича [44, с. 99-108].

Якщо врахувати карту розселення слов'ян, складену російським дослідником В. Сєдовим, то можемо зрозуміти, що весь вищеописаний за тисячоліття життєдайний рух хеттів-гетів-карпів-хорватів-галичан, має під собою серйозне наукове підґрунтя для подальшого наукового вивчення. До такого ж висновку прийшов ще на початку XX століття російський вчений В. Ключевський, який був переконаний, що власне з Малої Азії, далі Дунаю, Карпат та Прикарпаття почалася остання фаза слов'янізації, ховатами, Руської рівнини та Адріатики, сучасної Хорватії, яка закінчилася у XI-XII століттях Галичем (Мерянським), що на території Ростово-Суздальської Русі [36, с.25-28].

У висновок наголосимо, що під такою історичною сукупністю вищерозглянутих та проаналізованих етнотермінів «хетти-гети-карпи-хорвати-галичани», які через призму аналізу історичних джерел визначають поступовий розвиток українського народу, дана проблема потребує подальшого дослідження [29, с.12-120; с.5-14; с.90-94; с.99-113].

Список використаних джерел та літератури:

1. Баран В.Д. Ранні слов'ян між Дністром і Прип'яттю. - К., 1972.
2. Баран В.Д., Козак Д.Н., Терпиловський Р.В. Походження слов'ян. - К., 1991.
3. Башилов В.А. Раннеславянское жилище в Молдавии. - МИА. - №108.
4. Бибииков С.Н. Раннетрипольское население Лука-Врублецкая. - МИА. - М., 1953. - №38.
5. Бломквист Е.Э. Крестьянские постройки русскиѣ, украинцев и белорусов. Институт Миклухо-Маклая. - М., 1956.
6. Брайчевский М.Ю. Римская монета на территории УССР. - М., 1954.
7. Вакуленко Л.В. Пам'ятки підгір'я Українських Карпат I пол. I тис. н.е. - К., 1977.
8. Вакуленко Л.В. Поселение позднеимского времени у с.Сокол и некоторые вопросы славянского этногенеза. В кн.: Славяне на Днестре и Дунае. - К., 1983.
9. Вакуленко Л.В. Приходнюк О.М. Славянские поселения I тис. н.э. у с.Сокол на Среднем Днестре. - К., 1984.
10. Винокур И.С. Черняховские племена на Днестре и Дунае. В кн.: Славяне на Днестре и Дунае. - К., 1983.
11. Винокур И.С. История и культура черняховских племён лесостепного Днестро-Днепровского междуречья. Автореферат диссертации д-ра ист. Наук. - К., 1978.
12. Винокур И.С. История и культура черняховских племён лесостепного Днестро-Днепровского междуречья. - К., 1978.
13. Винокур И.С. Лесостепные племена II-V вв. н.э. и их роль в истории Юго-Восточной Европы. Советская Археология. - М., 1979. - №4.
14. Гамкрелидзе Т.В., Иванов В.В. Индоевропейский язык и индоевропейцы. - Тбилиси, 1984. Т. II.
15. Геродот. История. Вестник Древней Истории. - М., 1947. - Т. IV. Геродот. История. - М., 1888. - Т. II - Книга IV.
16. Городцов В.А. Дако-сарматские религиозные элементы в русском народном орнаменте. Советская Археология. - М., 1974. - №4.

17. Грушевський М. Порайонне історичне дослідження. Київ та його околиці Київ та його околиці. - Київ, 1925. - Т. XXII.
18. Ідзьо Віктор. Ранньослов'янське суспільство і ранньослов'янська державність. Зародження і становлення християнства на території України. Видання II доповнене і перероблене. - Львів «Сполом», 2004. - 288с.
19. Ідзьо Віктор. Галицька держава - процеси етнотворення і становлення (III-XII ст). - Львів «Камула», 2005.
20. Ідзьо В.С. Етногенез, формування території племінного об'єднання прикарпатських хорватів та їх вплив на кристалізацію Галицької Русі. Науковий Вісник Українського Історичного Клубу. - М., 1997. - Т. I. - Т. I. - №5.
- Ідзьо В.С. Хорватське князівство (до питання генези Галицького князівства). Науковий Вісник Українського Історичного Клубу. - М., 1997. - Т. I. - №6.
- Ідзьо В. Аналіз історичного розвитку Бастарнів, Карпів-Хорватів у взаємовідносинах з древніми: Хеттською, Еллінською, Факійською, Кельтською, Римською та Візантійською цивілізаціями. Науковий Вісник Українського Історичного Клубу. - М., 2007. - Т. XIII.
- Ідзьо В.С. Велика чи Біла Хорватія - VI-X століття. До з'ясування питання етногенезу й етнотворення Прикарпатських та Далматійських хорватів. Науковий Вісник Українського Університету. - М., 2004. - Т. V. - Т. V.
21. Ідзьо В. Аналіз історичного розвитку Хеттської цивілізації на території України. Науковий Вісник Українського Історичного Клубу. - М., 2008. - Т. XIV.
- Ідзьо В. Гети, стародавні хетти - в історичному та культурному етногенезі українського народу. Науковий Вісник Українського Історичного Клубу. - М., 2009. - Т. XV.
- Ідзьо В.С. Велика чи Біла Хорватія - ранньофеодальна слов'янська держава на території Галичини (V-X ст.). Науковий Вісник Українського Історичного Клубу. - М., 2000. - Т. IV.
- Ідзьо В.С. Історико-лінгвістичні дослідження етногенезу слов'ян Дунайсько-Карпато-Дністровського регіонів. Науковий Вісник Українського Історичного Клубу. - М., 2003. - Т. VIII.
- Ідзьо В.С. Велика чи Біла Хорватія - VI-X століття. До з'ясування питання етногенезу й етнотворення Прикарпатських та

Далматійських хорватів. - Науковий Вісник Українського Університету. - М., 2004. - Т.V.

Ідзьо В. Аналіз історичного розвитку Бастарнів, Карпів-Хорватів у взаємовідносинах з древніми: Хеттською, Еллінською, Факійською, Кельтською, Римською та Візантійською цивілізаціями. Науковий Вісник Українського Історичного Клубу. - М., 2007. - Т.XIII.

22.Ідзьо В.С. Етногенез, формування території племінного об'єднання прикарпатських хорватії та її вплив на кристалізацію Галицької Русі. Науковий Вісник Українського Історичного Клубу. - М.,1997. - Т.I. - №5.

Ідзьо В.С. Хорватське князівство (до питання генези Галицького князівства). Науковий Вісник Українського Історичного Клубу. М.,1997. - Т.I. - №6.

Ідзьо Віктор. Ранньослов'янське суспільство і ранньослов'янська державність. Зародження і становлення християнства на території України. Видання II доповне і перероблене. - Львів «Сполом», 2004. - 288с.

Ідзьо В.С. Етногенез, формування території племінного об'єднання прикарпатських хорватів та її вплив на кристалізацію Галицької Русі. Науковий Вісник Українського Історичного Клубу. - М.,1997. - Т.I. - №5.

Ідзьо В.С. Хорватське князівство (до питання генези Галицького князівства). Науковий Вісник Українського Історичного Клубу. М.,1997. - Т.I.- №6.

Ідзьо В.С. Вчені XIX століття про етногенез Галицької Русі. (До питання локалізації прикарпатських хорватів). Науковий Вісник Українського Історичного Клубу. - М.,1998. - Т.II. - №, 2.

23.Ідзьо В.С. Етногенез, формування території племінного об'єднання прикарпатських хорватії та її вплив на кристалізацію Галицької Русі. Науковий Вісник Українського Історичного Клубу. - М.,1997. - Т.I. - №5.

Ідзьо В.С. Хорватське князівство(до питання генези Галицького князівства). Науковий Вісник Українського Історичного Клубу. - М.,1997. - Т.I. - №6.

Ідзьо В.С. Велика чи Біла Хорватія - VI-X століття. До з'ясування питання етногенезу й етнотворення Прикарпатських та

Далматійських хорватів. - Науковий Вісник Українського Університету. - М., 2004. - Т.V.

24.Ідзьо В. Аналіз історичного розвитку Бастарнів, Карпів-Хорватів у взаємовідносинах з древніми: Хеттською, Еллінською, Факійською, Кельтською, Римською та Візантійською цивілізаціями. Науковий Вісник Українського Історичного Клубу. - М., 2007. - Т.XIII.

25.Ідзьо В.С. Велика чи Біла Хорватія - ранньофеодальна слов'янська держава на території Галичини (V-X ст.). Науковий Вісник Українського Історичного Клубу. - М., 2000. - Т.IV.

26.Ідзьо В.С. Етногенез, формування території племінного об'єднання прикарпатських хорватії та і їх вплив на кристалізацію Галицької Русі. Науковий Вісник Українського Історичного Клубу. - М.,1997. - Т.I. - №5.

Ідзьо В.С. Хорватське князівство (до питання генези Галицького князівства). Науковий Вісник Українського Історичного Клубу. - М.,1997. - Т.I. - №6.

Ідзьо Віктор. Ранньослов'янське суспільство і ранньослов'янська державність. Зародження і становлення християнства на території України. Видання II доповне і перероблене. - Львів «Сполом», 2004. - 288с.

Ідзьо В.С. Етногенез, формування території племінного об'єднання прикарпатських хорватії та і їх вплив на кристалізацію Галицької Русі. Науковий Вісник Українського Історичного Клубу. - М.,1997. - Т.I. - №5.

Ідзьо В.С. Хорватське князівство (до питання генези Галицького князівства). Науковий Вісник Українського Історичного Клубу. - М., 1997. - Т.I.- №6.

Ідзьо В.С. Вчені XIX століття про етногенез Галицької Русі. (До питання локалізації прикарпатських хорватів). Науковий Вісник Українського Історичного Клубу. - М.,1998. - Т.II.- № 2.

Ідзьо В.С. Велика чи Біла Хорватія - ранньофеодальна слов'янська держава на території Галичини (V-X ст.). Науковий Вісник Українського Історичного Клубу. - М., 2000. - Т.IV.

Ідзьо В.С. Історико-лінвістичні дослідження етногенезу слов'ян Дунайсько-Карпато-Дністровського регіонів. Науковий Вісник Українського Історичного Клубу. - М.,2003. - Т.VIII.

Ідзьо В.С. Велика чи Біла Хорватія - VI-X століття. До з'ясування питання етногенезу й етнотворення Прикарпатських та Далматійських хорватів. - Науковий Вісник Українського Університету. - М., 2004.

Ідзьо В. Аналіз історичного розвитку Бастарнів, Карпів-Хорватів у взаємовідносинах з древніми: Хеттською, Еллінською, Факійською, Кельтською, Римською та Візантійською цивілізаціями. Науковий Вісник Українського Історичного Клубу. - М., 2007. - Т. XIII.

27. Ідзьо Віктор. Галицька держава - процеси етнотворення і становлення (III-XII ст). - Львів «Камула», 2005. - 351с.

Ідзьо Віктор. Ранньослов'янське суспільство і ранньослов'янська державність. Зародження і становлення християнства на території України. Видання II доповне і перероблене. - Львів «Сполом», 2004. - 288с.

28. Ідзьо Віктор. Кельтська цивілізація на території України. - Львів «Сполом», 2002.- 343с.

Ідзьо Віктор. Ранньослов'янське суспільство і ранньослов'янська державність. Зародження і становлення християнства на території України. Видання II доповне і перероблене. - Львів «Сполом», 2004. - 288с.

Ідзьо Віктор. Галицька держава - процеси етнотворення і становлення (III-XII ст). - Львів «Камула», 2005.- 351с.

29. Ідзьо В. Аналіз історичного розвитку Хеттської цивілізації на території України. - М, 2008. - Т. XIV.

Ідзьо В. Гети, стародавні хетти - в історичному та культурному етногенезі українського народу. Науковий Вісник Українського Історичного Клубу. - М, 2009. - Т. XV.

Ідзьо В. Огляд джерел та концепцій історичного етно-творення племінного об'єднання хорватів. Науковий Вісник Українського Історичного Клубу. - М., 2010. - Т. XVI.

Ідзьо В. До питання вивчення інтепритацій вченими поступального розвитку етносу: Хетти-гети-хорвати-галичани. Науковий Вісник Українського Історичного Клубу. - М., 2010. - Т. XVI.

30. Ідзьо В. Аналіз історичного розвитку Хеттської цивілізації на території України. Науковий Вісник Українського Історичного Клубу. - М., 2008. - Т. XIV.

Ідзьо В. Гети, стародавні хетти - в історичному та культурному етногенезі українського народу. Науковий Вісник Українського Історичного Клубу. - М, 2009. - Т. XV.

31.Ідзьо Віктор. Українська держава в ІХ-ХІІІ століттях. - Львів «Сполом», 2004. - 416с.

32.Іванов В. «След светоносных». Техника молодежи. - М.,1985. - №9.

33.Иловайский Д. Княжый период в Украине-Руси. Русская Историческая Библиотека. - Тернополь, 1888. - Т.IV.

34.Історія УРСР. - К., 1977. - Т.I. Книга I.

35.Йордан. О происхождении и деяниях гетов. - М.,1960.

36.Ключевский В.О.Русская история. - М., 1991.

37.Кобычев В.П. В поисках прародины славян. - М.,1973.

38.Косвен М.О. Очерки истории первобытной культуры. - М., 1953.

39.Кругликова И.Т. Дакия в эпоху римской окупации. - М.,1955.

40.Латышев В.В. Известия древних писателей греческих и латинских о Скифии и Кавказе. ВДИ. - М., 1947 - 1949. - Т.I-II.

41.Лянскоронский В.Г. Находники римских монет в области среднего Поднестров'я. Труды XI археологического съезда в Киеве. - К., 1899.

42.Марр Н.Я. Постановка учения о языке в мировом масштабе. Избранные работы. - Л., 1937. - Т.IV.

Марр Н.Я. Книжные легенды об основании Куара в Армении и Киева на Руси. - Л.,1936. - Т.III.

Марр Н.Я. Яфетический Кавказ и третий этнический элемент. - Л.,1934. - Т. I.

43.Марр Н.Я. Яфетический Кавказ и третий этнический элемент. - Л.,1934. - Т. I.

Марр Н.Я. Книжные легенды об основании Куара в Армении и Киева на Руси. - Л.,1936. - Т.III.

Марр Н.Я. Постановка учения о языке в мировом масштабе. Избранные работы. - Л.,1937. - Т.IV.

Гамкрелидзе Т.В., Иванов В.В. Индоевропейский язык и индоевропейцы. - Тбилисси, 1984. - Т.II.

Трубачев О.Н. Этногенез и культура древнейших славян. Лингвистические исследования. - М.,1991.

Трубачев О.Н. Этнографическое обозрение. - М.,1993. - №4.

- Кобычев В.П. В поисках прародины славян. - М.,1973.
- 44.Седов В.В. Происхождение и ранняя история славян. - М.,1979.
- 45.Мамонова А.И. Исследование геттских памятников среднем Поднестровье. - Краткие сообщения в докладах и полевых исследованиях института Археологии. - М.,1963. - №94.
- 46.Мамонова А.И. Скифия и фракийский мир. - М., 1979.
- 47.Материалы исследования по археологии и этнографии Молдавской ССР. - Кишинёв, 1964.
- 48.Мишулин А.В. Древние славяне в материалах древних греко - римских и византийских писателей по VII вв. Вестник Древней Истории. - М.,1941. - №1.
- 49.Овидий. Печальные песни. В кн.: В.В.Латышев. Известия древних писателей. ВДИ. - М., 1949. - №2.
- 50.Партицкий О. Старинна історія Галичини. - Львів, 1894.
- 51.Пеняк С.І. Ранньослов'янське і давньоруське населення Закарпаття VI-XIII ст. - К.,1980.
- 52.Петрушевич А. Археологические находки вблизи г. Галича. Вестник Народного Дому. - Львов,1883.
- 53.Полевой Л.Л., Рафайлович Н.А. О древней керамике Днестро - Прутского междуречья. Известия М.Ф. СССР. - М.,1960. - №4 (70).
- 54.Приходнюк О.М. К вопросу о присутствии Антов в Карпато-Дунайских землях. В кн.: Славяне на Днестре и Дунае. - К., 1983.
- 55.Рыбаков Б.А. Древние элементы в русском народном творчестве. - М., 1952.
- 56.Русанова И.П., Симонович Э.А. Славяне и их соседи в конце I тыс. до н.э. - первой пол. I тис. н.э. - М.,1993.
- 57.Салманович М.Я. Жилища коренного населения Молдавской ССР. Советская Этнография. - М.,1947. - №4.
58. Саратов И. «О поле... поле». Техника молодежи. - М., 1985. - №9.
- 59.Седов В.В. Древнеевропейцы. Российская Археология. - М.,1993. - №3.
- 60.Седов В.В. Происхождение и ранняя история славян. - М.,1979.
- 61.Свешніков І. Культури шнуркової кераміки західної частини УРСР в кн.: Археологія Української РСР. - К., 1971.
- 62.Словарь русских суеверий. - Спб.,1862.
- Чулков. Славянское баснословие. Змии. - Спб.,1859.

- 63.Скржинская Е. О славянах и антах о Мурсианском озере и городе Новиетуне. - Византийский Временник. - Спб., 1907.
- 64.Смішко М.Ю. Карпатські кургани першої половини I тис. н.е. - К.,1960.
- 65.Тацит К. О происхождении германцев и местоположении Германии. Собрание сочинений в двух томах. - Л.,1969. - Т.І.
- 66.Тимошук Б.А., Винокур С.И. Памятники эпохи полей погребений на Буковине. Краткие сообщения Института Археологии АН СССР. - М.,1962. - Вып.90.
- Винокур И.С. Черняховские племена на Днестре и Дунае.Кн.: Славяне на Днестре и Дунае. - К.,1983.
- 67.Тимошук Б.О. Слов'яни Північної Буковини V-IX ст. - К.,1976.
- 68.Трубачев О.Н. Этногенез и культура древнейших славян. Лингвистические исследования. - М.,1991.
- 69.Трубачев О.Н. Этнографическое обозрение. - М.,1993. - №4.
- 70.Феофан. Летопись под 551, 575, 649, 775 годами. - Вестник Древней Истории. - М., 1941. - №1.
- 71.Феофилакт Симокатта. История. - М.,1957. - Т.Ш.
- 72.Фёдоров Г.Б. О двух обрядах в погребениях в Черняховской культуре. Советская Археология. - М., 1957. - №4.
- 73.Фёдоров Г.Б. Несколько материальных находок первых веков нашей эры из Молдавии. В кн.: Материалы и исследования по археологии и этнографии Молдавской ССР. - Кишинёв,1964.
- 74.Фёдоров Г.Б. Население Прутско-Днестровского междуречья в I тыс. н.э. МИА. - М., 1960. - №89.
- Смішко М.Ю. Ранньослов'янська культура Карпатського Підгір'я. Наукові записки Інституту суспільних наук АН УРСР. - К., 1952. - Т.Ш.
- Смишко М.Ю. Раннеславянская культура Поднестровья в свете новых археологических данных. КСИИМК. - М.,1952. - Вып. 44.
- Смішко М.Ю. Ранньослов'янська культура Карпатського Підгір'я. Наукові записки Інституту суспільних наук АН УРСР. - К., 1952. - Т.Ш.
- 75.Херман Э., Кулинич Й. Два типа этничности хорватской и сербской примеры.//Этнографическое обозрение. - М., 1993. - №4.
- 75.Чертков А.Д. Очерки древнейшей истории Протославян. - М., 1852. - Ч. II.
76. Чертков А.Д. Очерк древней истории протославян. - М., 1851.

- Чертков А.Д. Фракийские племена в Малой Азии. - М., 1852.
- Чертков А.Д. Очерк древней истории протославян. - М., 1851. - Гл. II.
77. Цигилик В.М. Пам'ятка перших сторіч н.е. у верхів'ї Золотої Липи. Збірник. Матеріали другої Подільської історико-краєзнавчої конференції. - Львів, 1968.
- Kostrzewski J. Od mezolitu do okresu wędrowek ludów. Prehistoria ziem Polskich. - Krakow, 1948.
78. Шафарик П.И. Славянские древности. - М., 1848. - Т. I. - Кн. 2.
79. Belovski. Wstęp krytyczny do dziejów Polski. - Krakow, 1848.
80. Diodori Bibliotheca historica. - Lib. XXI.
81. Gdastein I. Očtoge ne zi Hrvata uranom srednjm vijku// Migracij sketeme. - Zagreb 1989.
82. Gluhak A. Porijsklo imena Hrvat. - Zagreb, 1990.
83. Juliani imperatoris. Hoisiger.
84. Klaić N. Srednjovjekov na Bosna. - Zagreb, 1989.
- Багрянородный К. Об управлении империей. - М., 1989.
- Трубачев О.Н. Этнографическое обозрение. - М., 1993. - №4.
85. Kronstejner O. Gabes unter den Alpensneen eine kroatische Gruppe. - Witner slavischen. - Jahrbuch, 1978. - №24.
86. Lelevel. Nardyna ziemiach slawianskich. - Poznan, 1853.
87. Lowmianski H. Op. Cit., 1963. Т. II.; Т. III.
88. Muzic I. Podrijetlo Hrvat. - Zagreb, 1989.
89. Nestor I. La nekropole Slave d'epogne ancienne de Sarata - Mohteori. - Dacia, 1957. - №1.
90. Sarmatia et Dacia cum Ponto Euxirco et Caucasso gecundum Ptolemaeum. - Weimar Verlag des Geographischen Institus, 1848. - Karta.
91. Teodorescu V. Despre cultura Jpotesti - Cindesti la lumina cercetarilor archeologice den nord estul. - Muntenici (regicenea Ploesti). - SCIV, 1964. - №4.

Розділ II.

Carpiani-Карпи-Хорвати згідно свідчень античних, римських та археологічних джерел (II-IV століття нашої ери)

З'ясування етногенезу «Карпіани-Карпів-Хорватів» можна ефективно проводити, якщо всю наявну джерельну базу совокупити з усіма напрацюваннями археологічної науки за період XIX-XXI століть та співставити вже з добре вивченими джерелами та старожитностями культури Карпатських курганів [1; 2; 3; 10; 11; 13; 17].

Власне така сукупність історичних та археологічних джерел дає суму із якої стає ясно, що на північний схід від Карпат приблизно в міжріччі верхнього Пруту, верхнього і середнього Дністра у перших століттях нашої ери концентрувалось обширне плем'я об'єднання «карпіанів», про яке згадував на межі тисячоліть давньогрецький історик та географ Клавдій Птолемей у своєму творі «Географія». Сама територія «карпіанів», яка локалізована Клавдієм Птолемеєм в Прикарпатті, співпадає з пам'ятниками культури Карпатських курганів [17; s.125-137; c.131, c.135, c.137; c.58-75; c.2-40; c.72-77; c.33-35; c.77-78; c.300-304; 51-52; c.29-30; c.254, c. 406].

«Карпіани» давньогрецького географа К. Птолемея, на думку дослідника М. Смішка, належали до давнього Прикарпатського населення, про яке ще раніше у IV столітті до н.е. під назвою «карпиди», згадував давньогрецький письменник Ефор. У подальшому історичному екскурсі римські джерела розміщують у Карпато-Дністровському регіоні військово-політичний союз карпів. Очевидно, тут мова іде про одну і ту ж групу племен, карпів-хорватів, які характеризуються римськими джерелами як чисельний і могутній народ. Слід також звернути увагу на те, що згадки письмових джерел про чисельність племінного об'єднання карпів збігаються з широким ареалом підкурганних поховань з погребальним обрядом прупоспалення, який характерний для культури Карпатських курганів. Такий обряд зафіксований археологічною наукою у Карпато-Дністровському регіоні. Він поширювався із Трансільванії до Подністров'я і Попруття по усій території Галичини. Беручи до

уваги з одного боку свідчення давньогрецького географа Клавдія Птолемея, наголошував М. Смішко, про проживання у I-х століттях тут карпів (карпіанів) на територіях, що розміщені на північний схід від Карпат, а з другого боку згадки римських джерел про військові вторгнення карпів у римські провінції у III-IV століттях н. е., робимо висновки, що даний етнос носить у собі глибоке місцеве коріння ранньослов'янської культури. З цього виходить, що племена культури Карпатських курганів були на північно-східному підгір'ї Карпат однорідним населенням, яке поетапно розвивалось до означеного наукою, ранньослов'янського періоду, зафіксованого на цій же території достовірними археологічними старожитностями III-IV століть н. е. [13, с.148-149; с.150-152].

Поява в римських джерелах у III-IV століттях н.е. повідомлень про карпів у Подунав'ї треба пояснювати їх частими нападами на ці території. Основна ж маса військово-політичного об'єднання карпів проживала в Галичині, підгірських і гірських районах Карпат, а також в Семиградді, звідкіля карпи поширилися в Закарпаття [11, с.161-162].

До такого висновку прийшов і румунський археолог Б. Мітра, який в своїй статті присвяченій скарбам римських монет середини III століття н. е. на території Семиграддя встановив, що у 23 пунктах скарби римських монет були заховані у зв'язку з військовими діями у 245-247 роках карпів в римській провінції «Дакія». Скартографувавши ці скарби римських монет Б. Мітра не тільки визначив приблизний район цих військових дій, а й прийшов до висновку, що карпи вторгались із північного і східного підгір'я Семиграддя і Прикарпаття, а оже з околиць сучасного міста Хуста Закарпатської області, міста Яремча Івано-Франківської області сучасної України [16, s.602-603].

Таку приблизно картину поширення племінного об'єднання карпів можна накреслити зіставляючи археологічний матеріал з деякими повідомленнями про карпів античних та римських джерел[2; 4; 13; 14; 17].

З питання локалізації карпів в сучвній науці виникла широка дискусія, адже локалізація карпів співпадає з локалізацією пізніших слов'ян-хорватів, які теж проживали у північно-східному підгір'ї Карпат, і як вважає закарпатський археолог С. Пеняк були

тут давнім, місцевим населенням. Стародавнє коріння їх слід шукати у межиріччі Дністра, Прута, де у I столітті н. е. давньогрецький географ К. Птолемей розміщував карпіанів, а згодом, починаючи із II-III століть н. е., римські джерела розміщують тут карпів [11, с.161-162].

Ряд дослідників, зокрема М. Смішко, Б. Тимошук, О. Корчинський та інші, висунули гіпотезу слов'янської приналежності карпів. Основні аргументи їх зводиться до того, що давньогрецький географ К. Птолемей локалізує ці племена в регіоні північно-східного Прикарпаття, тобто там, де згідно за повідомленнями письмових джерел у V-VI століттях н.е. знаходились слов'яни-хорвати. Ряд дослідників вважає, що карпи, це є етноназва слов'янської племінної назви - хорвати. Не випадково, очевидно, є і сам факт, що у районі попереднього проживання карпів згодом появляються слов'яни-хорвати. Археологічні дослідження показали, що на даній території протягом усього I тис. н.е. існував єдиний ритуал поховання, який засвідчений курганами могильниками карпатського типу з погребальним обрядом трупоспалення. Все це дало можливість вченим припускати наявність генетичного зв'язку між слов'яно-хорватськими пам'ятниками V-X століть н. е., і ранішою культурою Карпатських курганів II-III століть н.е, носіями якої були, карпи[1, с.40-42].

Опираючись на аналіз джерел, ще у XIX столітті чеський дослідник Л. Нідерле прийшов до висновку, що карпи-хорвати - це південна гілка слов'янських племен, яка у V-VII століттях у регіоні Дністра і Прута, утворила ранньо-феодальну державу, яка за свідченнями візантійського імператора-історика X століття Костянтина Багрянородного, відома під назвою Великої чи Білої Хорватії, основне ядро якої просунулось на південь у район ріки Сави [9, с. 6-25, с.29-30, с.46-49, с. 56-57, с. 155].

Опираючись аналіз письмових джерел, слід доповнити реконструйовану нами картину, археологічними джерелами, згідно свідчень яких, етнонез слов'ян, карпів-хорватів починається з перших століть н. е. Археологічній науці сьогодні відомо, що Семиградські підкурганні поховання з обрядом трупоспалення датуються I-III століттями н. е. Аналогічні пам'ятки, що зафіксовані в Галичині і областях Карпат, теж датуються II-III

століттями н. е. Якщо припускати, що карпи, поширились із Семиграддя в Галичину і Нижнє Подністров'я у зв'язку із завоюванням римлянами Дакії, то це співпадає з часом розгрому римлянами карпів у Дакії. Про це наголошував і археолог М. Смішко, який врахував ті обставини, що пам'ятники карпів виступають на Українському підгір'ю раніше I століття н.е. і мають глибоко місцеве коріння. Дослідник вважав, що у стародавні часи, карпи, поширювались із Прикарпаття у Семиграддя, що дало йому право припускати, що етно-культура карпів на території Галичини, носить у собі глибокі слов'янські корені які були знівельйовані давньогрецьким, пізнішим кельтським і особливо римо-провінційним впливом [13, с.148-149, с.150-152; с.153-154].

Визначальними джерелами, які дають право висувати таку гіпотезу та синтезувати у такому напрямку весь існуючий історичний та археологічний матеріал культура Карпатських курганів, у лоні якої виявлені слов'янські підкурганні поховання з суто слов'янським поховальним обрядом. Окрім цього заслуговують увагу ті обставини, що район поширення карпів у II-III століттях н.е. культури Карпатських курганів, збігається з територією на якій, згідно з археологічними джерелами, у V-VI століттях н. е. проживали слов'яни-хорвати [8, с.62-63; с.11-28; с.17-23].

У цій двох груп населення, як карпів так і хорватів, спостерігаються також спільні риси в кераміці. Наявність спільних етнокультурних рис карпів і хорватів можуть давати право робити висновки про слов'янське походження давніх карпів [5, с.15-28; с.18-21; с.204-218].

До висновків археолога М. Смішка приєднався і закарпатський дослідник С. Пеняк, який значно розвинув і розширив наукові погляди з цього питання, свого попередника. На його думку уже у перших ст. н. е. Закарпаття, тобто територія верхнього Потисся, зазнала великого впливу пшеворських (кельто-слов'янських) племен. Таким чином у I століттях н. е., згідно з висновками С. Пеняка, слов'яни спустились з Карпатських гір у Закарпаття і зустрілись там з залишками найрізноманітніших етнічних груп: кельтів, даків, готів, які перебували на різних ступенях культурного та політичного розвитку. Слов'янські племена змішались з ними і будучи найбільш життєздатним

етносом у нових умовах почали формувати свою племінну державність. Як свідчать археологічні пам'ятники, слов'янські племена Закарпаття тісно пов'язуються з слов'янськими пам'ятниками Карпат і Прикарпаття, що зобов'язує нас дослідити етногенез карпів-хорватів на території Карпат. Сукупність письмових джерел у порівнянні з археологічними джерелами, вважає С. Пеняк, дає право наголосувати, що жителями району північно-східних Карпат в тому числі і Закарпаття на протязі усього I тисячоліття н.е., були хорватські племена. Останні дослідження показали, що хорвати у північно-східному підгір'ю Карпат були давнім місцевим населенням і їх коріння слід шукати у міжріччі верхнього Прута та Дністра де в перших століттях нашої ери проживали племена карпіанів, про яких згадує у своїй «Географії» давньогрецький географ К. Птолемей, а згодом у III-IV століттях н. е. римські джерела тут розміщують племена карпів [11, с.161-162; 13, с.149-152; с.150-52].

Особливо варто підкреслити наголошували автори монографії «Етнокультурна карта території Української РСР в I тис. н. е.», що між пам'ятниками культури Карпатських курганів є найтісніші зв'язки з ранньослов'янськими старожитностями, оскільки культура Карпатських курганів існує і в першій половині V століття н.е. і співіснує із ранньослов'янськими старожитностями V століття н. е. , що видно з поселення Кодин у якому найдена ліпна і кружална кераміка культури Карпатських курганів. В двох випадках відкриті мішані комплекси, які носять у собі матеріал (фібули), який датується IV століттям н.е. Така сукупність археологічного матеріалу дає право говорити, що носії культури Карпатських курганів мають у собі ранньо-слов'янські старожитності [3, с.68-69].

По усій очевидності племінне об'єднання карпів можна вважати предками слов'янського племінного об'єднання хорватів, враховуючи у вищеозначеному проміжку часу кельтський політичний і культурний вплив [11, с.162-164].

У такому поступальному (землеробсько-общинному) способі ведення господарства, карпи-хорвати, проіснували на землях Прикарпаття і Подністров'я, до того часу, допоки їх знову не зафіксував нам у своїй «Географії» давньо-грецький географ Клавдій Птолемей. Деякі вчені вважають, що при описі східної

Європи «Сарматії» давньогрецький географ Клавдій Птолемей використав твір письменника I століття н. е. Мартина Тірського, а отже свідчення про Карпатські народи можна віднести до I століть н. е., тобто до часу першого зіткнення римлян з дако-слов'янським світом [7, с.5-74, с.292-211; с.204-218; с. 48-49; с.12-13].

Описуючи народи Карпат давньогрецький географ К. Птолемей наголошував: «Межи певкінами і бастарнами проживають карпіяни». Російський історик початку XX століття І. Забелін, вважав, що свідчення давньогрецького географа К. Птолемея дають право розміщувати карпів у Карпатських горах, тобто у північно-східних Карпатах. Очевидно у цей час усі гори почали називатися «Карпатськими», як до цього часу вони називалися римлянами «Альпами Бастарнськими», чи горами «Певкінськими» [4, с.302-303; с.204-218].

Можна припустити, що карпи у кінці II століття н. е. , очолили військово-політичний союз усіх Карпатських народів, зокрема: певкінів, бастардів [10, с. 187, с.351-354; с. 5-74].

Отже як ми з'ясували, що Карпатські гори і передгірські їх території у перших ст. н. е. займали слов'янські і відчасті ослов'янені племена певкінів, бастарнів і карпів, останні, як свідчать римські джерела, у кінці II початку III століття н. е. стали особливо могутніми. Тому для нас є дуже важливо з'ясувати яка територія окрім Карпатських гір належала племінному об'єднанню карпів. Відомо, що у Прикарпатті, карпи, проживали у центральній Галичині залишивши там ознаки місць свого проживання у назві ріки Коропець і нещодавно відкритого городища III-IV століть н. е. з такою ж назвою - Коропець. Ріка Коропець - ліва притока Дністра, що протікає коло населених пунктів Підгайці і Монастирська і впадає біля с. Нижніва у Дністер. Недалеко устя є село Коропець, яке називали колись згідно народних легенд королівщиною, біля поселення Коропець (королівщини) розміщено став і озеро з такими ж назвами Коропець. Згідно свідчень місцевого епосу і легенд у сивому минулому над рікою Коропець та на її пагорбах, що сьогодні вкриті лісом знаходилось городище-торжище Коропець, стольний град колись могутнього на цих землях королівства карпів [6, с.162-182; с.16-71; с.80-84; с.28-42; с.30-54; с.30-54; с.34-51; с.28-42; с.204-218; с.292-311].

Населені пункти з такими назвами які можна ототожнити із проживанням стародавніх карпів є і у Львівській області, так наприклад у Золочівському районі ряд населених пунктів носять назви Коропець, Карпи, Карпів, і. т. д., ряд поселень з назвою племінного об'єднання карпів є і на Стрийщині. Багато назв і поселень з означувальними назвами проживання, карпів, є і у Івано-Франківській області. Дуже багато топонімів зберегли нам різноманітні місцевості у Карпатських горах. Сукупність цих топонімів могли би окреслювати територію проживання «могутніх карпів» і звести історію цього племінного об'єднання виключно до періоду II-IV століть н. е., тобто до часу коли про них розповідають римські джерела. Та древньогрецькі джерела теж характеризують нам карпів, як один із могутніх Центрально-Європейських народів, які і у давньогрецький час вторгалися у Середземномор'я. Якийсь острів біля Фессалії стародавні греки називали Карпатос, Чорне море чи Понт ними теж називався по стародавньому - Карпатським морем, а отже наявність карпів у Подунав'ї і Подністров'ї, до приходу римлян, очевидна. Римський історик Зосим називає карпів карподаками. Російський історик І. Забелін вважав, що таку назву вони отримали внаслідок довготривалих війн у Дакії проти рабовласницького Риму [4, с.302-303, с.304].

Отже внаслідок довготривалого політичного і соціально-економічного розвитку у сусідстві з Причорноморсько-Середземноморськими цивілізаціями, великий військово-політичний союз, карпів, у кінці II - на поч. III століття н. е. набрав рис «варварської держави», і як зауважував галицький дослідник XIX століття О. Партицький, був наймогутнішим етносом на території між басейнами рік Дністра і Тиси. Згідно з проаналізованої сукупності свідчень, можна твердити, що карпи у II-III століттях н. е. уособлювали в Карпатському регіоні у сусідстві з Римською цивілізацією, державність, яку можна умовно назвати, як «варварське королівство» з наявною могутньою у ньому військово-політичною організацією. Маркоманська і Сарматська війна стала для карпів доброю військовою школою. Внаслідок цих воєн реорганізувались і модернізувались Карпатські народи для боротьби з Римом у одну «варварську державу», яку очолили у III столітті н. е. карпи-хорвати. Цілоком

можливо припускати, що складання ранньо-феодалних відносин розпочалося в областях Карпатсько-Дністровського межиріччя власне у карпів під впливом кельтів і продовжилось під впливом римлян, що підтверджується наявністю у карпів кельтської та пізнішої римо-провінційної культури [10, с.187, с. 351-354; с.5-74; с.53-55].

Часті війни у II-III століттях н. е. з Римською рабовласницькою державою повинні були виховати у вільного населення областей Карпато-Дністровського регіону певний соціальний клас хоробрих і відважних для ведення війн людей, які після їх закінчення не бажали уже повертатися до повсякденного землеробського способу проживання. Власне на в кінці II на початку III століття, як засвідчують римські джерела, у карпів почалися формуватися для ведення війни постійні бойові дружини, які очолювали особливо хоробрі люди «князі», чи як їх називає давньогрецький географ К. Птолемей «жупани», які уже іншої професії окрім військової мати не бажали. Добування їжі роботою меча ставало їх основною професією. Уперше назва жупан, як управляючий округом вживається давньогрецького географа К. Птолемея у I-II століттях н. е., який розміщує володіння жупана у сусідстві з гетами на ріці Дністрі в Сарматії. Характерно, що у V-VI століттях н.е. словом жупан візантійські літописці означували слов'янських володарів областей Карпат, Прикарпаття і Подунав'я. Галицький дослідник XIX століття А. Петрушевич вважав, що термін «жупан» походить від слова жупа - солеварня, а жупан - володар солеварень [12, с. 30-32, с.35].

Характерно, що назва володаря і територія жупана співпадає із територією проживання карпів. Згідно із свідчень візантійських джерел термін «жупан» у Прикарпатських хорватів у V-VII століттях н. е., означав старійшину роду, або племінного об'єднання. Очевидно так треба і розуміти цей термін «жупан» вжитий давньогрецьким істориком та географом К. Птолемем у I-II століттях н.е. Термін «жупан», на нашу думку, у I-II століттях, був володар військово-політичного об'єднання карпів, що проживали у Подністров'ї. Термін «жупанія» у розумінні політичного об'єднання хорватів зафіксований і у візантійського імператора-історика К. Багрянородного X століття і пов'язаний часом VI-VII століть н. е. У своєму екскурсі К. Багрянородний розповідає про

становлення переселивчихся із Карпато-Дністровського регіону в Далмацію, хорватів, їх соціально-економічного, політичного та релігійного розвитку на нових землях в контексті кристалізації у них феодальної державності [2, с.131, с.135, с.137; 15; 17].

Цілком можливо, що таке саме означення терміну «жупан», який побутував у карпів-хорватів у Дністро-Карпатському регіоні у часи К. Багрянородного, він мав і у раніші часи, коли давньогрецький географ К. Птолемей зафіксував політичне об'єднання карпіанів, яке було очолюване жупаном у I-II століттях н.е. Цілком можливо, що політичний термін «жупан» у Карпато-Дністровському регіонах був дуже давнім. Вище аргументована наша гіпотеза дуже узгоджується з концепцією етногенезу ранньослов'янського суспільства чеського славіста К. Кадлеця, який вірно вважав: « що рання слов'янська державність уособлювала собою багаточисельні поселення і одне покрайній мірі концентрує їх, городище, яке виконувало функції центру політичного життя, округу, який у стародавніх слов'ян називався - Жупа. Об'єднані навколо городища (жупи) селища і села складали одну політичну одиницю, родо-племінний союз, який очолювався старійшиною-жупаном. Жупан це уже політична і адміністративна влада у слов'ян у II-III століттях н. е. Жупан очолював певний територіальний округ. Із ради жупанів вибирали слов'янського князя, функція якого визначалася спочатку тільки в організації захисту споріднених етнічно і консолідованих в одне ціле одноетнічних народців. Таку структуру суспільства мали у I ст. н. е. певкіни, карпи і бастарни. Що стосується часу II-III століть н. е., коли військово-політична знать карпів консолідувала усі карпатські племена у військово-політичний союз чи «варварську державу» карпів, то бачимо, що структура суспільства ускладнилась» [15, с.31-72; 17].

На нашу думку політичну владу карпів-хорватів очолював, великий жупан, якому пікорялись по територіальному принципу підвладні йому жупани. Такі наші висновки можуть бути вірними, якщо враховувати ряд обставин: по - перше, що карпи це пізніші хорвати, які в V-VII століттях н. е. внаслідок економічного і політичного розвитку модернізувавши власну політичну (феодальну) систему, залишивши її певні стародавні(родові) особливості; по - друге: цю сукупність політичного (ранньо-

феодалного ладу) перенесли із Прикарпаття і Карпат у VI-VII століттях н. е. в Далмацію. При таких обставинах свідчення Костянтина Багрянородного про улаштування хорватського суспільства на XI жуп як адміністративних і політичних одиниць з політичними і адміністративними територіями, які очолювали жупани ще у VII столітті н. е., примінені і для ранішого політичного і адміністративного улаштування в карпів у III-IV століттях н.е. у їх стародавній Карпато-Дністровській батьківщині. Таке улаштування у карпів-хорватів очевидно було і у час коли давньогрецький географ К. Птолемей розміщував жупу карпіанів в Прикарпатті і наголошував, що вона очолювалась жупаном. Процес розпаду первісно-общинного ладу у карпатських слов'ян і формування феодальних відносин проходив так бурхливо, що у III-IV століттях н. е. племінні князівства і городища-жупи у карпів виникали повсемітно. В цей же час більш могутніші племінні жупани об'єднували під своєю владою однорідний етнос допоки усі союзи племен Карпатського регіону не були злучені в одну державу відому по римських джерелах, як «могутні карпи», що дає право говорити про централізацію суспільства карпів у III столітті н.е. і зародження у цей час у них ранньо-феодальної держави [15, с.31-72; 17].

Проаналізуємо свідчення джерел, одне із яких, римський хроніст Петро Патрицій описує нам посольство карпів до намісника задунайської примської провінції Мезії, Тулія Менофіла біля 240 року (III ст. н.е.): «Посли карпів уперто і зарозуміло вимагали від Менофіла виплати для карпів грошей. Коли Менофіл, правитель Мезії, дізнався, що карпи такі горді і зарозумілі одразу ж недопустив їх до себе для переговорів, лише дозволив їм спостерігати за військовим навчанням своїх легіонерів. Так минуло декілька днів, і тільки тоді Менофіл вирішив прийняти послів карпів, бо знав, що їх гордовита вдача уже не проявиться так яскраво. Усівшись на високій трибуні і оточивши себе найзнаменитішими людьми з усього свого війська він велів покликати послів. Коли карпи говорили про ціль свого посольства, Менофіл робив вигляд, що клопочеться про якісь важливіші справи і у час висловлень карпських послів почав розмовляти з своїми людьми. А карпи говорили і повторювали, тобто ставили перед Менофілом одне запитання: «коли ви платите

готам гроші, то чому не платите таку ж суму грошей і нам карпам? На що Менофіл їм відповів, що імператор має дуже багато грошей, але він обдаровує лише тих, хто уклінно просить про допомогу. На що карпи відповіли, що нехай імператор і нас має за тих хто просять. Нам у першу чергу треба платити бо ми могутніші від готів. Менофіл засміявся і сказав послам-карпам - вертайтеся до домів своїх, через чотири місяці прийдете сюди ж отримаєте з Риму відповідь, і зразу ж зійшовши з трибуни даліше почав навчати військо. Через чотири місяці посольство карпів знову з'явилося в Мезії і почалась та сама історія. Менофіл зволікав з вислуховуванням послів і аж тільки в кінці дав відповідь, що імператор не пообіцяв для карпів ніякої грошової допомоги. Коли бажаєте дарунків ідіть в Рим і падіть перед імператором на коліна і він може вислухає ваші прохання, але карпи перервали посольство і відійшли розгнівані бо не мила їм була мова Менофіла» [14, s.155-156].

На початку ХХ століття російський історик І. Забелін так прокоментував, свідчення римських джерел стосовно карпів: «наші карпи-хорвати, чи власне хорвати у 237-238 роках уособлювали досить могутню державу в регіонах Карпатських гір, назву якої галицький дослідник О. Партицький виводив від дако-слов'янського кореня «крп-кріпкий - кріпость» - (карпи зкріплені), а отже самоназа карпи повинна була говорити про них, як про народ у військовому розумінні сильний чи кріпкий. Готський історик Йордан писав про карпів, що цей народ найдосвіченіший при веденні воєн, а отже карпи у III столітті н.е. уособлювали могутню державу карпатських і прикарпатських слов'ян, яка вела широкомаштабну зовнішньо-політичну діяльність з своїми найближчими сусідами зокрема Готським королівством і Римською рабовласницькою державою. Хоча ці переговори у 240 роках, наголошував І. Забелін, і закінчились поразкою для карпів, оскільки останнім не вдалося вибити із Римської рабовласницької держави щорічну грошову винагороду, яку надавали римляни за «добросусідство» з Римською імперією, та власне неуступчивість Риму була наслідком великої війни проти Римської імперії, яку очолили карпи» [4, с.305-306; 10, с.187, 351-354; с.5-74; с.53-55;].

Римська імперія в областях прилягаючих до Карпат проводила дуже хитро-мудру політичну діяльність. В першу чергу,

як наголошував римський історик Зосим, вона намагалася показати своїм сусідам військову могутність Римської імперії; по друге - посварити сусідні народи; і по - третє заручитися підтримкою за грошову винагороду «одного з варварських народів» для боротьби з іншими. Заручившись союзом з готами, римський намісник в Мезії думав тим союзом зупинити інші народи від вторгнення у володіння Римської імперії, та стриманність останніх не зупинила «гордих і могутніх карпів», а через деякий час, як бачимо із історичних джерел, готи не тільки не зупинили карпів, але й самі незадовільнившись жалюгідними жертвами, почали нападати на багаті прикордонні провінції Риму. Коментуючи свідчення римського хроніста Петра Патриція російський дослідник І. Забелін наголошував: «Менофіл з погордою і високомір'ям висказував вимогу послам карпів, щоб вони самі донесли свої просьби імператору в Рим: киньтесь до ніг імператора, просіть його, і очевидно, ваша просьба буде задоволена - говорив він карпам-хорватам, і ті дійсно кинулись із Карпатських гір на Римську імперію і почали спустошувати її провінцію Мезію» [14, s.155-156; с.6-10; с.300-304; с.5-74; с.15-28].

Про часті напади на Балканський півострів нам розповідає наступний римський історик Зосим: «в роки 251-253 зайняли карпи місто Філіппополь де заволоділи великою здобиччю. Імператор Галь пообіцяв їм давати щорічну грошову допомогу, але та уступка Риму лиш заохотила карпів до подальших походів у землі Римської імперії. Між 253-260 роками карпи в союзі з боранами повторювали військові походи до верхньої Італії та Іллірії і Греції. Римський історик Зосим наголошував, що після нападу карпів опустошувати землі Римської імперії кинулись усі народи. З 255 по 268 роки на імперські землі нападали карпи, борани, певкіни і готи, які спустошили всі Дунайські провінції Римської імперії, розрушили всі міста і панували там немов у себе в дома. При імператорі Галі (259-268рр.) уже ніхто не міг перешкодити карпам, боранам, готам нападати на землі верхньої Італії, імператору Авреліану щоб розчленити натиск варварів прийшлося укласти у 271 році, особливий мир з готами згідно якого Рим віддавала готам за охорону від варварів кордонів Римської імперії, усю провінцію Дакію. Та карпів це не зупинило і вони продовжували кровопролитні війни з Римською імперією. І

тільки у 273 році внаслідок ряду кровопролитних битв імператору Авреліану вдалося перемогти карпів. Римський сенат, як свідчать римські джерела, вшанував імператора за цю перемогу почесним титулом «Carpius» » [14, s.155-156; с.6-10; с.300-304; с.5-74; с.15-28].

Та не дивлячись на цю поразку «могутні карпи» продовжували загрожувати своїми нападами Римській імперії до 295 року. У 295 році між Карпами і Римською державою був укладений мир, згідно умов якого, частина карпів із Закарпаття і Карпат переселилась у землі Римської держави за Дунай [14, s.155-156; с.6-10; с.300-304; с.5-74; с.15-28].

Римські джерела свідчать, що війна Карпів з Римом продовжувалась і далше аж до 305 року, а можливо взагалі не закінчувалася у продовж усього IV століття н. е., допоки не була знищена Західно-Римська імперія. Римський історик Зосим наголошує, що у 382 році карпи уклали союз із прийшлими гуннами і з ними почали знову нападати на задунайські провінції Римської держави [14, s.155-156; с.6-10; с.300-304; с.5-74; с.15-28].

Слід зауважити, що старожитності хорватів в регіоні Подністров'я датуються V століттям. н. е., карпи ставші союзниками гуннів у 382 році, тобто у кінці IV століття н. е., щезнути за століття теж не могли, отже з закінченням римського літописання у IV столітті н.е. , в подальшій візантійській добі у V-VI століттях н. е., вони почали називатись власним іменем - хорвати [14, s.155-156; с.6-10; с.300-304; с.5-74; с.15-28].

Археологічні та письмові джерела у Карпато-Дністровському регіоні які ми проаналізували вище за допомогою наукових праць вчених XIX-XX століть, дають нам право наголосувати, що в історії карпів-хорватів проглядається поступовий перехід від етноназви карпи до етноназви хорвати, що є предметом подальшого дослідження [17; s.125-137; с.131, с.135, с.137; с.58-75; с.2-40; с.72-77; с.33-35; с.77-78; с.300-304; с.51-52; с.29-30; с.254, с.406].

Список використаних джерел та літератури:

1. Археологія Прикарпаття, Волині і Закарпаття (раннеславянский и древнерусский период). - К., 1990.
 2. Багрянородный Константин. Об управлении империей. - М., 1987.
 3. Етнокультурная карта территории Украинской ССР в 1 тысячелетии н.э. - К., 1985.
 4. Забелин И. История русской жизни с древнейших времен. - М., 1876. - Т. I.
- Ідзьо В.С. Вчені XIX століття про етногенез Галицької Русі. (До питання локалізації прикарпатських хорватів). Медобори і духовна культура давніх та середньовічних слов'ян. (До 150-ти річчя виявлення Збруцького «Святовида». Матеріали наукової конференції 8-9 жовтня, с.Гримайлів. - Львів, 1998.
5. Ідзьо В. Велика чи Біла Хорватія - VI-X століття. До з'ясування питання етногенезу й етнотворення Прикарпатських та Далматійських хорватів. Науковий Вісник Українського Університету. - М., 2004. - Т. V.
- В.С.Ідзьо. Вчені XIX століття про етногенез Галицької Русі. (До питання локалізації прикарпатських хорватів). Науковий Вісник Українського Історичного Клубу. - М., 1998. - Т. II. - №, 2.
- В.С.Ідзьо. Вчені XIX століття про етногенез Галицької Русі. (До питання локалізації прикарпатських хорватів). Медобори і духовна культура давніх та середньовічних слов'ян. (До 150-ти річчя виявлення Збруцького «Святовида». Матеріали наукової конференції 8-9 жовтня, с.Гримайлів. - Львів, 1998.
6. Ідзьо Віктор. Ранньослов'янське суспільство і ранньослов'янська державність. Зародження і становлення християнства на території України. Видання II доповне і перероблене. - Львів «Сполом», 2004.
- Ідзьо В. Аналіз історичного розвитку Бастарнів, Карпів-Хорватів у взаємовідносинах з древніми: Хеттською, Еллінською, Факійською, Кельтською, Римською та Візантійською цивілізаціями. Науковий Вісник Українського Історичного Клубу. - М., 2007. - Т. XIII.

Ідзьо В.С. Історико-лінвістичні дослідження етногенезу слов'ян Дунайсько-Карпато-Дністровського регіонів. Науковий Вісник Українського Історичного Клубу. - М., 2003. - Т. VIII.

Ідзьо В. Аналіз джерел та концепцій вчених розвитку українського етносу в Карпато-Дунайському регіоні у Побужжі та Подніпров'ї. Науковий Вісник Українського Університету. - М., 2006. - Т. XI.

Ідзьо В.С. Передумови суспільного, економічного та політичного становлення Галицької держави (II-X ст. н. е). Науковий Вісник Українського Історичного Клубу. - М., 2000. - Т. IV.

Ідзьо В.С. Аналіз історіографії з питань соціально-економічного, політичного становлення та розвитку Галицької держави (III-XIII ст.). Науковий Вісник Українського Університету. - М., 2005. - Т. VII.

Ідзьо В. Аналіз джерел та концепцій вчених розвитку українського етносу в Карпато-Дунайському регіоні у Побужжі та Подніпров'ї. Науковий Вісник Українського Університету. Науковий Вісник Українського Університету. - М., 2006. - Т. XI.

Ідзьо В.С. Вчені XIX століття про етногенез Галицької Русі. (До питання локалізації прикарпатських хорватів). Медобори і духовна культура давніх та середньовічних слов'ян. (До 150-ти річчя виявлення Збруцького «Святовида». Матеріали наукової конференції 8-9 жовтня, с.Гримайлів. - Львів, 1998.

Ідзьо Віктор. Передумови суспільного, економічного та політичного становлення Галицької держави (II-X ст. н. е.). Перевал. - Івано - Франківськ, 2001. - №3 - 4.

7.Ідзьо Віктор. Галицька держава: процеси етнотворення та становлення (III-XII ст.). - Львів «Камула», 2006.

Ідзьо. Віктор. Передумови суспільного, економічного та політичного становлення Галицької держави (II-X ст. н. е.). Перевал. - Івано-Франківськ, 2001. - №3 - 4.

Ідзьо. В.С. Вчені XIX століття про етногенез Галицької Русі. (До питання локалізації прикарпатських хорватів). Медобори і духовна культура давніх та середньовічних слов'ян. (До 150-ти річчя виявлення Збруцького «Святовида». Матеріали наукової конференції 8-9 жовтня, с.Гримайлів. - Львів, 1998.

Державин Н.С. Славяне в древности. - М., 1946.

Развитие этнического самосознания славянских народов в эпоху раннего средневековья. - М., 1982.

8.Кобычев В.П. В поисках прародины славян. - М., 1973.

Ідзьо В. Зародження, становлення та кристалізація християнства на території Галичини(III-XIII ст.). Науковий Вісник Українського Університету. - М., 2006. - Т.Х.

Ідзьо В. Зародження становлення та кристалізація християнства на території Подністров'я. Мультинаціональна культурно-історична спадщина Наддністрянщини. - Івано-Франківськ. Лілея - НВ., 2001.

9.Нидерле Л. Славянские древности. - М., 1956.

10.Партицький О. Старинна історія Галичини. - Львів, 1894.

Ідзьо Віктор. Галицька держава: процеси етнотворення та становлення (III-XII ст.). - Львів «Камула», 2006.

Славяне и их соседи в конце I тысячелетия до н. е. - первой половине I тысячелетия н.э. - М., 1993.

11.Пеняк С.І. Ранньослов'янське і давньоруське населення Закарпаття VI-XIII ст. - К., 1980.

12.Петрушевич А.С. Лингвистико-исторические рассуждения. - Львов, 1887.

13.Смішко М.Ю. Карпатські кургани першої половини I тисячеліття н.е. - К., 1960.

Смишко М.Ю. Раннеславянские пам'ятники на территории Западных областей Украинской ССР. В кн.: Доклад VI научной конференции Института Археологии АН УССР. - К., 1953.

14.Zosimi. Scriptores historiae Aegistae. - Т.П.

Ауліх В.В. Із історії Галицької землі V-X ст. В кн.: Київська Русь культура традиції. - К., 1982.

Забелин И. История русской жизни с древнейших времен.- М., 1876. - Т.І.

Ідзьо В. Галицька держава: процеси етнотворення та становлення (III-XII ст.).Львів «Камула», 2006.

Ідзьо В.С.Велика чи Біла Хорватія - VI-X століття. До з'ясування питання етногенезу й етнотворення Прикарпатських та Далматійських хорватів. Науковий Вісник Українського Університету. - М. 2004. - Т.V.

15. Kadleca K. O politycznym i stroju Słowian, zwłaszcza zachodnich przed X wiekiem. Początki kultury Słowiańskiej. «Encyklopedia Polska». - Krakowie, 1912. - T.4. - Cz.2.
16. Mitrea V. Tezaure de monnaie de la Rousie. - Sibiri, Sciv, 3-4, 1953. - Karta №2.
17. Sarmatia et Dacia cum Ponto Euxirco et Caucasso secundum Ptolemaeum. - Weimar Verlag des Geographischen Instituts, 1848.- Karta.
- M. Smiszko. Kultury wczesnego okresu epoki cesarstwa rzymskiego w Malopolsce Wschodniej. - Lwow, 1932.
- Багрянородный Константин. Об управлении империей. - М., 1987.
- Грот К.Я. Известия Константина Багрянородного о сарбах и хорватах. - Спб., 1880.
- Ідзьо В.С. Галицько-Волинська держава: політична та соціально-економічна етноструктура римсько-візантійської доби (до питання етногенезу українського етносу II-VI ст.). Науковий Вісник Українського Історичного Клубу. - М., 1998. - №3.
- Йордан. Происхождение гетов. - М., 1960.
- Мачинский А.Д. Кельты на землях к Востоку от Карпат. Кельты и кельтские языки. - М., 1974.
- Нидерле Л. Славянские древности. - М., 1956.
- Партицький О. Старинна історія Галичини. - Львів 1894.
- Пастернак Я. Коротка Археологія Західноукраїнських земель. - Львів ЗНТШ, 1932. - Т.151.
- Цигилик В.М. Населення верхнього Подністров'я перших століть н.е. - К., 1975.
- Шафарик П. Славянские древности. - М., 1848. - Т. II.

Розділ III.

Територія, суспільний лад, етно-політична і соціально-економічна історія розвитку хорватського етносу Карпато-Дністровського регіону

Важливими аспектами вивчення проблеми суспільного ладу, етно-політичної та соціально-економічної історії Хорватського князівства регіонів Карпат, Прикарпаття та Подністров'я є питання вивчення територіально-племінного розселення хорватів [1; 2; 4; 7; 21].

Без з'ясування цієї проблеми неможливо конкретизувати територію розміщення хорватського етносу. Слід наголосити, що по проблемі розселення хорватів виникла гостра дискусія, оскільки письмові джерела, про територію хорватів дуже противорічливі, а вітчизняні зокрема, за наявності окремих згадок, повністю відсутні [1, с.131, с.135, с.137; 146-161; с.190-194; с.2-21; с.30-54; с.107-126].

При з'ясуванні території хорватів покладаємось на єдине достовірне джерело, це свідчення візантійського імператора Константина Багрянородного (X ст.), згадки Руського літопису, а також проаналізований вченими лінгвістичний, гідронімічний та топографічний матеріал. Особливо істотним для з'ясування питання території хорватів є свідчення археологічних джерел, які дають свідчення про побут, культуру, суспільний лад хорватського етносу. Особливо істотним для з'ясування питання території хорватів є археологічний матеріал з сусідніх із хорватами, територій, що дає право у порівнянні чітко визначити розселення хорватського етносу, регіони його компактного проживання в рамках однієї конкретної, хорватської території.

При вирішенні проблеми територіально-політичної організації хорватів Прикарпаття та Подністров'я виходимо із таких обставин:

Слов'яни Прикарпатського регіону у V-IX столітті знаходились на стадії формування ранньо-феодальної державності, у них кристалізувались регіональні князівства, які згідно археологічних свідчень, уже переросли стадію військово-політичних союзів. За рівнем соціально-економічного розвитку

хорвати Прикарпатського регіону пройшли два основні періоди: Перший ранній V-VII століття н. е. - у цей час хорватський етнос проживав родами, сім'ями, економічною основою якого була підсечно-перелогова система землеробства. В цей час хорватські роди Прикарпатського регіону концентрувались навколо торгово-ремісничих цетрів, які починали перетворюватися на політичні (ранньо-феодальні). Місцеві родові старійшини почали оточувати себе кращими людьми, які відігравали роль захисників роду, воїнів та могутніх господарів - великих земельних власників «жупанів». Усі територіальні хорватські старійшини яких прийнято в науковій літературі називати, жупанами, в свою чергу підпорядковувалися спадковому князю і воєнноначальнику, який і являвся, виразником ранньо-феодальної системи у V-VII століття н. е. у хорватів Прикарпаття та Подністров'я.

Другий період хорватської історії пов'язується із часом VII-IX століття н.е., це час більш прогресивних методів ведення господарства і політичного улаштування хорватського суспільства. В цей час хорвати Прикарпаття проживали на своїй території сусідськими общинами, які базувалися на орному землеробстві з застосуванням двопільної системи [1, с.131, с.135, с.137; 146-161; с.190-194; с.2-21; с.30-54; с.107-126].

У ранній період хорватського етносу Прикарпаття і Подністров'я до його складу входили племінні об'єднання які концентрувались, за свідченнями археологічних джерел, в основному у басейні ріки Дністер по його притоках, передгір'ях і горах. Дослідники вважають, що ранній період розвитку, а тобто у II-III століття н. е. , слов'яни-хорвати Подністров'я і Прикарпаття, мали свої політичні організації з чітко окресленою територією, на якій формували свої військово-політичні союзи. Основною силою, що об'єднувала Прикарпатські племена у військово-політичні союзи була необхідність спільної боротьби із зовнішнім ворогом. Племінні об'єднання хорватів, що входили у великий міжплемінний союз уже сплачували певну данину наймогутнішому племінному угрупованню хорватів і брали участь у спільних військових походах. У них ще не було спільної економічної і політичної бази, тому такі союзи хорватських племен(жуп) консолідувались на номінальному підпорядкуванні верховному хорватському жупану і то у випадку загрози нападу

іноплемеників. Із достовірних історичних джерел відомо, що військово-політичний союз карпів-хорватів у час своєї могутності у III столітті н. е. переріс у класичну середньовічну «варварську державу» з наявними ознаками притаманними для ранньо-феодального суспільства, внаслідок загрози Римської держави. Що стосується ранньо-феодального конгломерату карпів-хорватів III-IV століть, то польський дослідник Г. Ловмянський ототожнював його із пізнішим феодальним утворенням VI-IX століть на території Прикарпаття Великою чи Білою Хорватією [26, s.162-168].

Дослідник Б. Тимошук проаналізувавши джерела антів і склавівнів вважав, що пам'ятники обох груп, карпів і хорватів це два локальних варіанти однієї слов'янської культури, які відрізняються лише деякими рисами і мають чітко окреслену одну і ту ж територію і відповідають пам'ятникам пражського типу. Пам'ятники пражського типу, на думку Б. Тимошука поширюються на захід від Прип'яті по басейну рік Дністер і Прут і пов'язуються із територією хорватів, яких письмові джерела вранішу пору називають склавінами [21, с.184; 22, с.6-7].

У зв'язку із територіальною проблемою конгломерату склавівнів з якого дослідники виводять племінне об'єднання хорватів, виникає інтерес до короткої розповіді Руського літопису про напад аварів (обрів) на слов'ян, де автор утотожнює склавівнів-слов'ян з племінним об'єднанням дулібів і іншими племінними об'єднаннями слов'ян. Характерно, що арабський мандрівник IX століття Масуді описуючи країну Волинян, серед племен, що входили у Волинську державу називає племінне об'єднання «хрвата», тобто прикарпатських хорватів. Це наводить на думку, що на території Прикарпаття у V-VI століттях н.е. існував військово-політичний союз на чолі якого стояли дуліби. Російський дослідник В. Ключевський на підставі зіставлень літописних джерел, творів античних і середньовічних іноземних авторів, прийшов до висновку: «що у VI столітті н. е. у регіоні Карпат у слов'ян був великий військово-політичний союз. Карпати були загально-слов'янським гніздом. Карпатські слов'яни проживали на цій території дуже довго, тут була їх багатівікова стоянка» [8, с.20-21].

Одне із східно-слов'янських племен, хорватів, знає на схилах Карпат і в Галичині і наш початковий літопис навіть і у X столітті. Звідсіля із Карпат з'єднані у військові союзи карпатських слов'ян-хорватів громади Римську, а в подальшому Візантійську імперію. Руський літопис складений у Києві не знає часу приходу слов'ян із Карпат на Дніпро. В пам'яті київського літописця XI століття збереглася лише легенда про одне із племен, яке у VI столітті н. е. відіграло велику роль в житті слов'ян. Легенда про примучення дулібів, обрами-аварами, перегукується із свідченнями про слов'ян арабського мандрівника Масуді, який у своєму творі «Золоті Луги» розповідає, що волиняни в минулому мали владу над рештою слов'янських племен, серед яких одне ми можемо чітко розпізнати і встановити, це племінне об'єднання хорватів, що дає можливість приступити до встановлення території цього хорватського племінного об'єднання. Руський літопис XII століття теж розміщує услід за дулібами - хорватів. Оскільки дуліби - волиняни археологічно досліджені, територія уличів і тиверців нам відома за сукупністю джерел, це середнє і нижнє Подністров'я, то між волинянами і тиверцями залишається незайнята ніким територія. За сукупністю джерел, це верхнє і середнє Подністров'я, тобто територія між волинянами і тиверцями залишається не зайнята ніким до регіону верхньої Вісли та по усіх Карпатах і верхньому Подністров'ю і Попруттю. Візантійський імператор Костянтин Багрянородний розміщував у Карпатах і Прикарпатті, державу хорватів (Велику чи Білу Хорватію), тому сприйmemo за реалію, що невідомі хорвати, як пише Масуді були у V-VI століттях н. е. складовою частиною Дулібського союзу і займали територію Верхнього Подністров'я і Попруття. Дослідник І. Ляпушкін вважав: « що дулібський союз племен охоплював територію Верхнього Подністров'я і північної Буковини і очолювався князями, функції яких не виходили за рамки військового керівництва» [17, с.2-10].

Князівства, які входили у Волинську імперію і серед них згадані, Масуді, хорвати, управлялися своїми правителями чи князями. Перша, ранньофеодальна імперія на чолі з дулібами, на думку дослідника Б. Тимошука, теж не був організацією довготривалою. Руський літопис повідомляє, що у час правління візантійського імператора Іраклія (610-641рр.) Дулібська (імперія)

чи військово-політичний союз, розпався під ударами Аварського каганату, які згідно свідчень літописця воювали з слов'янами і «примучили дулібів» [13, с.154-156].

Що ж до проблеми визначення території руських хорватів то зауважимо, що візантійський імператор К. Багрянгородний у X столітті опираючись на раніші свідчення візантійської канцелярії часу імператора Іраклія наголошував на політичних відносинах цього імператора у (610-641рр.) з Великою чи Білою Хорватією, яку той розміщував в Прикарпатті [1, с.131, с.135, с.137; 146- 161; с.190-194; с.2-21; с.30-54; с.107-126].

Подальший розвиток слов'янських культур Прикарпатського регіону підніс їх на вищий соціально-економічний і політичний щабель, укріпив етно-політичну структуру хорватського суспільства. В VII-IX століттях у хорватів Прикарпатського регіону формуються нові суспільні об'єднання, які на сторінках Руського літопису відомі як, княжіння, чи племінні княжіння-держави [21, с.126].

В недатованій частині Руського літопису наголошується: « що було княжіння у полян, а в древлян своє княжіння, а у дреговичів своє, а у словен своє у Новгороді, а на Полоті у полочан» [17, с.2-10].

Про територіальні об'єднання слов'ян типу княжіння очевидно йдеться і в наступних текстах літопису:« І живуть у мирі поляни і древляни і сівер і радимичі і хорвати» [17, с.2-10].

Усі ці короткі згадки засвідчують існування у південно-східній Європі велику кількість племінних князівств: полян, древлян, сіверян, новгородських слов'ян, полочан, хорватів, уличів та тиверців, які мали чітко окреслену територію, власну економічну і політичну організацію. Розвиток економічних, політичних і територіальних структур слов'янських князів в тому числі і хорватів відбувся у VIII-IX століттях, що підтверджується аналізом письмових джерел. Дослідник Б. Тимошук наголошував:« що автори VI-VII століть н.е. не знають таких утворень, як княжіння і територіально окреслені об'єднання племен як: поляни, сіверяни, хорвати і на його думку, ці племінні княжіння були у цей час тільки у стадії формування. Порівняно високий соціально-економічний розвиток слов'янського суспільства ми бачимо на території у хорватів. Археологічні

джерела дають право наголошувати, що на території, яку займало племінне об'єднання хорватів, виникли всі умови для утворення великого регіонального княжіння» [21, с.136].

Саме у цей час у Прикарпатському регіоні, у місцях розселення хорватів, зростає густина населення, що змусило, як наголошував Б. Тимошук: «до тісного згуртування як всередині так і щодо зовнішнього світу. Союз споріднених племен стає всюди необхідністю, а незабаром робиться необхідним навіть і злиття їх окремих територій племен в окрему територію всього хорватського народу» [7, с.122-162, с.163-180; с. 146-161; с.190-194; с.2-21, с.30-54; с.107-126].

Княжіння мали більш сталу територію, міцнішу політичну організацію і стояли ближче до держави ніж військово-політичні союзи племен VI-VII століть н. е. На чолі цих об'єднань замість військових вождів, яких вибирали на народних зборах, ставали князі, що вже мали спадкову владу і опиралися на постійну військову силу, князівську дружину. В княжінні полян, за свідченням Руського літопису, князували представники роду Кия. Руський літопис зберіг імена деяких інших княжінь. Князем древлян був Мал, який вважав себе за суспільним становищем рівний з київською княгиною Ольгою, до якої сватався. Князя Мала оточувала місцева древлянська знать. Відомі також імена легендарних князів Вятка племінного об'єднання вятичів і князя Радима і радимичів [17, с.2-10].

Що стосується княжіння і князівської влади на території хорватів, то із свідчень К. Багрянородного знаємо, що хорвати у VI-VI століттях мали князівські династії які очолювали князі: Хорват, Ловел, Мухло, Косинець та інші, княгині: Буга, Туга. У IX столітті, як засвідчував К. Багрянородний, хорвати мали свого незалежного, нехрещеного князя. У X столітті, як засвідчує польський літописець Ян Длугош, відомий великий хорватський князь Всеволодімер. Візантійське жерело подає імена князів і княгинь хорватських народів, що переселилися із своєї батьківщини на нові землі в Далмацію: Мухло, Ловел, Косинець, Хорват і дві княгині, що очолювали два хорватські народи - Туга і Буга. Говорячи про хорватів, які залишилися у своїй стародавній батьківщині К. Багрянородний наголошував, що вони управляються одним нехрещем князем. Тут же К. Багрянородний

подає нам територію нехрещеної Хорватії свідчення про яку висвітлювались вище [1, с.131, с.135, с.137; 146- 161; с.190-194; с.2-21; с.30-54; с.107-126].

До цього періоду належить і згадка анонімого джерела угорського короля Бели про місто Галич чи галицького князя, яке являлось складовою частиною території хорватів. В описі подій кінця IX століття він згадує про Галич та галицького князя, що гостинно прийняв у себе угорського вождя Альмоша, коли угорці переходили в Панонію [15, с.56]. Очевидно Галич кінця IX століття був уже осередком князівської влади місцевої хорватської династії [6, с.296-297].

Польський хроніст Ян Длугош опираючись на невідомі нам джерела, згадував останнього хорватського князя Всеволодімера, що загинув на полі битви у 993 році під час відомої із руських джерел русько-хорватської війни. Ян Длугош наголошував:« що сестра Всеволодімера хорватська княгиня Євдокія, була у другому шлюбі дружиною Болеслава Хороброго і цим літописець мотивував претензії і заняття Болеславом Хоробрим у 1018 році Хорватії з столичним центром Пеермишлем і Червенських градів» [27, s. 235-237].

Аналіз цього джерела джерел до останнього часу був недоступний для всеоб'єслючого вивчення. Дослідник XIX століття І. Лінніченко тільки ввів свідчення Яна Длугоша в контексті політичної історії хорватів, правомірно наголошуючи на існуванні до X столітті незалежного Хорватського князівства [12, с.12-18].

Отже з історичних джерел, на території Прикарпаття проглядаємо, Хорватське князівство, з окресленою територією і політичною організацією, починаючи із VI-VII століть н. е. Можна погодитися з висновками дослідника В. Королюка, що столичним центром хорватів був Перемишль. Племінні княжіння ховатів у VII-IX століть, як вважав дослідник, були формами політичних організацій близьких до держави, які в VII столітті н. е. замінили давні племінні союзи. Племінні княжіння на думку дослідника В. Королюка, були не тільки територіально-політичними утвореннями але й певними етнічними одиницями [9, с.9-18; 46-53].

Хорватські князівства за період V-VI століть вибудували внутрішню єдність і свідомість своєї етнічної особливості. Кожна така група слов'ян-хорватів, відрізнялась від іншої особливостями свого побуту, звичаями, елементами культури, на що звернув увагу Руський літопис: « мали бо звичаї свої і закони батьків своїх історію і свій характер і мораль» і очевидно свою чітко окреслену територію [10, с.23-26].

Територія княжінь, це області і місцепроживання невеликих за виразом дослідника П. Третьякова «народів» з своєю культурою, історією, релігією і епосом [23, с.297-299].

Етнографічні особливості племінних княжінь полягають в тому, що їх території були зайняті однорідним населенням, що проживало на даній території довгі віки, і це засвідчується даними фольклору, лінгвістичним, топографічним і археологічним матеріалом. Беручи до уваги таку сукупність джерел ми і будемо локалізувати територію хорватів. Не маючи достовірних археологічних джерел, не знаючи території яка б говорила, що власне тут проживали, хорвати, ми за основу їх проживання беремо територію яка включає в себе басейни рік горішньої Вісли, Дністра і Попруття. Порівняльно типологічне вивчення слов'янських пам'яток VI-X століть на території Карпат, Українського Прикарпаття та Подністров'я показало, що обидві групи пам'яток належать до однієї слов'янської культури, типу Луки-Райковецької, але між ними встановлено і певні відмінності і племінні особливості ймовірно етнографічного характеру. Так в слов'янських керамічних комплексах, які входять у територію хорватів дуже часто зустрічаються гончарні горщики із значними домішками жорстви. Зерна останньої виступають на поверхні створюючи враження, що вони посипані дрібними камінчиками. В керамічних комплексах з слов'янських поселень середнього Подністров'я, відзначав археолог Б. Тимошук, посипана кераміка зустрічається рідко. Є незначні відмінності і в житлобудівництві. Основним типом жител обох груп слов'янських пам'яток були напів-землянки з пічками-кам'янками, дерев'яні стіни яких обмазувалися глиною, що майже не зустрічається за межами розселення хорватів у слов'ян середнього Подністров'я. Майже на усій території розселення хорватів у Прикарпатті виявлені зернові ями з обпаленими стінами, що є відсутнім у слов'ян середнього

Подністров'я. Досить характерним для території хорватів Прикарпаття є городища із земляними валами насип яких зміцнювався невисокими кам'яними стінами (Ревно, Червона Діброва та інші) - подібного типу укріплення поза територією розселення хорватів зокрема на території середнього Подністров'я не виявлено. Археолог Б. Тимошук висловив припущення, що Прикарпаття і середнє Подністров'я належали до різних політичних і територіальних об'єднань, до різних племінних князів. За давньою історичною традицією північно-східне Прикарпаття заселяла група слов'ян з іменем - хорвати [21, с.137-138].

Дослідник історичної географії Східної Європи М. Барсов, ще у 1873 році писав: « Хорватів початковий літопис розміщає по сусідству з уличами, тиверцями і дулібами, але докладного їх територіального розміщення не подає. Все ж сама назва цього племінного об'єднання дає підстави вважати, що хорвати розселились на схилах Татранських Карпат, які і до цього часу в галицьких русинів зовуться горби (хърби, хріпи). На їх широке розселення по територіях Прикарпатських областей можуть вказувати чисельні місцевості, які до цього часу зберегли хорватські назви від верхів'їв рік Вислока, Білої і Сана на підень до Тиси і її приток Гернаду, Боржогу, по Сому і Красній і по Пруту». Визначена територія хорватів у ХІХ столітті М.Барсовим охоплює усі північно-східні Карпати, верхів'я Подністров'я на заході, до Прута і Дністра на сході [2, с. 80-82].

Приблизно таку ж територію відводять хорватам і чеські славісти П. Шафарик та Л. Нідерле, які вважали, що хорвати проживали на схід від Чехії і Вісли, охоплюючи територію Галичини і Буковини біля рік Дністра і Прута, де в топоніміці збереглися сліди їх перебування [14, с.155].

Польські історики, які присвятили хорватам багато своїх праць розрізняють західних (чеських) або білих хорватів і класифікують їх південних та східних або руських. Вони вважали, що руські хорвати проживали на схід від білих хорватів на території від верхів'я Пруту, Серету і західного Бугу і до Вісли та верхів'їв Ельби. Польські дослідники включали Буковину і верхнє Подністров'я в ареал розселення хорватів. Руські чи східні хорвати згадуються лише в «Повісті минулих літ». Руський літопис

говорючи про розселення слов'ян називає білих хорватів поряд з чехами і моравами, сербами та іншими [1, с.131-137; 17, с.2-10; 28, т.І; т.ІІ].

У другому випадку Руський літопис згадує хорватів серед іншої групи слов'янських племен коли розповідає про східних слов'ян: «І живуть у мирі поляни і древліани і сівер і радимичі і вятичі і хорвати» [17, с.2-10]. Схожу ситуацію відносно хорватів ми знаходимо у хроніці Козьми Пражського де теж згадуються дві групи хорватів: «хорвати і другі» [25, с.204, с.406; с.265-266].

Візантійський імператор Костянтин Багрянородний теж залишив велику інформацію про хорватів, його екскурс сягає в глибину віків хорватської історії і дає право наголошувати, що хорвати являються стародавнім народом з чітко окресленою територією в Прикарпатті та Подністров'ї. Він єдиний середньовічний автор який хоч і гіпотетично подав нам територію розселення хорватів, однак за його гіпотезою сьогодні можна твердити, що територія проживання хорватів знаходиться у Галичині та Буковині, по ріках Дністер, Прут, Сан [1, с.131, с.135, с.137; 146-161; с.190-194; с.2-21; с.30-54; с.107-126].

Руський літопис теж означає територію проживання хорватів в Прикарпатті. Він поділяє хорватів на дві групи, де одних називає хорватами, а других білими хорватами. На думку багатьох вчених давні слов'яни як і інші народи користувалися географічною термінологією за якою сторони світу визначалися не за сонцем, а за кольорами. Чорний колір означав - північ, червоний - південь, білий - захід, зелений або голубий - схід. Отже територія білих хорватів, згідно свідчень візантійських і вітчизняних джерел, означають західних хорватів, що визначається територіально передгір'ями північно-східних Карпат та верхнього Дністра [17, с.2-10; 21, с.98-99].

Одинакова назва «хорвати» для обох груп населення (західних і східних хорватів) свідчить про те, що у більш давні часи вони становили одну етнографічну групу слов'ян, це стосується того часу, коли хорвати-слов'яни ще не були розділені на західних і східних. Лінгвісти стверджують, що виділення східнослов'янських і західнослов'янських мов відбулося у VI-IX століттях, очевидно у цей час ще існувала єдина етнографічна група хорватів-слов'ян, яка в процесі подальшого розвитку

розділилась на східних (руських) і західних (білих) далматійських хорватів. Далматійська частина хорватського населення, яка переселилась на Балкани, утворила південну групу хорватів. Сукупність археологічних матеріалів прикарпатського регіону, які вчені характеризують як, хорватські, дозволяють розміщувати ядро хорватського етносу на території Українського Прикарпаття. Вибір цієї території для розміщення на ній хорватів виник не випадково. Ранні згадки римських джерел, які археологічно утотожуються вченими з культурою Карпатських курганів, про карпів (хорватів) III-IV століть н. е., дає можливість локалізувати на схід від римської провінції Дакія, у Прикарпатті та Подністров'ї, військово-політичний союз карпів-хорватів [18, с.151-152].

Свідчення Костянтина Багрянородного X століття, який писав про хорватів, дозволило окреслити територію хорватів і пов'язати її з територіями Галичини і Буковини. Отже, якщо пов'язати свідчення римських джерел II-III століть і з візантійськими джерелами VI-X століть в поступальному і еволюціонуючому контексті розвитку одного і того ж етносу карпів-хорватів, то бачимо, що археологічний матеріал із цього регіону повністю вкладається в етно-історичний розвиток на території історичного Прикарпаття. Територія Українського Прикарпаття і з археологічної точки зору, повністю відповідає розміщенню на території Прикарпаття, слов'ян-хорватів, оскільки ця територія належить до корінних слов'янських земель. У Прикарпатті, на території хорватського племінного союзу, вперше були виділені достовірні хорватські пам'ятники які достовірно датуються V століттям н. е. З цього часу і на протязі усієї історії другої половини першого тисячоліття територія Прикарпаття постійно пов'язується вченими з племінним об'єднанням хорватів. Відкриті і вивчені тут археологічні пам'ятники V-X століття належать до однієї, що змінювалася і еволюціонувала, хорватської культури. Аналіз основних елементів матеріальної культури (керамічних комплексів, домобудування, оборонних споруд), дозволяє визначити певну особливість цих археологічних пам'ятників VI-X століть і виділити їх у верхньо-дністровський чи прикарпатський варіант слов'янської (хорватської) культури і пов'язати пам'ятники цього варіанту з пам'ятниками літописних

хорватів. Хорватське населення Українського Прикарпаття не було перейняте великими хвилями міграцій, їх матеріальна культура тут розвивалась у поступальному процесі, що дає можливість означити їх територію, яка займає сьогодні території Чернівецької, Тернопільської, Івано-Франківської, Закарпатської областей Української держави і Пряшівського округу Словацької Республіки, Жешовського воєводства Польської Республіки і суміжні й порубіжні області Румунії [21, с.138-139].

Власне на цій території і розміщені хорватські пам'ятки та комплекси які датуються V-X століттями. Дані археологічні пам'ятники: селища, городища, дають можливість прослідкувати особливості соціально-економічного розвитку стародавньої Хорватії. Розгляд даних пам'ятників на території хорватів говорить, що хорватське суспільство у V-VII ст. н. е. в основному складалося із землеробських багатосімейних (сусідських) общин з яких розвинулись ранньо-феодальні центри у хорватів [14, с.77, с.155].

Досліджені міста, селища в яких розвивались громади хорватів, на території Прикарпаття, дають підстави твердити, що у VI-VII століттях, вони перетворюються в феодальні центри різної величини із різним соціально-економічним і політичним статусом. Всі ці хорватські міста існують до кінця X століття, тобто до того часу коли, як наголошував дослідник Б. Тимошук: «закінчується процес включення хорватів, що проживали на території Українського Прикарпаття у склад Київської держави» [22, с.5-7].

Отже, головним політичним і соціально-економічним центром на території хорватів був Перемишль, та останні дані археологічної науки свідчать, що окрім Перемишля у хорватів були і другі значні політичні та торгово-ремісничі центри, зокрема такий як, Стільско, який за дослідженнями археолога О. Корчинського, є досить великим адміністративним та політичним центром. Власне Стільско, наголошує О. Корчинський: «у якому був Стіл (була столиця) хорватів...», був у стародавні часи головним центром Прикарпатських хорватів. Сучасна археологічна наука за останні десятиліття встановила на території розселення племінного об'єднання хорватів в Українському Прикарпатті велику кількість населених пунктів, святилищ,

городищ, тобто за О. Корчинським «Столів-Стільско», які датуються V-VI століттями н. е., і як наголошував дослідник В. Корольок, всі пов'язуються з літописними хорватами. Яке із всіх хорватських міст (Стільськ), було столичне, покаже час, як і нові аргументовані, з доказовою базою, щодо столичних центрів, археологічні дослідження на основі достовірних археологічних джерел [10, с.24-25].

Дослідник Б. Тимошук з цієї проблеми наголошував, що поселення та городища Буковинських Карпат: Широка Поляна, Червона Діброва, Біла, Коростувата та інші являються хорватськими. Так, наприклад, для пам'яток хорватів Прикарпаття VII-IX століть є характерна «посипана» гончарна кераміка виготовлена з глини до якої добавлені товчені гірські породи або круглозернистий пісок, зерна якого виступають на поверхні посуду створюючи враження посипаної, подібна кераміка в середньому Подністров'ї зустрічається рідко. Є певні відмінності і в побудові житла. Основним типом для цих груп населення (хорватів і тиверців) були напівземлянкові житла з печами-кам'янками. Та у них є певні відмінності, так у хорватів Прикарпаття дерев'яні стіни стовпової конструкції часто обмазували глиною, що не спостерігається у тиверців у середньому Подністров'ї. Зрубні оборонні стіни хорватських фортець Прикарпаття часто скріплювались зовні кам'яними стінами-крепідами, чого не спостерігається в оборонній системі тиверців середньоо Подністров'я. Окрім цього у хорватських селищах Прикарпаття часто зустрічаються хлібні ями з обпаленими стінами, чого не спостерігається у тиверців у середньому Подністров'ї. Цілком ймовірно, що і обряд поховань у хорватського і тиверського населення не був однаковий. В курганних похованнях Буковини, Закарпатської області, які тягнуться по Прикарпаттю переважають захоронення кремацій в курганах. Ця територіальна сукупність закінчується у середньому Подністров'ї. Проведені дослідження показали, що в межах Чернівецької області пам'ятки хорватів Прикарпаття і середнього Подністров'я чітко територіально розмежовує ріка Прут. На його правому березі відкрито групу слов'янських селищ і городищ VII-X століть з типовими для карпатського населення рисами. Селища і городища: Коростувата, Ревне, Біла, Горбово та інші - належать

хорватам. І яке з них головне «Стільсько» - «Столиця», цих хорватів, за концепцією О. Корчинського, важко сказати. На лівому березі Прута розміщені хорватські поселення з характерними рисами для Подністров'я: Магала, Нова Жучка, Новосілка та інші, які територіально пов'язуються з тиверцями. Що стосується хорватських пам'яток, територія яких починається від Прута, то особливість їх полягає в тому, що вони тотожні з пам'ятками Буковинських Карпат VII-X століть і синхронно тягнуться по обидвох схилах Карпат в Закарпаття, охоплюючи територію Карпатських гір на сотні кілометрів. Дослідник Б. Тимошук вірно пояснював це тим, що в північно-східних Карпатах включаючи і територію північної Буковини проживала одна і та ж етнографічна група слов'ян-хорватів з своїми особливостями, дещо відмінними від інших груп слов'ян в тому числі і Подністровських тиверців. Політичною межею території Карпатської групи слов'ян-хорватів на північному сході у VII-X століттях була ріка Прут, наявний археологічний матеріал, що пов'язується з хорватськими містами, селищами, яскраво показує межі територій хорватського розселення у Карпатському та Прикарпатському регіонах. Поки що, поза сумнівом хорватської столиці, визначене ще вченими у XIX столітті, стародавнє місто хорватів, Перемишль, а Стільсько, могло бути значним хорватським, язичницько-релігійним центром [20, с.96-97].

Приблизно так визначав територію хорватів, навіть без наявного археологічного матеріалу, виключно на хорватському топонімічному матеріалі, російський історик XIX століття, М. Барсов. Визначена М. Барсовим територія розселення хорватів від Пруту на сході, до Вислоку на заході в основному співпадає з даними сучасної археологічної науки [2, с.80-82].

Археологічно слабо досліджена територія хорватів у сусідстві з літописними «дулібами» на сході і на заході у сусідстві з польською та чеською групами слов'ян. Ця територія була ще у XIX столітті лінгвістично добре досліджена чеськими славістами, які вважали, що хорвати проживали на схід від Чехії і Вісли охоплюючи території Галичини і Буковини. Зокрема чеський дослідник Л. Нідерле наголошував, що найімовірніше поселення хорватів знаходились у східній Галичині і Буковині біля Дністра і

Пругу, де в топоніміці збереглися сліди перебування хорватів [25, с.208, с.405; 265-266].

Дуже цікавим аргументом для з'ясування території хорватів є простеження по свідченнях археологічної науки, територіальне розмежування хорватів з дулібами. Руський літопис, як вважає більшість дослідників, зажди розміщував хорватів у слід за дулібами, арабський мандрівник Масуді у своєму описі слов'янських племен, теж розміщував у слід за волинянами народ хорватів [5, с.276-277].

Визначний дослідник цієї хорватської проблеми В. Корольок розглядаючи свідчення Руського літопису під 981 роком прийшов до висновку, що Володимир ходив війною на «дулібів і хорватів» [10, с.24-26], а це яскраво може свідчити про сусідство останніх. Згідно з археологічними джерелами територія Українського Прикарпаття відводиться хорватам. Важливі археологічні пам'ятки хорватів на схід від Дністра чітко фіксуються на схід до вододілів рік верхів'їв західного Бугу, далі витоки Стиру, Ікви, верхньої Горині, витоку ріки Случ і далі до витоків південного Бугу. Згідно висновків археолога Б. Тимощука, який основні пам'ятники відводить в Українському Прикарпатті, хорватам, виділяючи останні в особливий Прикарпатський варіант хорватської культури, видно, що окрім Карпат і верхнього Подністров'я, хорвати у V-IX століттях, займали усі східні притоки Дністра від його витоків до ріки Збруч, де саме збручанське святилище «Богит», дослідник теж зараховував в ареал хорватської релігійної культури. Схожим на західі Хорватського князівства значним ареалом хорватської релігійної культури, очевидно було, досліджене археологом О. Корчинським, хорватський релігійний центр, Стільсько [22, с.5-7].

Якщо вважати, згідно з висновками археолога Б. Тимощука, що усі пам'ятники від витоків східних приток Дністра, є хорватськими, а також ті обставини, що на сході хорвати межували по лінії міжріччя рік західного Бугу, витоків Стиру, Ікви, Верхньої Горині, Случа, південного Бугу, за вододіли яких хорватські археологічні пам'ятки не поширюються, то правомірно наголошувати, що територіальне розмежування між хорватами і дулібами проходило по водних артеріях з заходу на південь. Ряд польських істориків, в тому числі і польський історик Г.

Ловмянський, теж розміщують хорватів на обширній території починаючи від західного Бугу далше по Дністру, верхньому Пруту і Серету, включаючи в ареал хорватської культури всю територію сучасної Української і Румунської Буковини [26, s.163-168].

Якщо вважати вірним розмежування територій хорватів і дулібів по вищезначених водолілах, що підтверджується і висновками археологічної науки, які розмежовують курганні і підплитові поховання хорватів, а з другої сторони поховання полів Поділля та Волині - то означене розмежування є достовірне [21, с.138-139].

Отже, на окресленій території Українського Прикарпаття, яка пов'язується з обширним Хорватським князівством досліджено більше 400 поселень, соціальна і хронологічна класифікація яких датується V-X століттями н. е., що дає можливість проаналізувати поступовий розвиток хорватів, від общинного до феодального. Гіпотетично поспробуємо реконструювати на останніх матеріалах археологічної науки зародження і формування нового (феодального) ладу у хорватів Карпат, Прикарпаття та Подністров'я. Запровадження і формування у Прикарпатському регіоні нових феодальних відносин, які почались з III-IV століть н. е., були основою у розвитку господарства і суспільного ладу хорватського суспільства. Археологічні джерела дають право говорити, що прогресивні зміни які відбулися в цей час в основних галузях виробництва: землеробстві, ремеслі, скотарстві і торгівлі. Згідно свідчень археологічних джерел, встановлено, що основним заняттям у господарській діяльності хорватів було землеробство і скотарство, яке мало глибокі корені та традиції. Тут, як засвідчують археологічні джерела, господарство, почало розвиватися ще в неоліті, на що вказує Буго-Дністровська неолітична культура, яка засвідчується в усіх наступних археологічних культурах, починаючи з мідного віку у якому бере свій відлік у Прикарпатському регіоні, Трипільська культура, у якій землю уже обробляли за допомогою дерев'яного рала з мідним наральником, а в залізному віці почали використовувати залізні наральники. Знайдені археологами залізні наральники у поселеннях Прикарпаття, дає право висунути гіпотезу, що орне

землеробство на території розселення карпів з використанням дерев'яного рала з залізним наральником, зберегло свої традиції з першої половини I тисячоліття н. е. і перейшло у IV-V століттях до слов'янського населення, хорватів. Підтвердження для таких висновків дають знайдені хорватські наральники у Перемишлі, Галичі, хорватських селищах Рашків, Бакота та інших [4, с.76-96].

Виявлені археологами в хорватських городищах Ревному, Червоній Діброві, та на поселенні Клокучка 2 в Чернівцях, Кордині та інших поселеннях, хлібні ями, у яких знайдено збіжжя пшениці, ячменю, проса, полови, засвідчує, що хорвати Прикарпаття і Карпат вели скотарсько-землеробський спосіб життя, де останньому надавали велику увагу. Виявлені також землеробські знаряддя праці: залізні серпи, залізні мотики, жорнові камені, глиняні сковороди для просушки зерна (зерновики) підтверджують, що на протязі довгих століть, а може й тисячоліть населення Прикарпаття вело комбінований спосіб господарювання, а тобто землеробсько-скотарський. Згідно з останніми напрацювань археологічної науки бачимо, що населення Прикарпаття і Подністров'я з давніх давен розвивало усі види свійських тварин, велику і дрібну рогату худобу: свиней, коней, птицю [3, с.217-218].

Автор другої половини VI століття н. е. Прокопій Кесарійський подає деякі відомості наголошучи, що слов'яни Прикарпатського регіону окрім землеробства і скотарства вели і лісове господарство. Аналізуючи ці свідчення український дослідник В. Петров відзначив, що свідчення Прокопія Кесарійського дають право наголошувати про виробничі особливості лісового господарства: короткий термін користування посівною ділянкою обмежений одним - трьома роками, тому підсіка лісів під угіддя і поля цілком реальна у господарській діяльності хорватського населення Карпат та Прикарпаття [16, с.30-35; с.74].

Самі ж хорвати, згідно археологічних свідчень, проживали у перших ст. н.е. великими поселеннями між якими було дуже багато вільних незайманих земель, що давало можливість вести перелогову систему землеробства, за якою родючість полів відновлювала сама природа. Кількість хорватського населення у цей час зростає, поселення Карпат, Прикарпаття і Подністров'я

перетворюються в городища у яких активно проходить розвиток ремесла, з яким активно співіснує і розвивається землеробство та скотарство. Хорватські поселення і городища в цей час розміщуються переважно у горбистій вкритій лісом місцевостях, у них ведеться землеробсько-скотарський спосіб господарства. Археолог Б. Тимошук відзначав довготривале існування хорватських поселень землеробського характеру. На його думку вони могли довго функціонувати лише при умові постійного обробітку тих і самих ділянок землі. Цілком очевидно, що вогнево-підсічна та перелогова система землеробства, потребувала і колонізації нових земель, що приводило до відтоку хорватського населення. Щоб залишатися віками на одній і тій же землі хорвати повинні були дотримуватися такої системи землеробства, яка б могла забезпечити відновлення родючості ґрунтів в найкоротший відрізок часу, тому не слід виключати, що хорвати під впливом господарювання в сусідніх римських провінціях, ввели у себе двопільну систему землеробства. Підтвердженням цього можуть бути знахідки на поселеннях римських сільськогосподарських знарядь праці, залізних римських наральників. Поява у III-IV століттях н. е. у карпів-хорватів нової системи землеробства дає право наголошувати, що хорвати у III-IV століття н.е. переходять до (римського) плужного методу обробки земель, який придатний не тільки для рихлення ґрунту, але й перегортання його скиб. Рештки плугів, важкі рала, залізні лемехи, чересла знайдені у хорватських поселеннях IV-VI століть н. е. яскраво говорять про новий плужний спосіб обробітку земель населенням Прикарпаття та Подністров'я [21, с.102-103].

Застосування плуга було великим досягненням хорватського землеробського населення, це прискорювало процес обробітку великих посівних площ під майбутній урожай, який вирощувався у цей час у більшій мірі на продаж і вивозився на римські ринки в провінції Дакію та Мезію. Наявність постійного римського ринку давало можливість кардинально змінюватись сільському господарстві, наприклад, зробити перехід від перехресної системи рихлення ґрунту, ралом, що вимагало вдвічі більшої затрати праці, до оранки в одному напрямку, що давало економію сил і часу. Перевертання ґрунту під час плужної оранки сприяло збереженню вологи, поліпшувало структуру ґрунту. Нова,

римська, плужна обробка землі, давала можливість поступово переходити до сталого обробітку тих самих полів і значно збільшувати виробництво сільськогосподарської продукції на продаж. Торгівля хлібом у III-V століттях н. е. потрібна була не тільки хорватським землеробам, щоб прокормитися, а й для представників політичної адміністрації ранньо-феодального хорватського суспільства, а також у більшій мірі, для особистого збагачення усього хорватського суспільства за рахунок продажу товарів та зерна на римських ринках. Таке могутнє зрушення в господарстві хорватів Прикарпаття та Подністров'я сталося завдяки експлуатації хорватською знаттю залежного хорватського землеробського населення, яке у цей час чисельно збільшилося. Це видно із того, що хорватські села у IV-VI століттях н. е. стають великими, як за площею так і за кількістю населення. Нова система землеробства, забезпечена новою технікою дуже сприяла виникненню надлишкового продукту, що є ознакою феодального ладу. Вивіз зерна на римський ринок і отримання за нього сталого еквіваленту цінностей - римських срібних і золотих грошей, ось основний сталий еквівалент розвитку хорватського суспільства та хорватської знаті. Отже можна припустити, що уже в III-IV століттях н.е. внаслідок сусідства з римським суспільством і внаслідок торгово-економічними взаємовідносинами з Римською торгово-економічною системою у хорватів Прикарпаття та Подністров'я зароджуються такі економічні відносини, які виражаються постулатом феодалізму: товар-гроші-товар, ринковими відносинами, де виробництво і землеробство в тому числі всеціло спрямовується на ринок (продаж товару), як представниками панівного класу (феодалами) так і середнього класу (купцями) і підневільного (землеробами-общинниками). Виявлені в цей час у Прикарпатті великі за площами землеробські угіддя, дають право наголошувати, що сільськогосподарська продукція виготоллялась в основному на продаж, оскільки для прогодування населення її було явно забагато. Очевидно, що розвиток нової системи господарювання привів до виникнення нових інститутів, феодальних відносин, при яких новоутворений військовий клас (феодалів) теж забирав з підневільного хорватського населення частину урожаю, продукти рослинництва чи тваринництва. Так, очевидно, і виник інститут «полюддя», який

відомий уже, у ранньо-слов'янському хорватському суспільстві. В цей же час у хорватського населення Прикарпаття модернізується і скотарство. Свідченнями цього може бути поява спеціального глиняного посуду, що пов'язується з молочним господарством. Мова іде, наголошують дослідники, про миски-цідила, які відомі у хорватських пам'ятниках IV-V століть і у хорватських пам'ятниках VI-IX століть. Нові археологічні джерела говорять, що в цей час починають виникати хорватські городища, які зразу ж стають основними осередками ремесла та торгівлі, що безумовно сприяє кристалізації у хорватів феодального ладу, який і постав на базі нового способу ведення господарства [11, с.93-94].

Досліджуючи господарство та суспільний лад Прикарпатсько-Дністровських хорватів, слід виділити велику кількість городищ та селищ, які розміщені по усій території Прикарпатської Хорватії. У виявлених городищах археологи провели ретельні розкопки, в процесі яких вивчалися системи та конструкції оборонних споруд, характер забудови укріплених городищ і їх зв'язок з навколишніми селищами і поселеннями. Досліджені городища хорватів, час функціонування яких припадає в основному на VI-X століття, поділяються в основному на городища, феодальні центри і городища, а також городища, з князівськими фортецями, городища, сторожові-фортеці, городища-феодальні замки. Типологія хорватських городищ, їх система забудови в VI-X століттях, майже одинакова, її ще залишилось порівняти із типологією хорватських поселень III-IV століть н. е. , щоби визначити певні закономірності історичного розвитку хорватського суспільства Прикарпаття та Подністров'я. В процесі аналізу археологічного матеріалу вчені побачили, що система укріплень хорватських міст має свої особливі риси:

1. Укріплення складаються з дерев'яних стін стовпової конструкції частоколу чи стіни, що зводилася з горизонтально покладених колод закріплених стовпами, часто укріплених земляними укосами спереду, та різноманітними будівлями.

2. Довгими наземними будівлями, зрубами-опорами з внутрішнього боку. Це найдавніший тип конструкції який застосовувався у карпів-хорватів починаючи з IV століття н. е. і зберігся до часу завоювання Хорватії, Київською Руссю, тобто до X століття. Укріплені лінії такого типу досліджувалися уже у

хорватських городищах V-VI століть н. е. біля с. Ревно, с. Добринівці, с. Червона Діброва, с. Судова Вишня, в с. Нижньому Струтені, містах Галичі, Звенигороді і багато інших. Всі ці типи хорватських укріплень датують вчені-археологи по різному, однак по усій очевидності їх інтенсивний розвиток припадає на IV-VIII століття, що засвідчує у своєму творі «Про управління імперією» візантійський імператор Костянтин Багрянородний [1, с.131, с.135, с.137; с.146-161; с.190-194; с.2-21; с.30-54; с.107-126].

Внаслідок ретельного вивчення хорватських городищ вчені побачили 4 основних типи конструкцій головних оборонних ліній які відповідають головним типологам забудови хорватських городищ:

Першого - городищ-общинних центрів.

Другого - городищ-князівських центрів(фортець).

Третього - городищ феодалних замків.

Четвертого - городищ-сторожових фортець, інакше кажучи, як наголошував археолог Б.Тимошук:« певному соціальному змісту того чи іншого укріпленого поселення відповідає певне планує і конструкційне вирішення його спорудження. Однак, хорватські городища з укріпленнями певного типу з «частоколом» у готовому вигляді трапляються рідко, у більшій мірі у одному і тому ж самому хорватському городищі спостерігаються різні конструкції навіть головних оборонних ліній» [22, с.7-8].

Для визначення соціального типу хорватських городищ, необхідно враховувати два періоди їх розвитку:

I - римський і II - візантійський, тобто час коли система їх укріплень була підлаштована під рівень тієї цивілізації із якою хорватське суспільство, хорватська державність Прикарпатського регіону черпало політичну та господарську систему для застосування її у власному суспільстві. Не слід виключати і перейняття слов'янами-хорватами Прикарпаття та Подністров'я у більш ранішому часі своєї історії - II століття до н. е. - I століття н.е., древньогрецької (полісної) ситеми господарювання, де міста-держави хорватів цілком могли формуватися під впливом давньогрецької системи і у римський час тільки модернізувати свою структуру для зародження феодалних відносин у візантійський час [24, с.131-142].

Оскільки дана проблема ще зовсім не розглядалася історичною наукою і являється у більшій мірі гіпотетичною, то розгляд феодальних городищ, як систем укріплень хорватських городищ слід починати з достовірно встановленого археологічною наукою, часу, а тобто з IV-VI століть н. е. Більшість хорватських укріплень цього часу було обгороджено однією лінією, і лише в'їзді частини мали додаткові укріплення. Але виявлені городища більш складного плану, обгороджені широкими оборонними спорудами, які склалися з кількох укріплених ліній. Феодальні замки хорватської знаті були обгороджені однією оборонною лінією, а князівські цитаделі-фортеці кількома укріпленими лініями. Що стосується забудови території городищ, то археологи вважають, що вони на ранніх етапах забудовувалися без будь-якої системи. На їх територіях у IV-VI століттях н. е. розміщувалися різнотипові будівлі в основному, це довгі наземні споруди, напів-землянкові житла, ремісничі майстерні (це стосується в основному общинних центрів). На городищах феодальних центрів забудова проходила за встановленим планом. Основні хорватські городища IV-VI століть н. е. і феодальні центри забудовувались на місцевостях які самі послуговували добрими природніми укріпленнями. В середині таких городищ розміщувалися різноманітні будівлі: житлово-господарські, ремісничі майстерні, складські приміщення. Така система забудови, наголошував дослідник В. Королюк: « у хорватів залишилась навіть тоді, коли Хорватське князівство увійшло до складу Київської Русі» [10, с.26-28].

Сукупність письмових та археологічних джерел III-X століть нашої ери, про карпів-хорватів, дають право наголошувати про поступову модернізацію феодальних відносин на території у Прикарпатських хорватів. Цьому сприяло збільшення хорватського населення, сусідство з могутньою у економічному та політичному відношенні, Римською державою, розвиток товаро-грошових відносин внаслідок встановлення високого рівня сільського господарства і землеробства в першу чергу. Результати дослідження хорватських поселень, які датуються VI-VIII століттями н. е., дає право наголошувати, що густина хорватського населення у Прикарпатті була завжди висока, що є однією із ознак високого економічного і політичного рівня хорватського

суспільства. Ріст населення співпадає із часом широкомаштабних економічних і політичних змін, а також з більш високим рівнем розвитку феодальних відносин, і основних галузей господарства хорватів. Важливим критерієм наявності феодального ладу у хорватів у VI- IX століттях н. е. є наявність ремісничих поселень: ковалів, гончарів. Ремісничі поселення у хорватів, вважав археолог Б. Тимошук, у VI-IX століттях були новим прогресивним доробком хорватського населення Прикарпаття, їх виробництво у цей час було уже у більшій мірі спеціалізованим і розраховане на обслуговування населення не тільки своєї громади, але і сусідніх громадських центрів. Тільки цим можна пояснювати той факт, що на території ремісничих поселень вироблялася продукція у таких маштабах, яка в декілька разів перевищувала норму окремих поселень Така ж ситуація, відбувалась у хорватів і в землеробстві [19, с.95-96; с.66-67].

Очевидно такі ж хорватські поселення, як ремісничі так і землеробські у V-VII століттях н.е. могли виникати з наявністю нових феодальних відносин, які встановлювались у хорватському суспільстві Прикарпаття та Подністров'я на протязі всього III-IV століть н. е. Археологічний матеріал V-VI століть н. е. засвідчує, що у Прикарпатті в V-VI століттях н.е. функціонувала велика кількість торгово-ремісничих городищ, у яких знайдено велику кількість кінного військового спорядження, зброю, поряд з ремісничим і землеробським реманентом, що може говорити про реальність князівської феодальної влади, дружинної знаті та землеробсько-ремісничого населення. В процесі розвитку хорватського суспільства і феодальних відносин, феодальні центри очевидно на перших порах співіснували з князівськими державними центрами, та у процесі розвитку князівські, центри трансформувались в центри з політичною адміністрацією і почали відігравати більш значнішу роль в економічному і політичному житті Хорватської держави, яку К. Багрянородний означив, як Велику чи Білу Хорватію. В таких умовах Велика чи Біла Хорватія набирає нових, феодальних рис. На перше місце у VI-VII століттях н.е. виходить місцева князівська родоплемінна знать, з спадковою владою, що підтверджується свідчення Костянтина Багрянородного згідно свідчень якого:« ряд хорватських князівств, що переселялися у кінці VI - на поч. VII століття н. е. у Далмацію,

управлялися княгинями Бугою і Тугою, що можливо тільки при наявності спадкової влади у слов'ян взагалі і у хорват зокрема» [1, с.131, с.135, с.137; 146-161; с.190-194; с.2-21; с.30-54; с.107-126].

Таким чином, можна наголошувати, що VI століття н. е. являється тим часом за який кристалізувалась феодальна господарська та політично-територіальна система хорватського суспільства на основі передових зрушень у галузях землеробства, ремесла та торгівлі, які зародили сукупність усіх досягнень феодальної епохи, це і торгово-ремісничі та феодальні центри, які й стають у цей час основою у розвитку господарства та суспільного ладу на території Прикарпатських хорватів [1, с.131, с.135, с.137; с.146-161; с.190-194; с.2-21; с.30-54; с.107-126; 22,с.5-7].

Список використаних джерел та літератури:

- 1.Багрянородный Константин. Об управлении империей. - М., 1987.
- Ідзьо В.С. Етногенез, формування території племінного об'єднання прикарпатських хорватії та і їх вплив на кристалізацію Галицької Русі. Науковий Вісник Українського Історичного Клубу. - М., 1997. - Т.І. - №5.
- Ідзьо В.С. Хорватське князівство (до питання генези Галицького князівства). Науковий Вісник Українського Історичного Клубу. - М., 1997. - Т.І.- №6.
- В.С.Ідзьо. Вчені ХІХ століття про етногенез Галицької Русі. (До питання локалізації прикарпатських хорватів). Науковий Вісник Українського Історичного Клубу. - М., 1998. - Т. ІІ.- №, 2.
- В.С.Ідзьо. Передумови суспільного, економічного та політичного становлення Галицької держави (ІІ-Х ст. н. е). Науковий Вісник Українського Історичного Клубу. - М., 2000. - Т. ІV.
- Ідзьо В.С. Велика чи Біла Хорватія - ранньо-феодална слов'янська держава на території Галичини (V-Х ст.). Науковий Вісник Українського Історичного Клубу. - М., 2000. - Т.ІV.
- 2.Барсов Н.П. География начальной летописи. - Варшава, 1873.
- 3.Вакуленко Л.В. Раннеславянское поселение у с.Глубокое в Прикарпатье. Раннесредневековые восточнославянские древности. - Л., 1974.
- 4.Винокур І.С., Тимощук Б.О. Давні слов'яни на Дністрі. - Ужгород, 1977.
- 5.Гаркави А.Я. Сказания мусульманских писателей о русах и славянах. - Спб., 1880 .
- 6.Джеджора О. Проблеми історичної топографії Давнього Галича. ЗНТШ., ім.Т. Шевченка. - Львів. - Т.ССХХІІ.
- 7.Ідзьо Віктор. Ранньослов'янське суспільство і ранньослов'янська державність. Зародження і становлення християнства на території України. Видання ІІ доповне і перероблене. - Львів «Сполом», 2004.
- Ідзьо В.С. Етногенез, формування території племінного об'єднання прикарпатських хорватії та і їх вплив на кристалізацію Галицької Русі. Науковий Вісник Українського Історичного Клубу. - М., 1997. - Т.І. - №5.

- Ідзьо В.С. Хорватське князівство (до питання генези Галицького князівства). Науковий Вісник Українського Історичного Клубу. - М., 1997. - Т.І.- №6.
- Ідзьо В.С. Вчені XIX століття про етногенез Галицької Русі. (До питання локалізації прикарпатських хорватів). Науковий Вісник Українського Історичного Клубу. - М., 1998. - Т. II. - №, 2.
- Ідзьо В.С. Передумови суспільного, економічного та політичного становлення Галицької держави (II-X ст. н. е). Науковий Вісник Українського Історичного Клубу. - М., 2000. - Т. IV.
- Ідзьо В.С. Велика чи Біла Хорватія - ранньофеодальна слов'янська держава на території Галичини (V-X ст.). Науковий Вісник Українського Історичного Клубу. - М., 2000. - Т.IV.
- 8.Ключевский В.О. Русская история. - М., 1992.
- 9.Королюк В.Д. Западные славяне и Киевская Русь в IX-XII веках. - М., 1964.
- Пашуто В.Т. Дипломатия Древней Руси. - М., 1966.
- 10.Королюк В.Д.Некоторые спорные и нерешённые вопросы истории славянских народов в ранне-феодальный период(III-XI века). Актуальные проблемы славян. - М., 1961.
- 11.Кухаренко Ю.В. Раскопки в городище и селище Хотомель.- КСИИМА. - М., 1957. - №668.
- 12.Линниченко Н. Забужская Русь. - Варшава, 1864.
- 13.Ляпушкин И.И. Славяне Восточной Европы накануне образования Древнерусского государства. - МИА, 1968. - №152.
- 14.Нидерле Л. Славянские древности. - М., 1956.
- 15.Пастернак Я. Старий Галич: Археологічно-історичні дослідження у 1850-1943 роках. - Краків-Львів, 1944.
- 16.Петров В.П. Етногенез слов'ян. - К., 1972.
- Йордан. О происхождении и деяниях гетов. - М., 1960.
- 17.Руський літопис. - К., 1989.
- 18.Смішко М.Ю.Карпатські кургани першої половини I тис. н. е. - К., 1960.
- 19.Тимошук Б.О. Давні слов'яни на території Північної Буковини. Український Історичний Журнал. - К., 1979. - №6.
- Тимошук Б.О. Давньоруська Буковина. - К., 1982.
- 20.Тимошук Б.О. Слов'яни Північної Буковини. - Ужгород, 1975.

21. Тимошук Б.О. Слов'яни Північної Буковини V-IX ст. - К., 1976.
22. Тимошук Б.А. Восточнославянская община VI-X веков н. э. - М., 1990.
23. Третьяков П.Н. Восточнославянские племена. - М., 1953.
24. Фроянов И.Я., Дворниченко А.Ю. Города-государства Древней Руси. - Л., 1977.
25. Шафарик П.И. Славянские древности. - М., 1848. - Т. II.
- Пресняков Е.А. Лекции по русской истории. - М., 1993.
26. Lowmianski H. Poczatki Polski. - Krakow, 1964. - Т. II.
27. Długosz Jan. Prazi. - Krakow, 1825.
28. Słownik starożytności słowiańskich. Wrocław-Warszawa-Krakow, 1962. - Т. I. - Т. II.

Розділ IV.

Велика чи Біла Хорватія VI-X століть.

До з'ясування питання етногенезу й етнотворення Прикарпатських та Далматійських хорватів

Свідчення про територію, походження, проживання та переселення Прикарпатських хорватів на Балканський пів-острів, залишив у своєму творі «Про управління імперією» візантійський імператор Костянтин Багрянородний (X ст.). Власне у розділах XXX-XXXIII цього твору «Про управління імперією», є повідомлення, «що хорвати появилися на Балканському півострові із своїх історичних місць проживання Карпато-Дністровського регіону у період царювання імператора Іраклія, тобто у 610-641 роках» [16; 17].

В цей час, як наголошував візантійський імператор Костянтин Багрянородний у VII столітті, хорвати поселились на Балканах на запрошення імператора Іраклія, приблизно у 630-640 роках. Прийшли хорвати із своєї стародавньої батьківщини, яка називається Велика чи Біла Хорватія, яка в X столітті знаходилася за Турцією (Угорщиною), де на півдні межувала з печенігами, а на заході з Францією (Німеччиною), охоплюючи? як наголошував Костянтин Багрянородний, «Багибарію» - Караптські гори [5, с.131, с.135, с.137; 12,с.58-59; 17,с.15-28;с.146-161; 18, с.16-71; с.146-161; с.107- 126].

Проаналізувавши всі наявні у канцелярії Візантійської імперії джерела, які стосувалися взаємовідносин Візантійської імперії та Великої чи Білої Хорватії, імператор Костянтин Багрянородний наголошував:« що конгломерат хорватів розміщувався у землі «Бойки-Бой-Гибарія-Бой-гора». Слід наголосити, що топонім «Бабина-гора» і сьогодні означає гірське пасмо в Українських Карпатах. Очевидно, що у цьому регіоні і в епоху К. Багрянородного, проживали бойки, які заселяли відчасти Прикарпаття, відчасти Карпати і покривали своєю стародавньою назвою весь військово-політичний союз хорватських слов'ян» [5, с.131, с.135, с.137; 12, с.58-75; 17, с.15-28; с.146-161; 18, с.16-71; с.146-161; с.107-126].

З цієї проблеми чеський славіст ХІХ століття П. Шафарик, який розміщував бойків у Карпатах, а прабатьківщину хорватів на схід від Чехії в басейні ріки Верхньої Вісли і по усьому Прикарпаттю та Подністров'ю, наголошував, що: «Бойки були карпатським населенням і проживали у регіоні міста Стрия та Самбора» [52, с. 252-254, с. 406].

Внаслідок свого стародавнього проживання у Прикарпатському регіоні, хорвати на заході клином входили у германські землі, а на сході і півдні, своєю політичною інфраструктурою, вони займали верхню частину басейну ріки Дністра в пониззі якого, хорвати межували з печенігами [33, с.77].

По усій проаналізованій сукупності джерел можна наголосувати, що у Прикарпатті та Подністров'ї до 30-х років VII століття н.е. концентрувалась Прикарпатська держава хорватів, яка з історичної точки зору ще зовсім не вивчена [12, с.58-75].

Чеський славіст ХІХ століття П. Шафарик вважав, що прабатьківщина хорватів знаходилась на схід від Чехії в областях східної Галичини, тобто у землях Бойків Подністровських і Бойків Карпатських. Часом руху хорватів на Балкани він вважав 630-640 роки [52, с.252-254, с.406].

Цю точку зору значно розширили югославські вчені Ф. Рачкі і В. Ягич, які внаслідок всестороннього аналізу джерел прийшли до висновку, що хорвати прийшли у Далмацію з більш східних областей, а тобто з басейнів рік Сану та Дністра [76, s.136-138; s.234-236; 80, s.47-87].

Що стосується часу їх переселення на південь, то В. Ягич відкинув твердження П. Шафарика, що хорвати появилися на Балканах тільки у 630-640 роках і тому їх сумнівно зв'язувти із часом візантійського імператора Іраклія. Цілком ймовірно, що власне у цей час хорвати скинули аварське іго у своїй стародавній батьківщині, Хорватії, що підвищило їх міжнародний і політичний авторитет. В цей же час хорвати настільки зміцнились політично, що привернули увагу політичної і військової адміністрації Візантійської імперії [80, s.47-87].

Цілком можливо, як вважав чеський дослідник ХХ століття Л. Нідерле, що хорвати і серби прийшли на Балканський пів-острів на початку VI століття, що підтверджується свідченнями під 536

роком про прихід слов'ян до Салони чи у 548 році під Діррахію. Дослідник наголошував: «що традиції державності Великої чи Білої Хорватії на півночі, я не рахував би лиш породженням фантазії візантіців. Хорвати і серби прийшли на південь як сильні народи, а значить, покидаючи Прикарпаття та Подністров'я вони уособлювали там собою потужну державну, політичну та економічну силу» [33, с.77].

По усій очевидності у Прикарпатті з переселенням частини хорватського етносу, на Балкани, залишилась ще значна частина політично добре улаштованого, з князівською адміністрацією, народу, що складало собою могутню Хорватську державу, яка охоплювала усе Прикарпаття і Подністров'я, частину суміжних польських і чеських земель. Вихід частини хорватського народу дав можливість тій частині, що залишилася в стародавній хорватській батьківщині зайняти їх землі і таким чином через століття розвитку, не відчутти вихід частини хорватського народу. Тому політичну, соціально-економічну хорватську державну інфраструктуру, яка залишилася в своїй староданій батьківщині і яка мала своє сформоване політичне тіло, Велику чи Білу Хорватію, ніяк не можна розділяти на чеських, руських і південних хорватів, очевидно, у Прикарпатті проживало з прадавніх часів досить момогутне і єдине у етнічному розумінні плем'я хорватів, яке уособлювало у цьому регіоні у VI-VII століттях ранньо-феодалну хорватську державність [9, с.219-220; 5, с.131-135; 12, с.58-75; 17, с.15-28; с.146-161].

По усій очевидності, наголошував російський філолог Ф. Браун, назва племені хорвати дуже близька до назви Карпатських гір. Не можна також відкидати гіпотези про генетичні зв'язки хорватів з давніми карпами, яких римські імператори Галерій і Максиміліан у 295 році переселили у нижню Паннонію. Ряд дослідників вважало, що власне це переселення карпів- хорватів і мав на увазі імператор К. Багрянородний помилково приписавши його часам імператора Іраклія, тобто переніс раніші події III століття у час VII століття [9, с.404-405].

При усій складності з'ясування проблеми переселення хорватів, можна сказати, що Прикарпатська гілка хорватів, що залишилась проживати у своїй стародавній батьківщині, Великій чи Білій Хорватії, у мовному розумінні належить до тієїж

південної гілки хорватів, що переселилась на південь. Зауважимо лиш, що Галицьке Євангеліє, яке датується 1144 роком і яке є, як вважають вчені витвором Кирило-Мефодіївської епохи і написане на хорватській мові [21, с. 92-93].

Галицьке Євангеліє залишається єдиним поки що переконливим джерелом, яке у мовному розумінні поєднує обидві гілки хорватського етносу і дає право висувати гіпотезу, що ще у XII столітті далматійські і галицькі хорвати були єдиним етносом.

1. Галицьке євангеліє 1144р.

Таку нашу гіпотезу підтверджує і угорське джерело XII століття згідно свідчень якого: «народ, що зараз в Галичині називається Русія-албі, а раніше називався Хорватос-албі, хорватський народ», угорські королі мотивували напади на Галичину і бажанням її приєднати до угорської корони тим, що вони ніби-то хочуть воз'єднати другу частину хорватського народу до першої, яка підчинена угорській короні в Далмації [44, с.28-32].

Існування східно-хорватського етносу у Галичині навіть у XII-XIII століттях можна припускати згідно прізвищ основних боярських родів: Молибожич, Судич, Халдієвич, Щепанович, Кормильчич і багато других, виявлених у Галицько-Волинському літописі [37, с.36, с. 47, с.67, с.92].

Сама ж хорватська знать під егідою руських князів Ростиславовичів, навіть у руський час вважала Галицьку державу, як зауважує Галицько-Волинський літопис «Гірською державою (країною) Перемишльською», яку ми утотожнюємо із «Великою чи Білою Хорватією», яка відма за свідченнями Костянтина Багрянородного [39, с.2-10; 5, с.131, с.135, с.137; 12, с.58-75].

Не слід також забувати, що у VI-VII століттях етнічні розходження хорватів, були мінімальні, а згуртування в рамках Великої чи Білої Хорватії, кристалізувало хорватський етнос повністю. Саме існування могутньої Хорватської дежави засвідчено і східними джерелами, які говорять про Хорватію як велику слов'янську імперію, яка називається: «Chordab, Dzarvab, Dzvavat, Chravat, Chrvat, Churdab» [11, с.276-277].

Цілком реально вважати, зауважував чеський славіст Л. Нідерле, що причиною розпаду могутньої колись у Карпато-Дністровських землях Хорватської імперії і виселення більшої частини хорватів на південь до Сави, явилось нашествя аварів на початку VI століття на територію сучасної Галичини [36, с.222-234; с.2-4].

Значна частина хорватів, що проживала у більшій мірі в Прикарпатті ще в римські часи просунулась в Подунав'я, та основне населення власне хорватів, що проживало у Прикарпатті, Карпатах і Придністров'ї гуртувало Хорватське князівство [33, с.77]. Це ж хорватське населення, яке проживало у сусідстві з аварами у більшій мірі, на думку дослідника Й. Пейскера, почала

переселятися на південь внаслідок протистояння проти авар [74, s.92].

Хоча ні одне джерело нам не говорить про напад аварів на хорватів, однак нам відомо, що «авари у VI столітті притіснили дулібів», що привело до розпаду Волинської імперії у склад якої, як зауважував, арабський письменник Масуді, входили і хорвати [11, с.276-277].

Із подальших свідчень мусульманських письменників які відомі у перекладі А. Гаркаві, відомо: «що частина князівств Великої чи білої Ховатії, на чолі з князями та княгинями, які разом з Візантійською імперією беруть участь у розгромі Аварського каганату, частково переселяється на південь у Далмацію. Це переселення не зумовлене нападом аварів на хорватів, оскільки у VI столітті н.е., передгірські та гірські райони «Гірської країни Перемишльської» були недоступні для широкомаштабного аварського вторгнення чи навіть завоювання кінними військами аварських кочовиків гірських і передгірських районів Прикарпаття покритих густими лісами і великими ріками» [11,с.276-277].

Археологічні матеріали свідчать, що цей регіон не був захоплений у VI столітті н. е. аварським погромом, тому з'ясуємо концепцію вчених XIX століття, згідно яких, Хорватська держава басейнів рік, від верхньої Вісли та Дністра, розпалася під натиском Аварського каганату [36, с.222-234; с.2-4].

Такий натиск аварів на хорватів у VI столітті гіпотетично висунув вчений Й. Пейскер, який вважав, що наступ аварів на хорватів, цілком міг спричинити часткове переселення хорватів у Далмацію [74, s.92-93]. Про велику країну хорватів та переселення хорватського народу в Далмацію та боротьбу хорватів з аварами та їх розгром ми знаємо із свідчень Костянтина Багрянородного, який знав незалежних від аварарів, хорватів які у боротьбі забезпечили подальший розгром аварів, про що і розповідають всі франкські джерела [43, с.254-259].

Отже з сукупності фактів можна вважати, що Велика чи Біла Хорватія була у VI-VII століттях уже ранньо-феодална держава, яка об'єднувала у собі усі хорватські князівства, а також на конфедеративних початках племінні об'єднання сусідніх уличів та тиверців, обіймаючи своєю назвою територію усього Прикарпаття та Подністров'я. Власне усією такою потужною

силою Хорватія у тривалій боротьбі, розгромила Аварський каганат, що засвідчує і візантійський імператор Костянтин Багрянородний [33, с.155].

Згідно з його свідченнями:« Велика чи Біла Хорватія межує також з печинігами на півдні». Не виключено однак, що зі сторони Польщі і зі сторони Чехії чи Словачкії хорвати займали теж якісь суміжні території і на конфедеративних початках підпорядковували собі ряд сусідніх чеських чи польських князівств, що давало основу Костянтину Багрянородному стверджувати, що Велика чи Біла Хорватія розміщувалася у сід за Францією під якою розуміється Німецька священна імперія. Якщо вважати, що в X столітті Польща була васалом Німецької імперії і була її територіальною складовою, то свідчення К. Багрянородного повністю достовірні [5, с.131-137].

Тому помилковими є висновки і твердження тих вчених, що поділяють хорватів на чеських, польських і руських, очевидно Велика чи Біла Хорватія у VI-VII століттях уособлювала всю південу гілку слов'ян. Цілком не правдоподібно було би вважати, хорватів, що залишилися проживати у регіонах басейнів рік верхньої Вісли, Дністра, Прута і Карпат східнослов'янським державним об'єднанням. Цілом неймовірно, наголошував чеський дослідник Л. Нідерле, щоби проживаючі від верхньої Вісли до Дністра і Прута хорвати могли поділитися на три мовні групи, очевидно, це був одномовний хорватський етнос, що розмовляв «глаголицею». Чеський дослідник Л. Нідерле вважав, що у регіоні Дністра і Прута проживало одне добре організоване економічно і політично плем'я хорватів, яке починаючи з VI століття набрало рис Хорватської держави, ранньо-феодального типу, столичним центром якого було місто Перемишль [33, с.155-156].

Слід наголосити, що сучасний український археолог О. Корчинський вважає, що такою об'єднуючою ланкою хорватів, їх столицею, було досліджене ним Стільсько [8, с.95-96].

Сучасний російський вчений В. Седов теж вважає, що ранньо-середньовічні міста Хорватського князівства почалися складатись під впливом римо-візантійського світу. В кінці III століття н.е. внаслідок розвитку торгово-ремісничих відносин на більш прогресивній, феодальній основі, у хорватів появляються городища у яких концентрується політична хорватська

адміністрація. В IV-VI століттях н. е. такі племінні центри з племінними князями перетворювались у ранньо-феодальні центри, а родоплемінні князі у ранньо-феодальних володарів. Такими ранньо-феодальними центрами були щойно відкрите на Волині городище Зимно V-VI століттях н. е., Добринівське городище VI століття н.е., у хорватів, можливо щойно відкрите у верхньому Подністров'ї, городище Стільско, яке, на думку українського дослідника О. Корчинський: «було столицею хорватів». Очевидно, наголошує в своїх подальших висновках, російський дослідник В. Седов, що аналогічний розвиток починаючи із III-V століть н. е. пройшли всі хорватські князівські центри, не є виключенням великий, очевидно, столичний центр Хорватського князівства, Перемишль. Закритий з заходу містами: Ряшевом, Любачевим та іншими, зі сторони Карпат: Тустанню, Стільсько та іншими, з Подністров'я городищами: Галичем, Теревовлем, Звенигородом, та іншими хорватським градами, стародавній Перемишль, своєю стратегічною захищеністю, очолений велико-князівською хорватською владою та рицарсько-боярською знаттю, за VI-X століття, швидко розвинувся до рівня могутньої столиці хорватів, концентруючи собою, так яскраво відтворену описом Костянтина Багрянородного, Велику чи Білу Хорватію [41, с.21-22].

Хорвати називаються у «Повісті минулих літ» тільки у X столітті, що правда літописець у вступній частині літопису розміщує між Руссю ляхами і волохами, Галичан, яких ряд серйозних російських істориків вважали слов'янами-хорватами, мешканцями Дністро-Дунайського регіону [39, с.2-10].

Подальші свідчення про хорватів під 907 роком і у зв'язку з русько-хорватською війною під 992-993 роками дуже лаконічні, оскільки Подністровська Хорватія не входила в політичну інфраструктуру Київської Русі до X століття. Свідчення київських джерел X століття не дають окрім свідчень візантійського імператора Костянтина Багрянородного менш більш точної інформації про хорватів, що правда Руський літопис завжди розміщує у слід за дулібами уличів і хорватів. Такий висновок при реконструкції літописного свідчення про похід у 981 році київського князя Володимира у західно-український регіон зробив історик В. Корольок, який вважав, що: «Володимир ходив походом на дулібів і хорватів» [25, с.28-35].

Костянтин Багрянородний своїми свідченнями теж стверджував, що: « далматійські (хрещені хорвати) своїм походженням походять від нехрещених хорватів, які проживають на сході, у слід за угорцями. Цю Хорватію часто грабують франки (німці), турки (угорці) і печеніги. У сусідній з Хорватською державою, країні (Польщі) на заході, є ріка Вісла» [5, с.135-137; 12, с.58-75].

Із даного свідчення можна зробити висновок, що Хорватська держава знаходилися між Угорщиною, Польщею і печенігами, що вкладається у Прикарпатсько-Дністровський регіон, що підтверджується і археологічними джерелами. По усій очевидності у Прикарпатсько-Дністровському регіонах у сивому минулому проживало обширне хорватське племінне об'єднання, яке внаслідок політичного, соціально-економічного і культурного розвитку в VI-VII ст. н. е. кристалізувало в області Карпат і Дністра ранньо-феодальну державність [47, с.6-10].

По усій очевидності, описана Костянтином Багрянородним, Велика чи Біла Хорватія VI-X століть, яка межує у Подністров'ї з печенігами, за Карпатськими горами з угорцями (турками), а у сусідній країні (Польщі) на заході, дійсно є ріка Вісла. Свідчення джерел про державне утворення хорватів у Прикарпатті, Велику чи Білу Хорватію із столицею Хрваб, Храват, Хордаб висунув ще чеський славіст Л. Нідерле. На його думку залишок цієї Хорватської держави зберігся у Прикарпатті у вигляді князівства у якого столичним центром був Перемишль у подальшому, Галич [33, с.155].

Російський академік О. Шахматов теж вважав, що хорвати проживаючи в Галичині і у IX столітті утворили державу головним центром якої було місто «Джарваб» був Перемишль. Скоріше всього, наголошував мовознавець О.Шахматов, хорвати були західно-європейським етносом тому-то із за них постійно точилася боротьба між Київською Руссю та Польщею [53, с.32-33; с.161-162].

Наступний російський вчений С. Середонін теж локалізував Велику чи Білу Хорватію у майбутній Галичині. Стародавня Хорватія, на думку дослідника, охоплювала і з'єднані у єдину політичну структуру, племінні князівства уличів і

тиверців, що в майбутньому привело до суперечок між Руссю і Польщею [42, с.148-152].

Найбільш ранній етап формування хорватів нам невідомий, та очевидно, що хорвати кристалізувались в одну монолітну ранньо-феодальну державу із багаточисельних Карпатських і Прикарпатських князівств внаслідок нападу на сусідніх дулібів аварів у 560 році. Напад аварів на дулібів заставив хорватів внаслідок зовнішньої загрози прискорити процес складання державності нового, ранньо-феодального типу. Очевидно за таких умов у таку ранньо-феодальну конфедерацію були включені і нижньо-дністровські уличі та тиверці. Від назви ключового етносу хорватів, який займав домінуюче політичне значення у новоутвореному конгломераті з'явилась назва «Велика чи Біла Хорватія», назву якої візантійський імператор Костянтин Багрянородний пов'язував із «великою кількістю обширних територій у хорватів». Закономірність і конкретність свідчень К. Багрянородного їх реальність у контексті нашої гіпотези підтверджують і археологічні джерела, які фіксують у даному регіоні у VI-VII століттях н. е. могутню цивілізацію у якої торгово-ремісничі городища з могутньою торгово-економічною і політичною знаттю, яка і очолює ранньо-феодальну Хорватську державу [12, с.58-75].

Болгарський дослідник Е. Михайлов вважав, що хорвати (склавіни) у IV-VI століттях н.е. були могутнім народом з політичною системою типу ранньо-феодальної держави з своєю чітко визначеною територією і з своїм стремлінням просуватися на Балкани[30, с.50]. Пам'ятники склавинів-хорватів охоплюють усю територію Прикарпаття і Буковини, тобто територію де були виявлені найстародавніші, точно датовані V століттям н. е. ранньослов'янські «склавінські» пам'ятники [6, с.147-148].

З цього часу і на протязі усієї другої половини I тисячоліття н.е., Прикарпаття було заселене хорватами-склавінами. Відкриті і вивчені на даній території археологічні пам'ятники склавинів V-X ст. н. е. належать до двох хронологічно йдучих одна за одним періодів склавінської культури: V-VII століття н.е. (пам'ятники пражського типу), VIII-X століття н. е. (пам'ятники типу Луки Райковецької). Аналіз основних пам'ятників матеріальної культури (керамічних комплексів,

домобудування, оборонних споруд) дозволяють виділити дані склавінські пам'ятники V-X століть н. е. у Верхньо-Дністровський чи Прикарпатський(хорватський) варіант склавінської культури. Пам'ятники цього варіанту, що відомі з джерел є хорватськими [46, с.66, с.67].

З цього приводу російський історик XIX століття С. Соловійов, вважав, що дуліби, бужани і волиняни це східна парость хорватів. Руський літопис, наголошував дослідник, не випадково ставить поряд хорватів і дулібів. Дуліби, Бужани і Волиняни вийшли із країни Хорватів, тобто із нинішньої Галичини і тому являються племінними сородичами, хорватів [45, с.87 - 94].

Що стосується етно-історії галицьких хорватів, то ще академік М. Державін вважав їх стародавнім народом Прикарпаття та Подністров'я. На його думку хорвати відомі уже в числі західно-скіфських племен V столітті до нашої ери. Геродот називає їх Калліпідами і розміщує їх у східному Подістров'ї та Побужжі. Хорватів - Калліпідів знає на тій же території і давньогрецький історик IV століття до н. е. Ефор, який називає їх Карпідами. Під цим іменем хорватів на цій же території називають і наступні давньогрецькі історики. Тотожність Геродотових калліпідів, наголошував М. Державін, не визиває ніякого сумніву, цілком очевидно, що це карпіани, пізніші карпи-хорвати Прикарпаття. Цілком можна наполягати на твердженні, що власне слов'янське племінне об'єднання хорватів, яке київський літописець розміщує у цьому ж регіоні зв'язується етнічно із карпіанами-карпами, в подальшому - хорватвми, яких розміщують у цьому ж регіоні всі джерела. Хорвати, робить висновок М. Державін:« це мешканці гір - горбів - хребтів, не виключено, що внаслідок етнічного розвитку вони поширились у стародавні часи як на захід в басейн ріки верхньої Вісли так і на схід у басейн ріки Буга і середньої течії Дніпра» [13, с.48].

Більш конкретні свідчення про хорватів подає візантійський імператор К. Багрянородний, у розділі «Про хорватів» наголошуючи, що:« у VI столітті н. е. авари поселились в Далмації, хорвати у цей же час проживали за Багібарією (Бабиними горами - Біло-Хорватськими горами) де і у час К. Багрянородного, проживали біло-хорвати, чи за свідчення Нестора-літописця:« це ті самі хорвати білі». Частина їхнього

народу прогнала аварів із Далмації і поселилась у ній. Решта же народу хорватів залишилась там же у Білорхорватії за Багібарією у сусідстві з Францією-Германською імперією Отона, тобто з сусідніми Чехією і Польщею, які у час К. Багрянородного, входили, як васали, у склад Німецької імперії, по крайній мірі так це розуміли у Костянтінополі. Вони, хорвати не хрещені, а отже політична місія візантійських релігійних кіл, очевидно, мала наміри їх хрещення за грецьким обрядом. Дальше К. Багрянородний наголошує: «Мають хорвати свого власного та незалежного нехрещеного архонта - князя і знаходяться у дружніх зв'язках з Турками (Мадьярами) з якими межують». У другому розділі свого твору «Про управління імперією» К. Багрянородний уконкретнює своє світобачення про хорватів: «Ті хорвати, що проживають тепер у Далмації і походять від нехрещених хорватів, яких також називають, білими, походять від нехрещених хорватів, які проживають за Турцією поблизу Франції-Німеччини (наша трактовка Польщі, Чехії, які входили у склад імперії) і межують із слов'янами нехрещеними, сербами (сучасний регіон західної Волині, який тягнеться до Білорусії, де стародані серби, Костянтіна Багрянородного, це предки сучасних білорусів. Велика Сербія (Білорусія) згідно свідчень Нестора, ще у X столітті платила данину Київській Русі. Хорватами, вважає імператор К. Багрянородний, вони називають себе на мові слов'ян, що означає: «Володарі великих земель». Велика же Хорватія називається також Білою (світлою, сонцелюбивою поклоняюся сонцю-Хорсу) - і до цих пір залишається нехрещеною, рівно як і сусідні серби».

Отже свідчення К. Багрянородного на нехрещеності хорватів явно дають право висувати припущення, що окрім військово-політичних стосунків з Великою чи Білою Хорватією, Візантійська імперія намагалася проводити і релігійну пропаганду з метою хрещення Прикарпатської Хорватії. Причиндет уже був згідно свідчень цього ж джерела та частина хорватів, що переселилась у Далмацію була хрещена імператором Іраклієм ще у VII столітті. Що ж стосується військово-політичного улаштування Прикарпатської Хорватії, то імператор дослідник зауважує: «Що вона (Біла Хорватія) має меншу кінноту ніж хрещена Хорватія, і через те підлягає частим спустошливим

нападам Франції - Німеччини (Польщі), з якою хорвати межують по ріці Вісла. У другому випадку К. Багрянородний ще раз наголошує, що на заході хорвати проживають до ріки Вісла. З Турками (мадярами-угорцями) по Карпатських горах, з печенігами на півдні. Вони хорвати, наголошує К. Багрянородний, не мають ні сагин ні кондур тобто ні великих військових ні великих торгових кораблів, так як віддалені від моря на 30 днів шляху, а море до якого їм пішки йти 30 днів із Прикарпатського регіону, називається, ними Чорним. Отже із даного свідчення можемо зробити висновок, що Велика чи Біла Хорватія не зовсім не має торгових суден, а не має великих морських суден які має Далматійська Хорватія розміщена на побережжі моря. Оскільки Біла Хорватія розміщена 30 днів ходьби до моря, чи може плаву суднами проти течії ріки Дністер із Причорномор'я до ключових торгово-ремісничих центрів хорватів на верхньому Дністрі, то це може говорити тільки про те, що з точки зору візантійського джерела, цей торговий шлях є, але він не дуже зручний, адже не дає можливості використання великих торгових суден якими володіли візантійці». Сама ріка Дністер не була придатна для широкомаштабної морської торгівлі, про що вірно зауважував імператор К. Багрянородний, наголошуючи, що: «у Білої чи нехрещеної Хорватії немає великих морських військових і торгових кораблів, якими ведуть торгівлю Візантія і хрещена Далматійська Хорватія» [5, с.131, с.135, с.137.]

Однак зауважимо, що хоча Прикарпатська Хорватія хоч не мала великих кораблів усе ж вела досить інтенсивну торгівлю з Візантією та Київом. Печерський патерик розповідає нам, що під час неурядиць в Києві, київський князь у 1096 році не пустив для торгівлі у місто: «гостей із Галича і лодій із Перемишля», тобто як зауважує друге джерело торговий шлях по Дністру із «Гірської країни Перемишльської» був, що дає право наголошувати, що він функціонував в IX-X столітті, що робить достовірними свідчення Костянтина Багрянородного, щодо розташування території Великої чи Білої Хорватії у Прикарпатті та Подністров'ї. Характерно зауважити, що висловлений Костянтином Багрянородим синонім назви «Великої чи Білої Хорватії» - країна «Багибарія» дуже добре співвідноситься із висловом про одну і

туж стародавню, як її називає Галицько-Волинський літописець: «Гірську країну Перемишльську» [39, с. 375-387].

Ще вчений XIX століття О. Люціус звернули увагу, що назва «Bahibaria» інтерпритована візантійцями, слов'янська назва розташування гірської країни слов'ян. Таке припущення вірогідне, оскільки слов'янська назва «Бабині гори» і сьогодні означає назву найбільшого із Карпатських хребтів в Українських Карпатах [71, р.113-117; р.127-134], «Бабині гори», як вважав російський дослідник XIX століття К. Грот: «ще і у XIII столітті, розділяли Галичину і Угорщину» [12, с.73].

Такі припущення можуть бути досить вірогідними, адже К. Багрянородний наголошував: «що Білохорватія розміщувалася за Турцією (Угорщиною) біля гір», а отже землі Білохорватів не могли де інде знаходитися, як у Прикарпатті і Подністров'ї поблизу печенігів згідно з свідчень Костянтина Багрянородного, з якими межувала Велика чи Біла Хорватія на півдні, як засвідчує Нестор: «що у час хорватської війни 993 року на Русь, як союзники хорватів, напали печеніги». Наявність на заході від хорватів, ріки Вісли, яскраво означає її територію. Ще раніше у V-VI століттях готський історик Йордан приблизно так само як і Костянтин Багрянородний на цій же самій території у V-VI століттях н. е. розміщував склавівів-хорватів. Склавіні-хорвати, згідно його тверджень, проживали: «від Подунав'я до Дністра і на захід до Вісли». Цілком очевидно, що склавіні були змушені межувати у нижньому Придністров'ї і Подунав'ї з кочовиками сарматами чи аланами місце яких у IX-X століттях, зайняли печеніги. Дальше від Подністров'я на захід, згідно свідчень Йордана, землі склавівів сягали ріки Вісли обіймаючи Карпати-Хорвати, де проживали відомі з римських джерел, Карпи-Хорвати [23, с.74- 75; с.2-4].

За свідченнями К. Багрянородного «Велика чи Біла Хорватія» точно лягає у територіальні розселення склавівів і обіймає Карпати, усе Прикарпаття і Подністров'я, прилягаючи, як зауважував київський літописець Нестор до нижнього Подунав'я, де на протязі тисячоліть межує з однієї сторони з Причорноморсько-Середземноморськими цивілізаціями, а з другої сторони, змінюючися кочів'ями степовиків. На Заході її кордони доходять до ріки Вісла, де Хорватія межує із входячими у склад

Німецької імперії в X столітті, Польщею та Чехією, тобто як виражається Костянтин Багрянородний: «за Францією». По Карпатах-Багібарії, хорвати межують з Турцією (Угорщиною), а отже усі приведені нами сусідні народи хорватів, являються реальними і сьогодні. Слід зауважити, що Костянтин Багрянородний наголошує, що у його час (940-960рр.) хорвати були ще не хрещені, тоді як у 960 роках польські і чеські слов'яни були уже хрещені і входили у лоно західного (католицького) християнського світу який очолювала у Центральній Європі в IX-XIII століттях Німецька імперія (Франція). Хорвати же проживали за Францією тобто за Польщею, тобто межували з країною порубіжжям у якої є ріка Вісла. Такі наші здогади підтверджуються і Руським літописом, який знає про проживання у Прикарпатському регіоні і переселення хорватів на Балкани: «А це ті самі хорвати білі» - тобто це та сама парость хорватського народу, що в минулому переселилася на Балкани [36, с.211-256; с.2-4].

Це свідчення літописця Нестора не мовби перегукується з порівняльними свідченнями Костянтина Багрянородного про суспільний лад хорватів, що проживали у своїй стародавній батьківщині і хорватів, які переселилися на Балкани, які були проаналізовані вище. Проживаючі хорвати між угорцями, поляками, чехами і печенігами при усій тій ситуації, що вони часто грабуються останніми, мають свого нехрещеного незалежного архонта-князя, особою якого виражається хорватська державність, кінне військо, що може говорити про значний прошарок класу феодалів. Очевидно із цією Хорватською державою, яка офіційно візантийською дипломатією називається «Великою чи Білою Хорватією» і укладав у VII столітті союзний договір, проти аварів, візантийський імператор Іраклій. Чеський дослідник Ф. Дворник вірно вважав:« що договір Візантийської імперії з хорватами є достовірним. Саме укладання договору між Великою чи Білою Хорватією і Візантийською імперією дослідник відносить до 626 року, коли Костянтинополь був обложений персами, аварами і слов'янами» [51, с.13; р.124].

Цілком можливо, що у 610-641 роках у хорватів склались міцні економічні і політичні відносини з Візантийською імперією, імператор Костянтин Багрянородний називає сім хорватських

визначних князів і дві княгині, які активно включились у політичні взаємини з Візантійською імперією. Наслідком цих політичних взаємин було включення частини хорватських князівств у боротьбу з Аварським каганатом. Цілком ймовірно, наголошувала дослідниця О. Акімова: «що у хорватів у VI-VII століттях н. е. у їх стародавній батьківщині зароджувалися нові політичні і соціально-економічні відносини, у них відходили родо-племінні і зароджувались ранньо-феодальні держави». Становлення феодалізму у Прикарпатських хорватів у VI столітті н.е., на думку дослідниці: «слід пов'язувати боротьбою з Аварським каганатом в союзі з Візантійською імперією, де остання була зацікавлена у концентрації могутності Великої чи Білої Хорватії і очевидно торгово-економічно сприяла розвитку феодалізації хорватського суспільства, тому, як вірно наголошував чеський академік Л. Нідерле, згадка К. Багрянородного про поширення впливу Візантії на хорватів при імператорі Іраклію (610-641 р.) являється не зовсім вигадкою візантійців» [2, с.28-33]. В обложеному Константинополі все робилось щоб поскоріше включити хорватів у боротьбу проти аварів. Не виключається, що обіцялися нові землі після переможної війни з аварами, тому поява хорватів на Балканах у 20-30 роках VII століття н. е. без сумніву не випадкова, як і саме зайняття хорватами території Далмації. Усі дії хорватів були обумовлені договором з Візантійською імперією, можливо одним із пунктів договору було і хрещення хорватів, оскільки К. Багрянородий наголошує: «що імператор Іраклій привівши священників із Риму, хрестив хорватів» [15, с.20; с.78-79].

Дослідники допускають, що у 20-30 роках VII століття н. е. була хрещена лише хорватська знать, а остаточно хорвати були хрещені у 680 році, на що вказував папа Агафон в 680 році сповіщаючи імператора Костянтина IV про діяння римських місіонерів серед слов'ян, яких вчені ідентифікують з хорватами [62, с.90; с.78-79].

Імовірно, що хрещення хорватського етносу у 30-60 роках VII століття н. е., повинно говорити про досить високий рівень їх політичного розвитку, який за 30 років союзних стосунків хорватських князівств Великої і Білої Хорватії і Візантійської імперії склався не міг. Якщо вважати Волинську державу VI

століття н. е. ранньо-феодальною то Велика чи Біла Хорватія у плані феодалізації суспільства, очевидно, зробила значний поступ вперед. К. Багрянородний, наголошує польський дослідник Г. Ловмянський, вважав Велику чи Білу Хорватію не племінним союзом, а державою яка керувалася з її головного центру, Перемишля, обіймаючи усі Західно-Українські землі, а також суміжні землі Чехії та Польщі [72, s.124-157, s.179-187].

Досліджені археологічно на території Українського Прикарпаття хорватські міста VI-VII століть н. е., фортеці і поселення V-VII століть н. е., яскраво доказують, що епіцентр Великої чи Білої Хорватії знаходився у Галичині, яка і являється безпосереднім етнічним і політичним творцем Хорватської держави у Карпатах та Прикарпатті. Можна наголосити, що ключовим етнічним і політичним компонентом майбутнього Галицького князівства були, хорвати, відомі у «Повісті минулих літ» як могутнє державне утворення, князівство, ще навіть у X столітті [53, с.32-33; с.161-162].

Із такого аналізу джерел робимо висновок, що Велика чи Біла Хорватія і з археологічної точки зору співпадає з територією Українського Прикарпаття. Розміщення епіцентру Великої Білої Хорватії у Прикарпатському регіоні пояснюється наступними фактами. По перше: Українське Прикарпаття належить до корінних слов'янських земель. Тут уперше були відкриті достовірні слов'янські (хорватські) пам'ятники V століття н. е. З цього часу і на протязі всієї другої половини I тис. н. е., територія майбутньої Галичини була заселена слов'янами-хорватами. Відкриті і вивчені тут археологічні пам'ятники V-X століть н. е., належать до двох хронологічно-послідовних періодів хорватської культури. Аналіз основних елементів матеріальної культури, наголосував Б. Тимошук, дає підстави пов'язувати дані археологічні старожитності з літописними хорватами [47,с.6-8].

Українське Прикарпаття з його багаточисельним хорватським населенням, як показують дослідження, не підлягало значним міграційним переселенням других племен і народів, тому матеріальна культура хорватського етносу, його політична, соціально-економічна організація розвивалась тут з V по X століття н.е. у спокійному поступально-інтенсивному русі, що сприяло інтенсивному розвитку феодальних відносин у

хорватському суспільстві під яким проглядаємо Велику чи Білу Хорватію VII-X століть [27, с.6-8], що зафіксованого на цій же території достовірними археологічними джерелами, починаючи з V ст. н. е. [40, с.148-149]. Слід наголосити, що вони однотипні як в Українському Прикарпатті, підгірських і гірських районах Карпат, а також в Семиградді звідкіля хорвати поширилися у Закарпаття [35, с.162].

Румунський археолог Б. Мітра, який вважав, що хорвати концентрувалися також на території Семиграддя в околицях сучасних українських міст Хуста, Закарпатської та Яремча і Івано-Франківської областей [73, с.602-603; с.180-185; с.65, с.73, с.129; с.46-47; с.55-82; с.3, с.11-71].

Таку ж територію Великої чи Білої Хорватії засвідчує закарпатський археолог С. Пеняк, який наголошує на проживанні хорватів у межіріччі Дністра та Прута [35, с.161-162].

Археологічні дослідження показали, що на даній території протягом усього I тисячоліття н.е. існував єдиний ритуал поховання засвідчений курганами могильниками карпатського типу з погребальним обрядом трупоспалення, носіями якої були карпи-хорвати [3, с.40-42].

Опираючись на аналіз археологічних джерел чеський історик Л. Нідерле прийшов до висновку, що карпи-хорвати - це слов'яни, які у V-VII століттях н.е. у регіоні Дністра і Прута утворили ранньо-феодальну державу [33, с.155].

Про це ж наголошував і археолог М. Смішко, вважаючи, що: «етнокультура хорватів носить у собі глибокі слов'янські корені які були знівельовані древньогрецьким і особливо римо-провінційним впливом» [40, с.148-149].

На слов'янський характер топоніміки Карпат у перше звернув увагу у XIX столітті російський дослідник М. Барсов, який писав: «Горби тобто Карпати були основним і древнім місцем проживанням слов'янських племен. Слов'яни прийшовши сюди знайшли гори ці без назви і назвали їх по своєму» [7, с.3-5].

Сучасні дослідники-мовознавці наголошують, що слов'янські етноніми і топоніми Карпат являються дуже стародавніми, їх назви: Хрби, Хорби, Хьрби, Гребінь, Бердо - були стародавніми етнонімами слов'ян для означення гірського ландшафту. Ці ознаки відносять до індо-європейського часу. В

Руському літописі Карпати теж іменуються Горбами. По свідченнях філологів та лінгвістів у його час місцеве слов'янське населення Карпат називало їх Горбами, а хорвати використовували їх для означення ще більш архаїчніші слова: Хрб, Хриб, Хрип. Разом із тим є усі підстави вважати, що в давньо-слов'янській мові вказані нами вище назви звучали як Карб-Карп, що означає із наявності лексичних паралелей типу: коло-українською, коло-болгарською, коло-сербською, коло-хорватською. З проміжком часу, зауважує російський мовознавець, В. Кобичев, у старослов'янській мові пройшло пом'ягшення, тобто паталізація голосних при якій звук «К» у більшості випадків став вимовлятися як «Г» чи «Х». У Прикарпатті, на думку дослідника, невеличка річка і зараз називається двоюко: Креничівка і Хреничівка, там же відомі населені пункти Криново і Хриново [24, с.136, с.138, с.139]. А через декілька століть карпів змінюють слов'янські племена хорватів, що може говорити, що карпи-хорвати пройшли декілька декілька ступеней етнічного розвитку. Палатизація голосних, по твердженнях лінгвістів, у слов'ян-хорватів пройшла у кінці першої половини I ст. до н. е. і закінчилась до часу приходу угорських племен у Паннонію. Прийшли угри застали у Карпатах слов'ян, що можуть свідчити етноназви, зокрема прізвіща: Карпач, Хорбич, Хрибич, Хрипович, Хрибович, Грибович, Корпич, Карпат, і сьогодні відомі у населення Українських Карпат. До топоніму Карпат, належать і такі етнічні слова, як хорват(хрват), хрбат, хрбр, що означає на мові слов'ян - гірська людина (хрб-гори, ант, ат-людина) [48, с.21-49].

Із вищесказаного випливає, що давні слов'яни-хорвати дуже довго проживали в горах і були дуже добре обізнані з горами. Ці варвари, пише про слов'ян Прокопій Кесарійський: «краще других уміли воювати у гірських і важко прохідних місцях». У другому місці розповідаючи про один із великих нападів слов'ян на Візантію цей же автор зауважував: «Раніше слов'яни ніколи не наважувалися підходити до стін чи навіть спускатися на рівнину, і трохи нище знову. Боячись його римського полководця і дізнавшись про римські війська, вони слов'яни, зразу ж перервали свій похід на Фесалоніку і не осмілюючись більше спускатися на рівнину повернули назад і

пройшовши по горах всю імперію вони опинились в Далмації» [38, с.297-298].

Щось схоже розповідає про слов'ян Маврикій Стратег: «Вести військові дії з ворогами вони слов'яни люблять у місцевостях порослих густим лісом на тіснинах і обривах з вигодами для себе, серед тіснин і гір вони уміють добре воювати» [26, с. 43-45].

Цілком очевидно, що у слов'ян в сивому минулому Каратські гори були немов би кристалізуючий епіцентр. Карпати, наголошував дослідник О. Трубачов: « довгий час були місцем проживання слов'ян, оскільки вони лежать в середині земель населеними слов'янськими народами. Серединне положення Карпат може говорити про основну базу концентрації тут слов'ян і формування у Карпатах праслов'янських племен. Праслов'яни у своїй пам'яті давно знали про Карпатські гори. Розселившись по обидвох схилах, слов'яни з усіх боків бачили Карпати. Племінне угруповання слов'ян з цим етнонімом згадане Руським літописом під назвою Хорвати, Хорвати Білі, у Костянтина Багрянородного - Білохорвати, які проживали у Карпатах і у землях між Дністром і Дунаєм, покриваючи собою назву «Велика Скіфія» по Нестору, чи «Велика чи Біла Хорватія» по Костянтину Багрянородному. Дослідник О. Трубачов вважав, що основні маси слов'ян - хорватів проживали по передгір'ях Карпат, тому Карпати були для слов'ян-хорватів із давна відомі під назвами: Гори, Горби, Хрби, Хрипи, Хреб - суміжних землях у яких вони проживали на протязі якогось певного часу послугуючи їм у цей час епіцентром» [49, с. 49-53].

Підтвердження давнього проживання слов'ян-хорватів у Карпатах дає топонімія, яка включає в себе передгір'я Карпат, а також регіони Карпатських гір в рамках сьогоднішніх держав України та Румунії. Слов'янські топоніми дихають архаїчністю, на що вказують такі архаїчні їх форманти як: Брда, Вда, Гвда, Вкра, Скрва, Бльг, Попрад, Гор, які характерні для слов'янських мов де є концентрація приголосних, наприклад: Хрб, Хрп, Хрв похідна від яких Хрвата-Хрвата-Хрватія-Хорватія. Тут ми зустрічаємо також величезну кількість гідронімів і топонімів з уже відомим нам формантом: ава, який у слов'янських мовах був у минулому загальвживаним, що вказує на такі назви як: Шумава, Одрава, Острава, Дубрава, Свалява, Планява, Житава, Плугава, Влодава,

Сучава, Светава, Морава і багато інших. Особливий інтерес викликає у нас велика кількість слов'янських географічних назв архаїчного відтінку у Капато-Дунайському басейні на території сучасної Румунії, України і Угорщини, особливо в Трансільванії і Українських Карпатах. Наприклад: ріки Красна, Бистра, Бистриця, Лімна, Лімниця, Струга, Ворона, Черна, Суха, Топля (10 пунктів), Сучава, Молдава, Путна, Яблониця, Свічева; гори: Говерла, Свіча, Сивуля, Студена, Лиса; населені пункти: Вадубобрей, Петник, Примнеки, Пригор, Козла, Білобрежка, Потік, Пристол, Окна. Слов'яни довгий час, писав румунський археолог М. Макря: «були дуже багаточисельний народ в околицях Дакії і Румунських Карпат, що відбито в самій ранній лексиці румунської мови» [29, с.370].

Угорський дослідник Пал Кіраль у спеціальній присвяченій роботі стародавній історії Дакії змушений був визнати, що ні один народ після римлян не залишив стільки слідів скільки залишили у Карпатах, Трансільванії і Дакії, як слов'яни. Вони і зараз живуть у назвах місцевостей, урочищ, гір, річок, міст і сіл, нові пізніші завойовники угорці зробили тільки прості смислові переклади цих назв на угорську мову: Черна - Keketa, Городище - Varhely, Белград - Qyulefeherver, та інші. Автор припускає, що слов'яни на території Трансільванії і на території Українського Прикарпаття компактно проживали ще у період завоювання Дакії імператором Траяном, про що свідчать їх багаточисельні сліди в топографічних назвах. Дослідник не заперечує того, що слов'яни Карпат взяли активну участь у розгромі Західної Римської імперії [65, s.622-624; s.98-161].

Дуже цікаве доповнення до визначення давнього проживання слов'ян-хорватів в Трансільванії зробив ще в ХІХ столітті російський історик А. Лонгінов, який розглянувши свідчення Руського літопису про війну Київської Русі з Великою чи Білою Хорватією у 992-993 роках, а також свідчення Татіщевського літопису згідно з даними якого: «Володимир ходив походом на Семиграддя і Хорватські землі воюючи проти хорватів у союзі з візантійським імператором Василієм тому, що хорвати помагали болгарам». Хід реконструйованих А. Лонгіновим, джерел, уяснює давнє географічне проживання хорватського народу і визначає кордон слов'ян-хорватів до завоювання часу їх

завоювання Київською Руссю. Сукупність проаналізованих джерел дають право наголошувати, що хорвати-слов'яни обіймали землі Галичини, Буковини, Молдавії, Семиграддя і всю Угорську Русь, зв'язуючим ланцюгом цієї Хорватської держави були неприступні для усіх ворогів хребти Карпатських гір де і з римського часу концентрувались карпи-хорвати про що нам детально розповідають римські та візантійські джерела [28, с. 44-46; с.62-63, с. 256].

Сукупність таких історичних, лінгвістичних, топографічних і гідронімічних матеріалів, що накопичилися у продовж XIX-XX століть, дають сьогодні право генетично пов'язувати карпів II-III століть н.е. і хорватів VI-X століть н. е., синтезувати у такому напрямку весь існуючий матеріал, робити висновки про слов'янське походження карпів-хорватів [40, с.148-52].

Порівнянні джерел у з археологічними даними, вважає С. Пеняк, дає право говорити, що жителями району Північно-Східних Карпат в тому числі і Закарпаття на протязі усього I тисячоліття н.е., були хорватські племена [35, с.161-162].

Дослідник М. Смішко, генетично пов'язують карпів із пізнішими проживаючими на цій же території слов'янами-хорватами [40, с.148-152]. Така сукупність археологічного та джерельного матеріалу дає право зробити висновок, що носії культури Карпатських курганів мають у собі хорватські ранньослов'янські старожитності [14, с. 68].

Такі висновки є вірними, якщо враховувати ряд обставин: по-перше, що карпи II-III століть н. е. це пізніші хорвати, які в V-VII століттях н. е. внаслідок економічного і політичного розвитку модернізувавши власну політичну (феодальну) систему залишили її певні стародавні (родові) особливості; по-друге цю сукупність політичного (ранньо-феодального ладу) перенесли із Прикарпаття і Карпат у VII столітті в Далмацію [34, с.831- 832].

Археологічні джерела у Карпато-Дністровському регіоні про що ми зауважували вище, дають нам плавний перехід від карпів до хорватів [40, с.148 - 152].

Все це підтверджується з археологічної точки зору і хорватськими старожитностями, V-X століть н. е. відкритими у Подністров'ї і Попрутті хорватськими городищами, приналежність

яких хорватам підтверджують і свідчення арабського мандрівника Масуді [4, с.6-10].

Тепер поглянемо на проблему формування хорватської ранньо-феодальної державності після переселення хорватів в Далмацію через призму всіх наявних джерел та наукових досліджень [16, с.118-161; с.146-161; с.190-194; с.107-126].

Сьогодні генезис ранніх форм та державних утворень хорватів на території Республіки Хорватія більш ясний, оскільки письмові ранньо-середньовічні джерела, візантійські, західноєвропейські внаслідок археологічних досліджень почали більш яскравіше проливати світло на ранню історію далматійських хорватів та їх епопею їх переселення з Українсько-Карпатської Прабатьківщини [16, с.118-161; с.146-161; 190-194; с.107-126].

Внаслідок накопичення джерел по питаннях переселення хорватів в Далмацію, соціально-політичній, економічній та культурній історії спробуємо на основі сукупності джерел та останніх наукових досліджень, відтворити ранню історію хорватів в Далмації, та становлення у далматійських хорватів, як ранньо-феодальної так і зрілої середньовічної Хорватської державності. Кристалізуємо хронологію зародження та становлення феодальних відносин, на основних наукових досягненнях українських та хорватських вчених [66, s.55-92].

Сьогодні, як і раніше найдостовірнішим і найвірнішим та об'єктивним джерелом з історії Хорватської Республіки є свідчення візантійського імператора Костянтина Багрянородного про прихід хорватів на Балкани в час правління імператора Іраклія в 20-30-х роках VII століття нашої ери. Ця дата і приймається, як «terminus post quem» - становлення на Балканах Хорватської держави чи Хорватського князівства [27, с.219].

Рівень ранніх соціально-економічних та політичних відносин в Хорватському князівстві на Балканах в першій чверті VII столітті вже означений за сукупністю письмових та археологічних джерел [10, с.18-80].

На ранньо-феодальну структуру хорватського суспільства вказують подані Костянтином Багрянородним в праці «Про управління імперією», свідчення, згідно яких, хорватів, які переселялися на Балкани, очолювали п'ять князів: Клук, Ловел,

Косинець, Мухло і Хорват та дві сестри княгині: Туга і Буга, які очолювали хорватські народи [5, с.131, с.135, с.137].

Багато цих хорватських імен знаходять в топоніміці і етніміці на території раннього розселення хорватів на Балканах [19, с.230-252; с.189-225].

Взявши за основу історичну достовірність свідчення візантійського джерела реконструюємо початковий етап становлення Хорватської держави в 30 роках VII століття у Далмації. Як засвідчують проаналізовані джерела вже в 30 роках VII століття всі хорватські князівства об'єднуються навколо одного правлячого роду, князя, як наголошує дослідник Г. Діттен: «цей князь вже виконував всі громадські функції і сформував апарат влади, по ранньо-феодальному принципу» [61, с.452-454].

Слід наголосити, що хорватська фольклорна традиція теж засідчує у далматійських хорватів на початку VII століття єдиної великокнязівської влади у хорватів [50, с.48].

Сукупність джерел, в тому числі археологічних, з ранньої історії Хорватії, засвідчує, що хорвати в Далмацію прийшли з сильною політичною ранньо-феодальною організацією, яку там не створювали, а розвернули у конкретних умовах нового далматійського перебування. Хорвати у Далмації знаходячись на вищому ступені своєї політичної влади, змушені були перебороти багаточисльні народи, які стали в опозицію до хорватів. Таким своїм становищем, вони лиш прискорили стабілізацію феодальної Хорватської держави її соціально-економічні інститути, що окристалізувались зразу ж середині VII століття н. е. [70, с.205-206; с.271-272].

Уже в 678 році, як засвідчує Феофан у Костянтинополі були прийняті королі-екзархи видатних західних народів серед яких, як вважає Ф. Сісич, був слов'янський, хорватсько-далматійський князь, «князь далматійських слов'ян» [70, с.271-272; с.205-206].

Все це засвідчує, наголошує хорватський дослідник В. Застерова, на високий соціально-економічний і політичний рівень Хорватського князівства в Далмації уже в середині VII століття [63, с.65-66, с.77-79].

Такі висновки доповнює і Костянтин Багрянородний, який наголошував, що хорвати прийшли в область Далмацію, де уже з

VI століття н. е. проживали якісь слов'яни, що знаходилися під владою Аварського каганату. Авари і хорвати декілька років воювали між собою, і перемогли хорвати. У іншому місці К.Багрянородний наголошував:« що хорвати перемогли аварів завдяки імператору Іраклію» [5, с.131, с.135, с.137].

Власне ця перемога і об'єднання під владою хорватського князя всіх наявних, на території Далмації, слов'ян, та залишків аварів у другій половині VII століття н.е., вважають автори фундаментального дослідження «Історія Югославії»:« поклада початок Хорватській державі у Далмації у VII столітті н. е.» [22, с. 49].

З цього часу, центр хорватського князівства знаходився між Цетиною і Велебитом, де протікали процеси консолідації хорватського народу, під загальною назвою «Хорвати» [31, с.168-169], які уже в VII столітті утворили ранньо-феодальну, ранньосередньовічну Хорватську державу [67, s.146-148; p.140, p.170, p.180, p.188].

Реально засвідчують процеси становлення Хорватського князівства в Далмації, археологічні дослідження, за якими розвиток Хорватської держави простежується з VII по IX століття н.е. Археологічний матеріал дає можливість прослідкувати, з часу приходу хорівтів з Прикарпаття, розвиток їх матеріальної та духовної культури, поселень та міст хорватів, як і формування ранньо-феодальної Хорватської держави на території Далмації [1, с.221].

Останні археологічні дослідження виявили сліди перебування хорватів у Далмації уже в першій чверті VII століття. На присутність хорватів у VII столітті вказують матеріали хорватських некрополів Північної Далмації, які розташовані в землеробських областях, зокрема в районі Ніна, в Рівних Котарах, по південному правобережжі ріки Крки. Як вважають хорватські археологи основні ранні хорватські пам'ятки VII століття н.е. розташовані на розвалинах античних поселень і їх некрополях [59, s. 69-70].

Перші археологічні дослідження підтвердили присутність хорватів в Далмації в VII столітті н.е. в античних міських поселеннях, зокрема в Ніні [57, s.85-90].

Характерно, що на території Рівних Котарів, де велика насиченість старохорватських некрополів, які датуються VII століттям н.е., виявлені декілька сільських грубих домів в яких жили перші хорватські переселенці [59, s.82-83].

Як бачимо із археологічних досліджень ранні хорвати поселилися на розвалинах пізньоантичних міст. Розкопки археологів виявили ранні хорватські старожитності в містах Кашиці біля Ніна, які датуються першою половиною VII століття [58, p.73-86; c.107-126].

Сучасні археологічні дослідження дають право аналізувати прихід і проживання хорватів в Далмації, 30-40 роками VII століття. Археологічно засвідчено, що розвиток хорватського етносу в Далмації починається з середини та другої половини VII століття. Подальшими археологічними старожитностями хорватів в Далмації, які відносяться до кінця VII усього VIII та IX століть, показують поступальний розвиток матеріальної та духовної культури з самого початку перебування хорватів в Далмації. По забудові жител ми бачимо, що хорвати перейняли спосіб побудови жител у іллірійців з притаманними особливостями які в них були на староданій Прикарпатській батьківщині. Така система забудови, як вважають хорватські археологи, у хорватів збереглася з VII століття до сьогоднішнього дня [56, s.252-253; c.107-126].

Розглянуті нами хорватські археологічні джерела дають право наголошувати, що у пришельців хорватів дуже швидко налагодилось землеробсько-скотарське господарство, кристалізувалась державна структура та рівень національної свідомості [78, s.135-136].

Наступний археологічний матеріал з хорватських некрополів VII, VIII та початку IX століття засвідчують про подальшу феодалізацію хорватського суспільства, яка дає право наголосити, що хорвати, які прийшли на Балкани в 20-30 роках VII століття, знаходились у фазі ранньо-феодальної державності яку розвинули у VI столітті н. е. у своїй старій Батьківщині, Прикарпатті та Подністров'ї [67, s.146-148; p. 140, p.170, p.180, p.188].

Все це підтверджують матеріали в захороненнях хорватської знаті, в яких виявлено золоті візантійські прикраси, дорогі жіночі прикраси, ювелірні вироби із скла, та інші

коштовності, притаманні для правлячого класу ранньо-феодалного хорватського суспільства [59, s.91-92, s.129, s.131].

Хорватські поховання вершників з дорогим військовим спорядженням: мечем, ножем, списом, бойовою сокирою, луком та стрілами, поряд з захороненнями з простими воїнами, говорить про наявність у хорватів на ранній стадії міцної військово-політичної адміністрації. Пишність речей багатих хорватських поховань, говорить про наявність у хорватів уже в VII столітті н. е. структур Хорватської феодальної держави, яка за свідченнями археологічних джерел, активно розвивалась до IX століття на території Нижньої Паннонії та Далматійської Хорватії [60, s.147-148].

Сукупність проаналізованих джерел дає право наголошувати, що міцна феодальна державність сформувалась у хорватів внаслідок воєн з Аварським каганатом в останній чверті VI століття н.е. та на початку VII століття н.е. ще на території своєї стародавньої батьківщини в Галичині [18, с.16-71; с.146-161; с.107-126], та в 30-тих роках VII століття н. е. вже на території Балканського півострова [1, с.223].

Про близькість хорватів Українського Прикарпаття та хорватів Далмації, говорить тотожність матеріальних культур, зокрема поховальний обряд - трупостпалення, культурні та фольклорні та релігійні традиції, тотожність яких чітко фіксується археологічною та лінгвістичною наукою, особливо в першій половині VII століття н. е. [58, р.73-86; с.107-126].

Ці тотожності археологічно зафіксованих хорватських культур, по обряду трупостпалення, з Українського Прикарпаття (Великої чи Білої Хорватії) та Далматійської Хорватії зберігалися у продовж VIII-IX століть [56, s.252-253; с.107-126].

Подальші особливості розвитку, як засвідчують археологічні джерела, хорватського етносу в Далмації, пов'язані з впливом римської міської культури Далмації та римо-ілірійської міської системи, ремесел, ілірійської системи побудови жител та впливу християнської (католицької) культури, в подальшому в IX століттях франкської та германської культур [77, s.23-49, s.93-129].

Як бачимо із свідчення джерел по утвердженню хорватської державності в Далмації уже в VII столітті н. е. в хорватському суспільстві активізувалась діяльність християнських місіонерів. Як

засвідчує Костянтин Багрянородний: « імператор Іраклій послав в Далматійську Хорватію уже в 640 році римських священників» [5, с.131, с.135, с.137].

У 680 році Папа Римський Агатон повідомляв імператора Костянтина IV, що римські місіонери продовжують діяти серед слов'ян, під якими вчені розуміють хорватів. Все це говорить про наявність у хорватів могутньої політичної організації доля розвитку якої турбувався як Костянтинополь так і західно-християнська церковна організація [62, s.90; s.78-79].

Таким чином можемо наголосити, що частина хорватської знаті була хрещена ще в середині VII століття н. е., однак як засвідчує археологічна наука, яка вивчала матеріальну культуру хорватів цього часу, більша частина хорватського етносу з VII до початку IX століття була язичницькою. Це підтвержують археологічно досліджені, особливості поховального ритуалу, наявність у похованнях жертвовної їжі, зброї, пристроїв запалювання вогню над померлим, розбиття на могилі кераміки і інші особливості, які притаманні в поховальному обряді і Прикарпатських хорватів у IX-X століттях, зокрема в Галичі, в Галичиній могилі, князя Галича, яку розкопав археолог Б. Томенчук, що потребує подальшого дослідження [19, с.230-252; с.189-225].

Таким чином, як засвідчують джерела, хорватська феодально-політична організація розвивається на Балканах з VII століття на чолі з князями: Клуком, Ловелем, Косинцем, Мухло, Хорватом, княгинями Тугою та Бугою. Джерела не фіксують нам конкретно навколо якого князя об'єднується Хорватія Далматійська, однак згідно свідчень джерел ми знаємо, що таке об'єднання пройшло в середині VII століття, а конкретно в 678 році, як засвідчують візантійські джерела, та висновки вчених, зокрема дослідження Ф. Шишича: « у 678 році хорватський князь посилав послів до візантійського імператора від всіх далматійських слов'ян» [79, s.271-272].

Що стосується VIII століття то в джерелах хорватська князівська влада представлена епізодично. Так в 1853 році в Венеції була знайдена кам'яна купіль з іменем князя Вишеслава, який датують 790-800 роками, тобто кінцем VIII початком IX століття. Князь Вишеслав виявився, згідно висновками

хорватських вчених, першим великим хорватсько-далматійським князем, батьком наступного правлячого в IX столітті хорватського князя Борни [75, s.315-317].

В першій чверті IX століття достовірні франкські джерела наголошують на міцному політичному утворенні на території Далматійської Хорватії, яка складається із декількох князівств. Князем Нижньої Паннонії був Людевит Посавський, родич князя Далматійської Хорватії, князем Далмації - Борна. По всій очевидності, як засвідчують джерела, ці князівства не виникли раптово, а із своєю князівською адміністрацією, влада яких мала спадковий характер, розвивали свої соціально-політичні інститути з VII століття, оскільки про будь-які зміни в хорватському суспільстві з часу приходу хорватів в Далмацію джерела не фіксують [79, s.291-297].

Дослідники не виключають, що на процеси формування Хорватської держави, внутрішня консолідація якої проходила в 30-40-ві роки VII століття відіграла війна з Аварським каганатом. Розвиток цієї державності в подальших століттях проходив в постійному напруженні, оскільки існувала загроза франкського вторгнення. Така ситуація концентрувала хорватський етнос і політичну владу в Хорватії в боротьбі з Франкською державою. Як засвідчують джерела, боротьба Лютовита Посавського проти фріульського маркграфа в 819-822 роках дає право наголошувати на кристалізації феодальних відносин у цьому Хорватському князівстві. Князь Лютевит збільшує свою територію і відходить від союзу з франками. За таких військових дій він змушений був утікати до сербів, а його князівство розпалось [55, p.150-151, p.158].

В цей же час князь Далматійської Хорватії виступає в франкських анналах лиш як «dux Guduscanorum» - «князь гудускан», тобто хорватського народу гачан (галичан) і тільки потім ці ж аннали титулюють його «князем Далмації та Лібурнії» [54, p.151, p.155].

Візантійський імператор Костянтин Багрянородний розповідає про могутнього хорватського князя «архонта» Порну-Борну, якого описує, як правителя великої території, який опирається на підтримку імператора франків Людовіка Благочестивого, за підтримкою якого хорватський князь Борна

зміцнює свою владу в усій Хорватії. Після його смерті в 821 році його князівський трон успадкував племінник князь Владислав, після Владислава, Хорватією правив його син князь Мислав, який прийняв християнство. При ньому, як наголошують джерела – «християнство утвердилося в країні хорватів» [1, с.224, с.226.].

Як бачимо уже із грамоти князя Трпимира (852р.), його попередник князь Мислав був уже християнським володарем «єдиної країни хорватів», князь Трпимир теж титулує себе «князем хорватів». В 60 роках IX століття хорватський князь Домагой успішно відбиває напад венеціанського флоту чим ще більше постає в європейській історії як самостійний володар Хорватії. Він самостійно укладає з Венецією мир, який в 876 році підтверджують його сини [69, р.57-171].

Наступний хорватський князь Бранімір, який займав хорватський престол в 70 роках IX століття теж був християнином і титулував себе «князем хорватів» [68, р.6-8].

Таким чином поступовий розвиток політичних та етносоціальних процесів хорватського етносу з часу приходу в VII столітті н. е. на Балкани, розвиваючи політичні та соціально-економічні інститути в продовж усього VIII століття, дозволили в середині IX століття кристалізувати ядро хорватської народності та державності в Далмації. Цим процесам сприяли війна з аварами в VII, візантійцями та франками в VIII століттях. У другій половині IX століття Хорватська держава була уже достатньо могутньою і вела незалежну політику відстоюючи свою незалежність від франків, цьому сприяла смерть імператора Людовіка в 876 році і розпад Франкської держави, після чого втручання франків в справи Хорватської держави повністю припинились [80, s.55-60].

У другій половині IX століття в справи Хорватської держави втручається Візантія, імператор Василь I (867-886р.) посадив у 878 році на хорватський престол князя Здеслава «з роду Трпимира», який обіцяв проводити провізантійську політику. Провізантійське правління князя Здеслава продовжувалось всього декілька місяців у 879 році Здеслав був вбитий князем Браніміром, який, як вважають дослідники, був сином попереднього хорватського князя Домагоя. Князь Бранімір утвердився на хорватському престолі і правив Хорватською державою з 879 по

892 рік, відмовившись від протекторату Візантії [81,р.126-127]. Наступний володар Хорватії князь Мунцімір, який правив з 892 по 910 роки вважав себе хорватським князем «по милості божій», наголошуючи тим самим в своїй грамоті від 892 року, що він є володар Хорватської держави [68,р.6-8, р.23, р.140, р.170, р.180, р.188].

Розквіт Хорватської держави в Далмації пройшов у час правління князя Томислава (910-925рр.). Під його правління Хорватська держава стала реальною економічною та політичною силою на Балканах. Князю Томиславу вдалося відбити напади болгарського царя Симеона, він стримав натиск Угорського королівства [82, р.58-59].

Вершиною політичної діяльності була коронація в 925 році князя Томислава на короля Хорватії [64, s.56].

Незалежну політику Хорватія проводить і при приемнику короля Томислава, королю Трпимірі II (925-935рр.) та королю Кришемірі I (936-945р.). При правлінні сина Кришемира, Мирославі пройшло ослаблення Хорватії, який після 4-річного правління був вбитий баном Привунієм (бан Прибану) в користь молодшого брата Михайла Кришемира II, правління якого закінчилось в 970 році. Досягнення цього володаря було завоювання Боснії [82, р.73-74].

Нове зміцнення Хорватської держави і встановлення дружніх хорватсько-візантійських відносин відбулося при Држиславі, якого хорватські джерела називають «королем Хорватії» і якому візантійці надали пишний титул єпарха і патріція [55, р.37-39].

Після смерті короля Држислава, його старший син і наступник король Светослав, якого скинули з трону його молодші брати Крешимир і Гоїслав, втік у Костянтинополь. Візантія, а у слід за нею, Угорщина та Венеція підтримали Светослава в його претензіях на хорватський трон. Однак військо Крешемира III при підтримці болгарського царя Самуїла на початку XI століття зуміло протистояти союзим військам на чолі з Светославом [1, с.229].

У другій половині XI століття посилюється тиск папського Риму у внутрішні справи Хорватського королівства. Посилує свій вплив на Хорватію і Угорське королівство. Як засвідчують

джерела, майбутній король Хорватії, був васалом угорського короля. Він активно воював за трон з діючим королем Крешемиром IV за допомогою угорського війська. У 1074 році Звенемир став королем Хорватії. Дослідник М. Клаїч вважав, що тільки при Звонемирі термін «тех» - відповідав поняттю незалежного хорватського короля. Дослідник наголошує, що власне у короля Звонемира у грамотах вказано, що Хорватія є королівство, а Звенемир король Хорватії. На його печатках видно володаря в оточенні всіх королівських регалій: мантиї, меча, скіпетра, корони. Ці письмові свідчення підтверджує барильєф в місті Салоні, на якому зображено хорватського короля, який одягнутий в мантию, увінчаний короною, сидячим на троні з хрестом в правій руці і державою в лівій [67, s.146-148; p.128, p.140, p.170, p.180, p.180].

Слід наголосити, що король Звонимир через дружину Олену, сестру угорського короля Ласло, був зв'язаний родинними зв'язками з династією Арпадовичів, що дозволило угорському королю Ласло після смерті короля Звонемира в 1091 році посісти хорватський престол і оголосити себе королем Хорватії. В подальшому король Ласло зробив хорватським королем свого племінника Алмоша. В подальшому XI-XII століттях хорватська знать магалася вивільтися з під угорського протекторату і оголосила своїм королем Петра I, який в 1102 році намагався налагодити спротив військам угорського короля Коломана I, який в цьому ж році коронувався короною хорватських королів і проголосив себе королем Хорватії, а феодальну знать Хорватського королівства включив в відповідну феодальну ієрархію Угорського королівства [1, с.230, с.243].

Все це дозволило угорській королівській адміністрації в першій чверті XIII столітті, опираючись на недійшовші до нас джерел наголошувати: « народ, що зараз в Галичині називається Русія-албі, раніше називався Хорватос-албі, хорватський народ, частина якого, що проживає в Далмації є підданам угорської корони». Угорські королі мотивували напади на Галичину і бажанням її приєднати до угорської корони тим, що вони нібито хочуть воз'єднати другу частину хорватського народу Галичини до першої яка підчинена угорській короні в Далмації [44, с.28-32].

Створюючи Галицьке королівство, яке раніше називалося Великою чи Білою Хорватією, угорський король Андрій II діяв в Галичині по тій же напрацьованій політичній стратегії, що і король Коломан I, коронуючись в Хорватії, не випадково першим королем в Галичині було настановлено сина угорського короля Андрія II, який став галицьким королем Коломаном I. Старі угорські політичні традиції на новому витку історії, спрацювали і в цьому була основна суть політичної діяльності Угорського королівства в XII-XIII століттях, як у Далматійській Хорватії так і у Хорватії-Галичині [44, с.28-32].

Таким чином, у висновок нашого дослідження наголосимо, що як Хорватське королівство (в Далмації) так і Галицьке князівство, а з 1214 року Галицьке королівство (на території Західної України) є цікавим явищем в історії одного і того ж розділеного історичною долею в VII столітті, великого Хорватського народу, який до виходу на Балкани, як ми встановили вище, проживав у Великій чи Білій Хорватії, а тобто на території сучасної Західної України, вивчення спільних коренів якого, історії, культури, традицій, релігійного світобачення, є предметом подальшого дослідження [20, с. 52-59; с.146-161; с.107-126; с.189-225].

Список використаних джерел та літератури:

- 1.Акимова О.А. Формирование хорватской раннефеодальной государственности. В кн.: Раннефеодальные государства на Балканах в VI-XII веках. - М., 1985.
- 2.Акимова О.А. Развитие средневековых представлений о происхождении хорватов. В кн.: Этнические процессы в Центральной и юго - Восточной Европе. - М., 1988.
- 3.Археологія Прикарпаття, Волині і Закарпаття (раннеславянский и древнерусский период). - К., 1990.
- 4.Ауліх В.В. Із історії Галицької землі V-X ст., у книзі: Київська Русь культура традиції. - К., 1982.
- 5.Багрянородный Константин. Об управлении империей. - М., 1987.
- 6.Баран В.Д. Пражская культура. Археология Украинской ССР. - К., 1986. - Т.Ш.
- 7.Барсов Н. Славянский вопрос и его отношение к России. - Вильна, 1867.
- 8.Барсов Н.П. Очерки русской исторической географии. - Варшава, 1885.
- 9.Браун Ф. Разыскания в области гото - славянских отношений. - Спб., 1899.
- 10.Бромлей Ю.В. Становление феодализма в Хорватии. - М., 1964.
- 11.Гаркави А.Я. Сказания мусульманских писателей о русах и славянах. - Спб., 1870.
- 12.Грот К. Я. Известия Константина Багрянородного о сербах и хорватах. - Спб., 1880.
- 13.Державин Н.С. Славяне в древности. - М., 1946.
- 14.Этнокультурная карта территории Украинской ССР в I тысячелетии н. э. - К., 1985.
- 15.Затыркевич М.Д. О влиянии борьбы между народами и сословиями по образованию строя у славян и в домонгольской Руси. - М., 1874.
- Belosevic J. Materijalna kultura od 7 do 9 stoljeca. - Zagreb,1980.
- 16.Ідзьо В.С. Етногенез, формування території племінного об'єднання прикарпатських хорватії та і їх вплив на кристалізацію Галицької Русі. Науковий Вісник Українського Історичного Клубу. - М., 1997. - Т.І. - №5.

Ідзьо В.С. Етногенез, формування території, політичної соціально - економічної організації у племінного об'єднання Прикарпатських Хорватів і їх роль на кристалізацію Галицького князівства. Науковий Вісник Українського Історичного Клубу. - М., 1997. - Т.І.- №5. ,

Ідзьо В.С. Хорватське князівство(до питання генези Галицького князівства). Науковий Вісник Українського Історичного Клубу. - М., 1997. - Т.І. - №6.

Ідзьо В.С. Велика чи Біла Хорватія - ранньофеодальна слов'янська держава на території Галичини (V-X ст.). Науковий Вісник Українського Історичного Клубу. - М., 2000. - Т.IV.

17.Ідзьо В.С. Велика чи Біла Хорватія - VI-X століття. До з'ясування питання етногенезу й етнотворення Прикарпатських та Далматійських хорватів. Науковий Вісник Українського Університету. - М., 2004. - Т.V.

Ідзьо В.С. Етногенез, формування території, політичної соціально - економічної організації у племінного об'єднання Прикарпатських Хорватів і їх роль на кристалізацію Галицького князівства. Науковий Вісник Українського Історичного Клубу. - М., 1997. - Т. І.- №5.

18.Ідзьо В. Аналіз історичного розвитку Бастарнів, Карпів-Хорватів у взаємовідносинах з древніми: Хеттською, Еллінською, Факійською, Кельтською, Римською та Візантійською цивілізаціями. Науковий Вісник Українського Історичного Клубу. - М., 2007. - Т.XIII.

Ідзьо В.С. Етногенез, формування території племінного об'єднання прикарпатських хорватії та і їх вплив на кристалізацію Галицької Русі. Науковий Вісник Українського Історичного Клубу. - М., 1997.- Т.І.- №5.

Ідзьо В.С. Велика чи Біла Хорватія - ранньофеодальна слов'янська держава на території Галичини(V-X ст.). Науковий Вісник Українського Історичного Клубу. - М., 2000. - Т.IV.

19.Ідзьо В.С. Етногенез державності слов'ян і її локальний розвиток на території стародавньої України.(II-X ст.). Науковий Вісник Українського Університету. - М., 2001. - Т.І.

Ідзьо Віктор. Ранньослов'янське суспільство і ранньослов'янська державність та зародження і становлення християнства на території України. «Агенція Релігійної Інформації». - Львів, 2001.

20. Ідзьо В.С. Українське середньовіччя: V-XI століття - на прикладі регіонів Прикарпаття та Подністрів'я. Науковий Вісник Українського Історичного Клубу. - М., 2003. - Т.VII. - Т.VII.
- Ідзьо В.С. Етногенез, формування території племінного об'єднання прикарпатських хорватії та і їх вплив на кристалізацію Галицької Русі. Науковий Вісник Українського Історичного Клубу. - М., 1997. Т.I. - №5.
- Ідзьо В.С. Велика чи Біла Хорватія - ранньофеодальна слов'янська держава на території Галичини (V-X ст.). Науковий Вісник Українського Історичного Клубу. - М., 2000. - Т.IV.
- Ідзьо Віктор. Ранньослов'янське суспільство і ранньослов'янська державність та зародження і становлення християнства на території України. «Агенція Релігійної Інформації». - Львів, 2001.
21. Исаевич Я.Д. Культура Галицко-Волынской Руси. Вопросы Истории. - М., 1973. - №1.
22. История Югославии. - М., 1963. - Т.I.
23. Йордан. О происхождении и деянии гетов. - М., 1960.
- Филевич И.П. Угорская Русь и связанные с нею вопросы и задачи русской исторической науки. - Варшава, 1894.
24. Кобычев В.П. В поисках прародины славян. - М., 1973.
25. Королюк В.Д. Западные славяне и Киевская Русь в IX-XII вв. - М., 1964.
26. Латышев В.В. Известия древних писателей греческих и латинских о Скифии и Кавказе. - Вестник Древней Истории. - М., 1948. - №2.
27. Литаврин Г.Г. Раннефеодальные государства на Балканах в VI - XII вв. - М., 1985.
28. Лонгінов А.В. Червенские города. - Варшава, 1885.
- Кобычев В.П. В поисках прародины славян. - М., 1973.
29. Макря М. Славянский могильник в Сомешени. - Бухарест «Дакия», 1958. - Т.П.
30. Михайлов Е. Восточные и южные славяне до IX века. Советское славяноведение. - М., 1977. - №2.
31. Наумов Е.П. Возникновение этнического самосознания раннефеодальной хорватской народности. В кн.: Развитие этнического самосознания славянских народов в эпоху раннего средневековья. - М., 1982.
33. Нидерле Л. Славянские древности. - М., 1956.

34. Очерки истории СССР. Кризис рабовладельческой системы и зарождение феодализма в СССР III-IX вв. - М., 1958.
35. Пеняк С.І. Ранньослов'янське і давньоруське населення Закарпаття VI-XIII ст. - К., 1980.
36. Петров В.П. Етногенез слов'ян. - К., 1972.
Первольф И. Славянская взаимосвязь с древнейших времен до 18 века. - Спб., 1874.
37. Петрушевич А. Галицко-Волынская летопись. - Львов, 1871.
38. Прокопий из Кесарии. Война с готами. - М., 1950.
39. Руський літопис. - К., 1989.
40. Смішко М.Ю. Карпатські кургани першої половини I тисячеліття н.е. - К., 1960.
41. Седов В.В. Становление европейского средневекового города. - М., 1989.
42. Середонин С.М. Историческая география. - Пг., 1916.
43. Свод древнейших письменных известий о славянах. - М., 1994. - Т.І.
44. Соловев В. История Руси. - Белград, 1941.
45. Соловьев С.М. История России с древнейших времен. - М., 1988. - Т.І - II.
46. Тимошук Б.О. Давньоруська Буковина. - К., 1982.
47. Тимошук Б.А. Восточнославянская община VI-X вв. - М., 1990.
48. Третьяков П.Н. Восточнославянские племена. - М., 1953.
- Кобычев В.П. В поисках прародины славян. - М., 1973. , с.139-140.
49. Трубачев О.Н. Ранние славянские этнонимы-свидетели миграции славян. Вопросы языкознания. - М., 1974.- №6.
50. Тъпкова-Заимова В. Византия, България и образуването на средновековните балкански държави. В кн: България в свете от древността до наши дни.- София, 1979. - Т.І.
51. Филевич И.П. История древней Руси. - Варшава, 1896. - Т.І.
ДАІ.В., 1967. - №11.
52. Шафарик П. Славянские древности. - М., 1848. - Т.ІІ.
53. Шахматов А.А. Древнейшие судьбы русского племени. - Пг., 1919.
- Пеняк С.І. Ранньослов'янське і давньоруське населення Закарпаття VI - XIII ст. - К., 1980.
54. Annales regni francorum. Ed. F.Kurze. - Hannoverae, 1895.
55. Arcidiaconus Tomas. Historia Salonitana. - Zagrabiae, 1895.

56. Batovic S. Ostric. Tragovi ilirske kulturne bastine u narodnoj kulturi naseg primorskog posrucja. In Centar. - Zagreb, 1965.
- Ідзьо В.С. Велика чи Біла Хорватія - ранньофеодальна слов'янська держава на території Галичини(V-X ст.). Науковий Вісник Українського Історичного Клубу. - М., 2000. - Т.IV.
57. Batovic S. Istrazivanje ilirskog naselja u Bribiru. Diadora. - Zagreb, 1968. - Sv. 4.
58. Belesevic J. Die ersten slavischen Urnengraber auf dem Gebiete Jugoslawiens aus dem Dorfe Kasic bei Zadar. - Balcanoslavica, 1972. - №1.
- Ідзьо В.С. Велика чи Біла Хорватія - ранньофеодальна слов'янська держава на території Галичини(V-X ст.). Науковий Вісник Українського Історичного Клубу. - М., 2000. Т.IV.
59. Belesevic J. Materijlna kultura Hrvata od VII do IX stoljeca. - Zagreb, 1980.
60. Vinski Z. Zu dem Waffenfunden in Beraich des Altkroatischen Staates bin zum Jare 1000.- In: I Miedzynarodowy Kongres archeologii slowianskiej. 1965. - Warszawa, 1970. - Т.III.
61. Ditten H. Bemerkungen zu den ersten Ansätzen zur Staatsbildung bei Kroaten und Serben im 7. Jh.-In: Beitrage zur byzantinischen Geschichte im 9-11 Jh. - Pr., 1978.
62. Dvornik F. Byzantium, Rome, the Franks and the Christianisation of the Souththrh Slavs//Cyrillj - Mefhodiane. Graz, 1964.
- Belesevic J. Materijlna kultura Hrvata od VII do IX stoljeca. - Zagreb, 1980.
63. Zasterova B. Zu einigen Fragen aus der Geschichte der slavischen Kolonisation aut dem Balkan. - In Studien zum 7. Jh. In Byzanz. - Berlin , 1976.
64. Karaman Lj. Ziva starina. - Zagreb, 1943.
65. Kiraly P. Dakia provincia Abgusti. - Nagybaeskereg, 1894.
- Beus I. Jos o problemu formiranja feudalnih drzava u Juznih Slavena. In: Radovi.- Zagreb, 1976.- №8.
66. Klaić N. Povijest Hrvata u ramon srednjem vijeku. - Zagreb, 1971.
67. Klaić N. Povijest Hrvata u ramon srednjem vijeku. - Zagreb, 1971.
- Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Sclavoniae. Red. M. Kostrencic. Zagrabiae, 1967. - V.I;
- Red. T. Smiciklas. - Zagreb, 1904. Т.II. - Zagreb, - 1907. - V.

68. Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Sclavoniae. Red. M. Kostrencic. Zagrabiae, 1967. - V. I.
Red. T. Smiciklas. - Zagreb, 1904. T. II. - Zagreb, - 1907. - V.
69. La cronaca Veneziana del diacono Giovanni. - In: Cronache Veneziane antichissime. - Roma, 1890. - Vol. I.
70. Ljubinkovic M. Ka problemu kontinuiteta Iliri - Slaveni. - In: Centar za balkanoloska ispitivanja Akademia nauka i umjetnosti Bosnije i Hercegovine. - Sarajevo, 1969. - Knj. 12. - Posebna izdanja.
- Sisic F. Povijest Hrvata u vrijeme narodnih vladara. - Zagreb, 1925.
71. Ljubic. O Posavskoj Hrvatskoj. - Etc. Rad. Jigoslav. Ak. - Kn. XLXII., 1878.
72. Lowmianski H. Poczatki Polski. - Krakow, 1964. - T. II.
73. Mitrea B. Tezaurie monetar dela Rusi. - Sibiri, 1953. - Sciv, 3-4. - Karta №2.
- Daicovicu D. Bemerkung zur frage der "Slawischen". Bodenfunde aus Dakien. Annarul Institutului de studii classice. - Bukuresti, 1941-1943.
- Kosma M. Slavii peticitorie R.P.R., secolele 6-9 in limina ceretariol archeologica. - Studii siceretari de istorie veche, 1959. - 10. - №1-3.
- V. Vidansky - Kricka. Oprzeworskem tyri na Slovenski. - Arceol., rozhledi, 1961. - 13.
- Dekan J. K problemom slovansktho osidlenia na Slovenski. Historika Slovanska, 1948-1949. - Bratislava: Vyd. Sloven. Akad. Vied., 1949. - №6-7.
- Tocik A. Slovania na srednom Dynae v 6-8 storoci. - Archeology Istav Slovensky Akademie. - Vied. V Nitre. - Separatim, 1928. - F. XXX.
74. Peisker J. Expansion of the Slavs. - Cambridge, 1914.
75. Petricioli I. Osvrt na ninske gradevine i umjetnicke spomenike srednjega vijeka. - RIZ, 1969. - Sv. 16-17.
76. Racki F. Ociyena starijih izujrd zf hrvatsku i srbsru hjvitst sredni vika. Knjizennir, 1. - Zagreb, 1865.
- Racki F. Biela Hrvatska i Bila Srbija. Rad. - Zagreb, 1880-1881.
77. Rapanic Z. Pralog proucavanju kontinuiteta naseljenosti usalonitanskom ageru u ranom srednjem vijeku. - VAHD, 1980. - T. 74.
78. Suic M. Matrilnalne biljeske uz rad N. Klaiac. - Sociologija sela. - Zagreb, 1978. - G. 16. - Br. 61-62.
79. Sisic F. Povijest Hrvata u vrijeme narodnih vladara. - Zagreb, 1925.

80.Jagic V. Ein kapitel dus der Geschichte d. sudslav. - Sprachen (Arch.tom.Slav.), 1895.

Jankovic D. Istorija drzava i prava naroda Jugoslavije. - Beograd, 1957. - T.I.

81.La cronaca Veneziana del diacono Giovanni. - In: Cronache Veneziane antichissime. - Roma, 1890. - Vol. I.

82.Ljetopis popa Dukljanina (Priredio V. Mosin). - Zagreb, 1950.

Розділ V.

Процеси політико-історіографічного та філологічного формування Прикарпатських хорватів

До з'ясування процесів політико-історіографічного та філологічного формування Прикарпатських хорватів вчених спонукає незнання і неповне розуміння усього складного періоду формування слов'янських племен [14, с.146-161; с.107-126; 15, с.162-180].

Ця проблема являється не вивченою до сьогоднішнього дня, оскільки недостатньо проаналізовані ранні вітчизняні історичні джерела, зокрема Велесова Книга, топографічні, лігвістичні та філологічні джерела, які складають ранню слов'янсько-українську історіографію [14, с.146-161; с.107-126; 15, с.162-180].

Вся українська історіографія раннього періоду не бралась до уваги і не з'ясовувалась російською, радянською історичною наукою при з'ясуванні політичної та соціально-економічної організації у Прикарпатських хорватів. Вона не з'ясовувала всі процеси, які відбувалися в українському народі, суспільстві протягом тисячоліть. Тому й сьогодні не можливо остаточно стверджувати, що цілісний розвиток політичної та соціально-економічної організації у Прикарпатських Хорватів, досконало проаналізований і вивчений в контексті дослідження впливів інших європейських етносів на генезис й політичне формування хорватських племен. Скупість джерел, які проаналізовані в попередніх розділах, слід доповнити аналітикою, щоб з'ясувати питання історіографічного розвитку Прикарпатських хорватів [14, с.146-161; с.107-126; 15, с.162-180].

Даний розділ наукової праці, ставить собі за мету, з точки зору розгляду історіографії, з'ясувати роль і місце політичної та соціально-економічної організації у хорватських племен з часу історичного генезису хорватів на Прикарпатських землях. З'ясування цього питання пролиє світло на формування народів Галицької Русі: бойків, лемків, гуцулів. Усе це потрібно вивчити тому, що кожен народ Карпат, Прикарпаття в Подністров'я, як і усі ці народи разом свято бережуть пам'ять про своє минуле, яким

би воно не здавалося з позицій сьогоденної моралі, бо історія схожа на багатоповерхову споруду в якій ми посідаємо найвищий поверх, де решту поверхів залишається під нами. Кожне покоління будує своє житло все вище і вище й споруда тим міцніша, чим міцніші її підвалини. Українці Карпат, Прикарпаття та Подністров'я повинні знати кожний камінь свого фундаменту і кожна цеглину поверхів, які лишилися під нами, щоб при зведенні нинішнього українського ярусу врахувати все до дрібничок: і міцну гранітну кладку й зотлілі підпори, не соромлячись сказати собі правду і правильно оцінити процес історичного розвитку [14, с.146-161; с.107-126; 15, с.162-180].

В даній праці з точки зору сучасної історіографії, будуть розглянуті всі філологічні, топографічні й лінгвістичні версії вчених, про походження хорватів, які формуються на базі свідчень Велесової Книги та її аналізі цього літопису, авторитетними вченими, істориками та філологами ХХ та ХХІ століття, які намагаються об'єктивно апробувати і аналізувати всі ранні вітчизняні та іноземні джерела з проблем вивчення хорватського етносу Карпат, Прикарпаття та Подністров'я, з мовознавчої та лінгвістичної точки зору. Тому сьогодні на базі давньоукраїнського літопису, який привернув увагу вчених у кінці ХХ століття, це Велесова Книга кристалізуємо українську історіографію [14, с.146-161; с.107-126; 15, с.162-180].

Відомо, що Велесова Книга містить цікавий мовознавчий, лінгвістичний та історичний матеріал, який проливає світло на етнотворення племінного об'єднання хорватів, що являється і завданням і даної праці. Згідно свідчень Велесової Книги, побудуємо схему історичного розвитку племінного об'єднання Прикарпатських хорватів, зробимо реконструкцію етнотворення хорватів, опираючись на сукупність джерел про хорватів напрацьованих історичною наукою на протязі ХХ століття, так яскраво проаналізованих у попередніх розділах [14, с.146-161; с.107-126; 15, с.162-180].

Огляд історичного розвитку хорватів слід починати з найдавніших часів до слов'янської доби. На прикінці II-на початку I тисячоліття до н. е. Південне Причорномор'я населяли найдавніші і найвідоміші під власною назвою з давньогрецьких джерел племена кімерійців. Перші відомості про кімерійців ми

знаходимо в давньогрецьких джерелах, які відносяться до першого періоду знайомства грецьких мореплавців з узбережжям Чорного моря і виглядають як легенди, міфи чи сказання [14, с.146-161; с.107-126;15, с.162-180].

За поемою Гомера, «Одісея»:« Кімерія - це дуже відома країна і той же час віддалена, яку досяг Одісей». Поема наголошує:« Зайшло сонце і покрилися тьмою всі шляхи, а судно наше досягло меж океану. Там народ і місто людей кімерійських, яке окутане імлою і хмарами» [8, с. 67-68].

У Геродота, історика IV століття до н. е., Страбона, що проживав в 63 р. до н.е. - 23 р. н.е., є повідомлення, що вся країна яка належала раніше кімерійцям, зайнята скіфами [8, с.226].

Ці ж джерела засвідчують про діяльність кімерійців:« Тут знаходились «кімерійські стіни», «кімерійські переправи», «Босфор Кімерійський», а в середині країни у кімерійців розміщується місто Кімерік» [19, с.10-11].

В західній частині Причорномор'я, поблизу гирла Дністра, за переказом Геродота, знаходились могили останніх кімерійських царів, це говорить про те, що кімерійці займали всю територію від Дону до Дністра ймовірно і до Карпат. Археолгічна наука дає можливість пов'язати кемерійців з пам'ятками зрубницької культури степового Причорномор'я [17, с. 125].

Кімерійці були великим і сильним народом до складу якого входили чисельні племена. Згідно археологічних матеріалів, які залишили кемерійців їх слід поділяти на підвиди. Перший підвид вчені означили під назвою «фарбованих скелетів». Характерно те, що він простягається на усьому просторі від Кубані до сучасної Молдавії на півночі охоплює південну Київщину і Харківщину [19, с.10-11].

Віднайдення таких могил в Галичині десятками і сотнями може говорити про міграцію у пізніший період своєї історії кімерійців на територію Прикарпаття і Придністров'я. Джерела говорять про велику енергію цього народу, довготривалість його існування. Аналогічні могили виявлені і на Кубані [19, с.11].

Кімерійці були великим і сильним народом, до складу якого входили чисельні племена. Серед них згадані саргати і карюони, будини, роксолани та інші [17, с.126].

Із асирійських джерел відомо, що кіммерійці завдали ударів по царству Урарту, Асирії, Мідії [8, с.23-45, с. 226-229].

Цим і можна пояснити розселення кімерійців по районах Дністра. Визначний український історик М. Грушевський вірно вважав, що під натиском скіфів кімерійці відходили вглибину країни до Дністра [19, с.9-11].

Відступали під ударами скіфів і племінне об'єднання саргати, яке відоме у подальшому як Подністровські хорвати [19, с.9].

В кінці VI століття до н.е. скіфи-орачі, які згідно зі свідчень Геродота проживали між Дністром і Дніпром, де створили нову етноструктуру яку поширили на Дунай [26, с.34-49; с.219-220]. З послабленням скіфської могутності у II ст. до н. е. роль основного політичного і культурного чинника, який впливав на розвиток населення Дністро-Подунав'я і Подніпров'я перейшов до сарматів [17, с. 177]. Ряд вчених вважає, що в цей час вони поширилися до верхів'їв Вісли [17, с. 234 - 235].

Тут вони відомі під назвою венеди, які за свідченнями Плінія, Корнелія Тацита вели вже осілий спосіб життя і цим відрізняються від сарматів [17, с.236; 41, с.334].

Слід зауважити, що венеди в I столітті нашої ери, являли собою сталий етнічний масив розміщений на території Правобережної України [48, с.36-42, с.134- 158, с.211-243].

Російський історики І. Забелін, у слід за ним М. Смірнов вважали, що на території Правобережної України, в подальшому політично домінувало о об'єднання Прикарпатських хорватів [37, с.1-2].

На думку чеського славіста Л. Нідерле, хорвати реально проживали в Прикарпатті і Подністров'ї де вони створили міста і зокрема столицю, яка називалася «Саргати-Совмати» чи «Совматос-Хорватос» [29, с. 34-35].

Російський філолог І. Саратов у своїй статті «О поле... поле» прямо доводить, що саргати це ті самі хорвати і відзначає, що трансформація саргат в хорват пройшла приблизно в I-II столітті нашої ери [35, с.56 -57].

Також думки притримується і відомий російський лінгвіст В. Іванов, який у своїй статті «След светоносных» наголошує, що в двох грецьких написах з Танаїса-Дону, які відносяться до II

століття нашої ери ясно прочитується ім'я племені яке тут проживало «хороуатос»-«хороутос». Він схиляється до думки, що в Геродотів час племінне об'єднання хорватів проживало в міжріччі басейнів Сіверського Дінця і Дону і тільки навала сарматів застала хорватів переселитися на Дністер в Прикарпаття [13, с.59].

Наступний російський дослідник І. Саратов намагається довести, що ранішу історію хорватів слід пов'язувати з Подонням. У цьому регіоні, наголошує дослідник, є топонім Харків, який слід пов'язувати з хорватами. На його думку ряд топонімів від проживання стародавніх хорватів залишились до наших днів: місто Харків, ріка Харків, балка Харків, ріка Харкалук, острів Хортиця, дві балки верхня і нижня Хортиця і багато інших. Одже, у сивому минулому пастуші хорватські племена проживали своїми кочовищами від Дону до Дністра, до приходу скіфів і сарматів, тому географ К. Птоломей услід за істориком Геродотом розміщує хорватів в районі Сіверського Дінця і означає останніми тими ж стародавніми назвами: саргати, савдарати, хороати, хорвати. І. Саратов вважає, що хорватські племена носили чорний одяг, у них було чорне волосся від якого відомі під іменем савдарати. І. Саратов також вважає, що хорватські племена були відомі усьому давньо-грецькому суспільству північного Причорномор'я з яким вони вступали в торгово економічні і політичні стосунки. Отже, наголошує І. Саратов, вищеприведені факти, матеріальні й письмові докази, топоніміка дають право прослідкувати крізь віки генезис хорватського племінного об'єднання, яка за скупістю фактичного матеріалу і археології так пізно отримує своє фактичне місце в історії. Свідчення давньогрецьких джерел, топонімічні дослідження дають право наголошувати, що хорвати як і ряд інших племен являються пращурами кіммерійців, постійно були землеробсько-пастушими племенами, вели активну торгівлю з античними містами-державами, що сприяло підвищенню їхнього культурного та матеріального рівня. Одже існування хорватських племен в південно-східній Європі у I столітті до н. е. I-II століття н. е., наголошував дослідник, є очевидним [35, с.57].

З'ясовуючи питання етногенезу хорватів І. Саратов намагається в'яснити етногенез етноназви «хорвати». На його

думку етно - назва «хорвати» означає «чорних слов'ян», чи «карих слов'ян», де «хорв» - означає «чоний», «ват» - «ант» - «веред» що утотожнює з етно-назвою українців-слов'ян [35, с.56-57].

Заслужують уваги і його топонімічні дослідження, згідно яких більше ніж 250 рік, потоків балок тільки в верхів'ях Дніпра і в басейні Дону можна розпізнати за коренем «черн», «чорн», «кар - хар - хор». Підсвідомо згадуються легендарні князі Хорив, Хорв, Хорний-Чорний. Заставляє нас задуматися і над назвами «чорний» які є у багатьох географічних назвах південно-східної Європи: «ріки Чорний Жеребець, Чорна Калита, Чорна, притока Кубані, Чорні гори, Чорне море, Чорний ліс, Боспор-Кімерійський, де каммар у фінікійців означає темний, чорний». В додавок до вищеозначеного аналогічні назви у Прикарпатті, куди в II-I столітті до н.е. переселились хорвати: ріки Чорний Черемош, Чорний Потік, Чорні гори, Чорногора, Чорний ліс, який починається на Брянщині Черванські гради, назви сіл: Чорні Ослави, Усть Чорна, Ченіїв, Чорний Потік, Чорна Тиса і другі» [35, с. 57].

Польський історик М. Мошинський вважає, що етно-назву хорватів слід виводити від індо-європейського кореня «серв» - «сторож-пастух». На його думку ірано-мовні сармати перевели етно-назву хорватів на свій лад, оскільки по сарматськи хорв-сторож. Вони добавили до слова «хорв» суфікс «ат» і почали називати тих слов'ян, що проживали поряд з ними - хорватами.

Наступний польський дослідник З. Голяб вважає, що перетворення слов'янина - серба в хорвата цілком могло мати місце. Якщо старослов'янське слово починається на «Х», то «хорват» можна зараховувати до іраномовної групи. Російський мовознавець В. Іванов згоджується з твердженням, що «хорв» означає «чорний - темний» і що іранські корневі слова могли входити в слов'янську мову [23, с.58-59].

Чеський славіст П. Шафарик вважає, що назва хорватів походить від Карпатських гір, які ними називалися «горбами», «хрипами», а самих мешканців горбів, хрипів - хорватами. Племінна назва хорватів «карпи» у I-III століттях була латинізована, римлянами. Сама ж назва «хрибь», «хърбь» означає «верх гори» і легко виводиться від етноназви племені хорвати [48, с.41- 49, с.134-158, с.211-243].

Російський історик М. Смірнов вважав що хорвати були нащадками карпів, а карпи населяли Галичину з незапам'ятних часів [37, с.1-2]. Однак у даної теорії є досить могутні опоненти, згідно висновків яких складається враження, що етнічне ім'я хорватів не має нічого спільного з слов'янським етнічним масивом, оскільки воно іранського походження. До такого висновку прийшов Н. Грегуар. В цьому його підтримав М. Фасмер. Дані дослідники вважають, що до I тисячоліття хорвати не мали з Карпатським і Прикарпатським регіоном нічого спільного, хоча відомий дослідник XIX століття Ф. Браун намагався пов'язати хорватів з карпатським регіоном [4, с.165-166].

Таким чином обумовивши всі вищеприведені гіпотези приходимо до висновку, що назва племінного об'єднання хорватів може означати на ранньому етапі їх розвитку етно-назву чорних слов'ян, де «хорв» означає «чорний – темний», «ват - веред» - «ант». Слід відмітити, що джерела неодноразово згадують чорних болгар, чорних клубуків, чорних хозарів, де не виключено, що чорні болгари Подунав'я були сусідами чорних слов'ян-хорватів Прикарпаття і Подністров'я. Сукупність топонімічних даних може говорити, що хорвати і чорні слов'яни одна і та ж етно-назва одного і того ж племінного об'єднання хорватів. Не слід виключати і ототожнення, де кімерійці - «камер - чорний», «саргати - хорвати - чорний - темний», це один і той же народ на різних етапах тисячолітньої історії. Згідно сукупності досліджених нами джерел, можна припустити, що півтора-два тисячоліття нащадки пра-хорватів належали до індо-європейської групи народів були у більшій мірі пастушими племенами і прийшли на східно-європейську рівнину з Центральної Азії [13, с. 58-59].

Свою етно-назву, на думку П. Тедеско, яку дослідник виводить від іранського слова «хварвант» - «свар-вант», що означає «сонцедійний», «сонценосний». На його думку: «хорвати одне із індо-європейських племен, яке bliще до іранської групи індо-аріїв. Вони розвинулись під безпосереднім впливом стародавнього Хорезма, назвав якого була «хвазем», що означала в стародавніх аріїв згідно свідчень стародавньої Авести «Земля Сонця». Відповідно «хварвант» - хорват, людина, яка обожнює світло, що притаманно для релігії і міфології слов'ян і хорватів

зокрема. Така їх подорож з «Землі Сонця» видозмінила їх відносно чоної землі на яку вони прийшли. Чорними слов'янами хорватів почали називати тоді, коли вони змінили скотарське ведення господарства на землеробство, обробляючи чорну землю, а тобто з часу їх переселення в Прикарпаття [37, с.1-2].

Отже при всіх загадках історії етноназву хорватів, їх етноназву слід пояснювати як, чорні слов'яни. Розглядаючи подальшу історію хорватів ми звертаємо увагу на повідомлення арабських хроністів IX-X століття аль Балха і аль-Астархі, які розповідають нам про країну «Артанію», яку ряд вчених ототожнює з Хорватією, у якої є столичне місто «Ждер-ваб» чи «Джер-ват». В XIX столітті мовознавець та перекладач А. Гаркаві висунув припущення, що «Артанія» це країна хорватів, а «Джер-ваб» це столиця Хорватії [7, с.67-68].

Якщо інтерпритувати назку «Джерваб», то вона і це мабуть вірно? виглядає так: джер - хорв, ваб - ват, тобто це слово відтворює нам племінну назву хорватів. Приблизно такої точки зору притримується і російський вчений І. Саратов, який вважає «Артанію», «Хартанію-Хортанію» землею артів-хорватів. На його бумку на протязі віків арти-харті-харки-карпи трансформувались в хорватів, які під ударами сарматів перенесли свою державну інфраструктуру «Артанію» з Подоння в Хорватію Подністров'я. У підтвердження своїх висновків він приводить малодосліджене джерело Велесову Книгу, яку дослідник вважає найстародавнішим пам'ятником язичницької України-Русі. За свідченнями Велесової Книги: « Се бо Оре отец идет перед нами, а Кий веде за Русь и Шеко веде племе все, а Хорев хорвы все, а и земь бо градец на то, а яко все мы внушате бгве. Отойде Хорев и Шех одо ине а сехом до Карпатсьте гора и там бяхом ини граде творясам ину имяхом соплемены иные богатства имяхом...» [14, с.146-161; с.107-126; 15, с.162-180].

Дослідник В. Іванов аналізуючи тексти Велесової Книги, наголошує, що дане свідчення реально говорить про переселення хорватів, які «відійшли від решти слов'ян і осіли біля Карпатських гір, нові міста створюючи, нове маючи багатство, нових маючи соплеменників» [13, с.59].

Отже, Велесова Книга, ставить в основу сказання легендарного князя - слов'ян, Ора, який був верховним князем усіх

трьох слов'янських племен. Усі три брати Кий, Щек і Хорив, являються самостійними князями слов'янських племен, які самостійно облаштовують життя своїх племінних об'єднань, де один із них Хорив знаходить пристанище в Прикарпатському регіоні, поблизу Карпат, де нові міста будує, нових соплеменників знаходить, нове розмножує багатство. Характерно, що свідчення Велесової книги майже точно перегукуються з свідченнями Руського літопису, літописця Нестора, зокрема вступної частини до літопису, що може говорити, що переселення слов'янських племен могло бути історичним явищем [34, с.2-10].

Після свідчень Велесової Книги поспробуємо на її джерельній базі, реконструювати давню історію хорватів [37, с.1-2].

Більшість вчених пов'язують племінну назву хорватів від гірського пасма Карпат, які називалися в до римську епоху: Горбами, Хрбами, Ховатами, Хрватами. Дальше гори називалися горами Кавкасієвськими, Певкінськими, Бастарнськими, Карпатами. Отже найдавніша назва Карпат - Кавкасієвські гори, подальша назва, Певкінські гори, які походять від назви племінного об'єднання певкінів. Племінне об'єднання певкінів згадується у II ст. до н.е грецькими істориками, а в I ст. н. е. римським істориком К. Тацитом. Певкіни чинили опір римським завойовникам, але були змушені відступати під натиском римлян в гори і там в районах північного і північно-східного Прикарпаття проживати до II-III століть н. е, а тобто до відходу римлян з регіону. Дальше гори Карпати називалися горами Бастарнськими, так означували її спочатку давні греки, зокрема географ К. Птоломей. З приходом у регіон римлян в їхній історичних документах вони згадуються і означаються, як Карпати. У IV столітті н.е. описуючи велике переселення народів автор історії Римської держави Амміан Марцелін називає наші гори «Кавкаланд», літописець Нестора теж називає «гори Кавказьські» чи гори «Карпатські». Давньогрецький географ Клавдій Птоломей у II століттях н. е. зафіксує у цьому регіоні племінне об'єднання карпів, що дає право наголошувати, що назва Карпати і походить від племінного об'єднання карпів [55, s.127-128].

Найявні джерела, що засвіжчують проживання на даній території карпів-хорватів доповнила археологія, яка встановила,

що хорвати являються прямими потомками проживаючих тут карпів, речі виявлені Ю. Смішко із «культури Карпатських курганів» II-III століттях н.е, які пов'язуються з карпами, генетично продовжують функціонувати і проживаючих на цій же території у слов'янський час в V-X століттях і належать літописним слов'янам - хорватам [38, с.157-159].

З III-IV століть н.е. хорвати вважає російський історик М. Барсов своїми топонімами відіграють у Прикарпатті домінуючу роль. На думку дослідника велика кількість топонімічного матеріалу може говорити про давність і реальність проживання і Прикарпатському регіоні карпів-хорватів. Такі поширені топонімічні назви, як: Грибів, Граб, Горбачі, Грибовець, Горбів, Хрипів, Хрбів - може говорити про давнє коріння карпів-хорватів в регіоні Прикарпаття [3, с.95-96].

У слід за топонімічними дослідженнями проведено широкомаштабне археологічне вивчення Прикарпатського регіону, за висновками археолога Б. Тимощука: « поселення на Північній Буковині належать хорватам » [39, с. 95-96; 43, с.138; с.46, с.2-5].

В областях розселення хорватів на Прикарпатті і Закарпатті розкопані кургани, які ідентичні за поховальним обрядом і типологією, що дало можливість археологу С.Пеняку зробити висновок, що стародавні хорвати проживали в Прикарпатті і регіонах верхнього Дністра і переселились частково в Закарпаття в VI-IX століттях н. е. [32, с.110-145].

Курганний обряд поховання у хорватів у VI-VIII століттях н.е. отримав поширення у зоні проживання хорватів в Прикарпатті [36, с.126].

Перші наукові розкопки хорватських могильників на території Галичини відносяться до 70-80 років минулого століття. Найбільш плідно досліджував хорватські старожитності А. Кіркор. На протязі семи польових сезонів (1877-1883рр.) цей археолог відкрив по декілька поховань в могильниках поблизу с. Верхняківців, с.Вовківців, с.Глибочка, с.Великого, с.Городка, с.Застанки, с.Лосяча і. т. д. [54, с.14, с.31, с.196; с.9, с.10, с.14, с.61-68; с.15-18, с.21, с.32, с.38, с.44, с.45, с.70-73; с.67-69; с.89-90; с.62; с.20-27; с. 40-49; с.89-90].

Пізніші археологічні дослідження були узагальнені М. Смішком та Б. Тимощуком, які довели, що дані могильники

належать хорватським племенам [38,с.151-159; 43, с.102-103, с.137-139; 45, с.6-10; 46, с.2-8].

В цьому ж десятилітті були зроблені розкопки хорватських поселень на території Прикарпаття А. Коперніцким і В. Лшебіславським. Ці дослідники дослідили могильники біля Зеленого Гая і прийшли до висновку, що вони належать хорватам. В 90-х роках ХІХ століття розкопками хорватських курганів і могильників займались В. Деметрикевич та інші, зокрема на початку ХХ століття розкопками хорватських підплитових могил займався К. Гадачек. та багато інших польських дослідників [54, s.14, s.31, s.196; s.9, s.10, s.14, s.61-68; s.15-18, s.21, s.32, s.38, s.44, s.45, s.70-73; s.67-69; s.89-90; s.62; s.20-27; s. 40-49; s.89-90].

В 20-30 роках ХХ століття велику увагу на безкурганні могильники звернули увагу польські і українські археологи В. Антонович: Городниця, Торське [52, s.78-128].

У ХХ столітті археологи М. Смішко, Б. Тимошук, на межі тисячоліть та на початку ХХІ століття, український археолог О. Корчинський та інші, які визначили їх, як хорватські [38, с. 151-159; 43, с.102-103, с.137-139; 44, с.66-67; с.22-26; 45, с.6-10],

Досліджував хорватів у ХХ столітті і відомий український археолог Я. Пастернак у поселеннях: Ланчин, Новосілки, Костюківка, Останівці, Делева та других [31; с.51-52; с.128]. Дослідження археологічних старожитностей проводив і Ю. Постишевський, який виявив біля с.Хом'яківка хорватські старожитності. Виявленням хорватських старожитностей займався й Т. Сулімірський, який знайшов їх біля с.Велика Плавуча, с.Бодаки, с.Грицівка і других [11, с.262-264].

Подальші дослідження по виявленню хорватських старожитностей проводив М. Смішко, який виявив хорватські старожитності у багатьох пунктах Прикарпаття і Подністров'я [38, с.151-159].

Дослідження хорватських старожитностей проводив і А. Ратич, який виявив у с.Копачинцях Львівської області. Йому належить довідка про пам'ятники Західних областей України і якій він всесторонньо характеризує безкурганні могильники на вивченій ним території. Вчений Є. Тимофіїв досліджуючи старожитності Правобережної України, висунув гіпотезу, що усі ці знахідки дуже схожі на хорватські старожитності і зауважив про

можливість їх поширення на усю Правобережну Україну прямо з Галичини. Будь - якої різниці між підплитовими похованнями і безплитовими немає, усі вони невідрізняються між собою ні поховальним обрядом ні речовим матеріалом. Глибина могильних ям досягає від 0,3 до 1,1м. Виявлено, що на усій цій території упомерлих як правило хоронили без гробів. Залишки дерев'яних гробів зафіксовано тільки в одиничних випадках в Грицівцях, Зеленому Гаю, Михалкові, Палашівці. Як правило в таких могильниках була похована одна людина. Парні поховання чоловіка і жінки дуже рідкі. Як виключення зустрічаються і сімейні поховання. Знайдені скелети дорослих і дітей з певною посудом характерною типом для хорватських поховань Західної України. Більшість підплитових хорватських могил мають велику пам'ятну плиту, як правило з вапнякового каменю, яка клалася зверху засипаної могильної ями. В даний час вони знаходять на поверхні, або під орним сном. Їх розміри в основному від 1,5x0,4 до 2,2x1м. В могильниках досліджених в Остановім і Делеві відкриті захоронення в яких великі плити були обкладені камінням. В одній із могил біля села Бродок під плитою на глибині 0,4м. знайдена кучка валунів. Багато безкурганних поховань Верхнього Подністров'я не мають речей. Також виявлено багато поховань жінок в яких виявлено металеві і скляні прикраси. В трьох могильниках були зафіксовані останки на голові вінка, тканина на жаль не збереглась. В Добровлянах знайдені три бронзові бляшки від пов'язки, в Джурові - тонка металічна пластинка з орнаментом до якої підвішені дзвіночки і трапецевидна підвіска. В Михайлові 10 бляшок з тисненням орнаменту і отворами для зкріплення з молотком. Серед різних прикрас хорваток-галичанок в основному кільця з отворами та орнаментом. З заходячими кінцями. Часто такі кільця виготовлені із чотирьох із чотирьохгранної залізної смужки. Височні кільця зустрічаються по всій території Галичини, де були зроблені розкопки могильників. В могильниках біля Торське і Мшинова знайдені ще перстни образні кільця з завитком-кільцем на одному з кінців, а в Делеві і глибочку Великім - дев'яти конечні кільця. Тьох бусині кільця зустрічаються зустрічаються в могильниках біля с. Волківці, с. Городниці, с. Городище, с. Джурково, с. Івано-Злоте, с. Смильниці. З інших прикрас хорватів знайдені звичайні

перстні дротяні або виті. В одному захороненні Жектавського могильника знайдений пластичний перстень з щитком восьмигранником. Решту хорватських прикрас знайдених на території розселення хорватів в Галичині являються одиночними екземплярами. Бронзові буси зустрічаються тільки в Семенівськiм могильнику. Грубодротяний браслет знайдений в похованні біля с.Торжка дуже схожий на знайдені аналогічні скляні браслети біля сіл Городниця, Бедричівці, Королівка, Рожиск. В двох поховання біля с.Закитів, Ленківці - знайдені залізні пряжки. В одній із підплитових могил в Звинячі виявився колт з емалю на якому зображений птах з піднятим хвостом. Інколи в похованнях знаходять куски золототканої матерії і маленькі бронзові гудзики, цікаві поясні бляшки. І з других хорватських побутових речей слід відмітити залізну сокиру (с. Королівка), шиферна прялиця (с. Івано-Злоте), бронзову іглу і обломок кістяного шимла. Жіночий костюм хорватської жінки з Галичини характеризує невелику кількість прикрас. Тільки персикообразні височні кільця срібні і бронзові виділяються серед прикрас. У більшості похованнях зустрічаються дротяні. Решту предменів в могилах знайдено поодинокі, тому вони лиш образно можуть доповнити риси хорватського костюму, повсякденного одягу [15, с.162-180].

Таке узагальнене дослідження являється унікальним воно проливає світло на народність хорватів стародавньої Галичини, які своєю етнокультурою у слід за філологічною, лінгвістичною та топографічною наукою чітко фіксуються археологічною наукою своїми курганами і підплитовими могилами починаючи з V століття до н.е. до I-II століття н.е. де вони відомі під різними співзвучними іменами: «сарагати», «савродати», «хароати», «хварвант» та іншими. У II-IV століттях н.е. цей хорватський народ відомий по римських джерелах, як карпи, а з VI по X століття з візантійських та руських джерел, як хорвати [2, с.331-337; 13, с.59-60; 18, с.74- 75; с.34, с.2-10; 35, с.61-62.]

Основна фіксація хорватів на верхньому Дністрі, Передкарпатті і Карпатах, наголошував російський дослідник В. Седов, говорить про те, що хорватське населення переселялось у ці райони з нижнього і середнього Подністров'я та Дунайсько-

Причорноморського регіонів, під ударами кочовиків [36, с.128-129].

З появою нової хвилі хорватів, що висилилися з нижнього і середнього Подністров'я в Прикарпаття і верхнє Подністров'я тут починається розширення підплитових могил в яких починають знаходитись страви при захороненні, що дає право наголошувати, що хорвати у VI-X століттях вирощували для власного вжитку такі сільськогосподарські культури як овес, паросо, пшеницю, ячмінь [51, с.23- 35; с.212-213].

Даний археологічний матеріал засвідчує, як це вірно наголошував М. Смішко, дає право нам спостерігати етнотворення хорватів на території Галичини починаючи з III століття н. е., де з цього часу зустрічаються кургани, які слід пов'язувати з культурою Карпатських курганів [38, с.151-159].

Як і в культурі Карпатських курганів, так і в падальших хорватських археологічних пам'ятках присутній обряд трупоспалення і підплитові могили з таким самим ритуалом культу-трупоспаленням [57, с.125-137].

Дослідник Г. Ковальчук, вважав цей ритуал кристалізацією нових політичних, соціально-економічних форм, що пояснюється модернізацією феодального ладу, новим чітким переплетінням політичних та економічних процесів, що проходили в VI-IX століттях в Прикарпатті. Оцінюючи розвиток економіки Прикарпаття, Г. Ковальчук наголошує: «що в середині I тис. н.е. можна сказати про розвиток і рівень економіки, що передував політичному утворенню Хорватського князівства не тільки західно-українських землях на» [21, с.23-29], але й вівдчати на території Словачії, Польщі, Румунії [58, с.160-163].

Конкретизуючи територію розселення хорватів М. Барсов відводив ховатам обширні землі як в Прикарпатті так і по схилах Татранських Карпат [3, с.94-95].

Український академік І. Крип'якевич наголошував: «що з хорватами в Галичині слід пов'язувати населений пункт Хоров'ятка біля Рівного чи Острова» [24, с.6-11]. Певні топоніми з якимсь пов'язує хорватів в Прикарпатті приводить нам сучасний російський дослідник В. Седов, який наголошував: «що з хорватами на Дністрі пов'язуються такі поселення як Хорбач,

Хоров'ятка, Хринечівка, Храбач в верхів'ї Дністра» [36, с.123-126].

Таким чином, підсумовує висновки вчених по хорватському питанню М. Смішко: « місце проживання хорватів, це майбутня Галичина, а тобто Українське Прикарпаття, де відкриті археологічно їх чисельні місця проживання» [38, с.152-159; 57, с.125-137].

В історіографії вважається, як було наголошено в попередніх розділах праці, що хорвати зуміли створити в Прикарпатті свою власну Хорватську державу. Сьогодні хорватська державна проблема вирішена у користь існування Хорватської держави на території Прикарпаття. Наші висновки підтверджуються вищевикладеними фактами, за якими: « Велика чи Біла Хорватія уже у час візантійського імператора Іраклія (кінець VI - поч. VII століття н. е.) функціонувала, як ранньофеодална держава, яка вела активні дипломатичні переговори з Візантійською імперією, що відтворено імперськими канцеляристами, які вважали Хорватію могутньою державою, союзницею Візантійської імперії у боротьбі з Аварським каганатом. Навіть у X столітті візантійський імператор Костянтин Багрянородний Подністровську Хорватію великою державою, оскільки знав про її військові сили: кількісний склад піхоти, кінноти, зображував її політичний статус у Європі, наголошуючи:” що Хорватія має свого незалежного нехрещеного князя являючись нехрещеною, межує на півдні з печенігами, зі сторони Карпат з “турками-уграми”, на заході з Німецькою імперією у склад якої у той час входили усі польські, чеські і словацькі землі» [34, с.2-10].

На думку філолога О. Шахматова, який розміщував стародавню Хорватію у Галичині і по усьому басейну Дністра:” хорвати у першій половині IX століття утворили самостійну Хорватську державу, про яку повідомляв персидський географ першої половини X століття Ібн-Даст. Хорватія Подністровська зовсім не належала до східного слов'янства і ще у IX столітті уособлювала уламок великої колись на подністровських землях могутньої держави слов'ян - Великої чи Білої Хорватії, яка зуміла політично контролювати Дністро-Карпато-Нижньо-Дунайський регіон до часу її підпорядкування у X столітті Київською Руссю» [49, с.32-33].

Опираючись на величезний археологічний матеріал можна стверджувати, що хорвати це древній і автохтонний етнос Карпат і Подністров'я, їх компактні селища і городища виявлені в рамках ранньослов'янських старожитностей і датуються археологами починаючи з V століття нашої ери. Вони існують автохтонно до X століття, тобто до часу включення Хорватії у інфраструктуру Київської Русі [46, с.3-4].

Проаналізувавши свідчення візантійського імператора Костянтина Багрянородного «Про хорватів» і свідчення Руського літопису, сукупність лінгвістичних і археологічних досліджень, приходим до висновку, що хорватська політична організація V-VII століть н.е. охоплювала також племінні княжіння уличів і тиверців, покрайній мірі так це розуміли візантійські політичні кола часів імператора Іраклія кінця VI - поч.VII століть н. е. [2, с.135, с.137].

Така ситуація залишалася до кінця X століття, тільки в такому випадку свідчення Костянтина Багрянородного стають достовірними, якщо усвідомити, що на Велику чи Білу Хорватію часто нападають печеніги з якою Хорватія межувала на півдні, а тобто в нижньому Подністров'ї і Причорномор'ї, Польща з Заходу і Турки(угорці) з-за Карпат [43, с.138-139].

Ряд дослідників у слід за свідченнями К. Багрянородного, вважає, що розміщена услід за Турцією-Угорщиною, Велика чи Біла Хорватія, охоплювала усю Багібарію, тобто Караптські гори, які під такою назвою були вібомі візантійським літописцем. Багібарія-Хорватія, на думку чеського дослідника П. Шафарика обіймала обидва склони Карпат, охоплюючи східну частину Словаччини, верхнє і середнє Подністров'я, Попруття, Буковину і нижнє Подунав'я [48, с.43- 49, с.134-158, с.211-243].

Така точка зору підтверджується археологічно у XX столітті М. Смішком, в XXI столітті О. Корчинським та іншими, які вважають цю культуру хорватською [38, с.151-152].

Археологічний матеріал Прикарпаття і Подністров'я теж відводять хорватам, нижнє Подністров'я тиверцям, культура яких за поховальним обрядом, як вважає російський дослідник В. Седов, нічим не відрізняється від поховального обряду верхнього і середнього Подністров'я [36, с.127-129, с.132-133].

При усій скуппульозності вивчення даного питання стає очевидним, що при врахуванні території Польщі і Чехії, як складової частини німецької імперії, держава Велика чи Біла Хорватія межувала з останньою на заході, на півдні ж у Подністров'ї згідно з свідченнями візантійського джерела з печенігами. Отже на Заході кордони Хорватії проходили по Віслі, на сході по Бугу та східних притоках Дністра та Дунаю [29, с. 38].

Лінгвістичні і археологічні джерела, локалізують хорватський етнос у Прикарпатті і Карпатах, наприклад теорій М. Барсова, П. Шафарика, Л. Нідерле наголошували, що етнонім Карапти в древньослов'янському розумінні: Гори, Горби, Хрби, Хрипи, Хріпи, де хрват, хорват, хробат - являється найархаїчнішим слов'янським етнонімом в Карпатському регіоні. Досить переконливо робить висновки російського дослідник М. Барсов, який проаналізувавши лінгвістичний і топографічний матеріал довів, що хорватський етнос населяв обидві сторони Карпатських гір і по рівнинах Прикарпатських і Подністровських областей. Він вірно вказував на хорватську колонізацію басейнів рік Вислока, Білої, Сана, Тиси, східних приток Дністра, Прута і Нижнього Подунав'я [3, с.80 - 89].

Таку приблизно локалізацію держави Великої чи Білої Хорватії подав і чеський славіст П. Шафарик, на його думку хорвати проживали від Чеських гір до середнього Дністра [48, с.43-49, с.134-158, с.211-243, с. 266, с.405]. Інший чеський дослідник Л. Нідерле вважав, що хорвати проживали тільки в Галичині і Буковині [29, с. 155-156].

Визначний український історик М. Грушевський не заперечував існування Придністровської Хорватії, з цього приводу він писав:« Залишається для Карпатської Хорватії свідчення нашого літопису, але вона так мало і неконкретно знає про західні наші краї, а самі згадки про хорватів такі голі, що тільки при комбінування їх із свідченнями Костянтина Багрянородного і можна викомбінувати русько-подністровську Хорватію. Я залишаю це питання відкритим для майбутніх дослідників» [11, с. 155-156, с.183-194].

Отже сукупність археологічних, філологічних та лінгвістичних джерел в сукупності з вітчизняними і візантійськими письмовими джерелами дають право нам

розглядати державу Велику чи Білу Хорватію, як давньослов'янську етнокультуру Карпат, Прикарпаття і Подністров'я, яка внаслідок економічного і політичного розвитку утворила на цих землях велику ранньо-феодалну Хорваську державу, до часу виселення з останньої слов'янських етносів, як на південь, так і на схід [45, с.6].

За свідченнями візантійського імператора X ст. Костянтина Багрянородного ми бачимо, що південні виселенці на перших порах підтримували з одноплемінниками інтенсивні економічні і політичні стосунки з своїми подністровськими сородичами, що першому дало право Костянтину Багрянородному порівнювати подністровську і далматійську Хорватію з VII-го по X-те століття [2, с.135, с.137]. Цілком можливо припускати, що подністровські хорвати підтримували такі політичні контакти з своїми балканськими сородичами і у час Київської Русі, трансформувались у Галицьку державу. Російський дослідник В. Татищев опираючись на недійшовші до нас літописи свідчив:« що союзниками Володимира Володаровича Галицького під час битви під Перемишлем з об'єднаними з русько-угорськими військами були серби і болгари. Ці ж серби і болгари приймали участь у битві галичан з київськими військами під Теревовлем і при сині князя Володимира Володаровича, знаменитому Ярославі Осмомислі» [40, с. 124].

Можна припустити, що сородичі південних хорватів в Прикарпатті на новому «руському витку» своєї історії під егідою руських князів Ростиславовичів трансформували стародавню Хорватію в Галицьку державу не втрачали зв'язків з своїми південними сородичами, про що наголошувалось у попередньому розділі [1, с.33-35].

При усій складності і новихні цієї історіографічної проблеми безсумнівним залишається те, що трансформована у Галичину, Подністровська Хорватія, в основу якої входила та ж сама Дністро-Карпатсько-Нижньо-Дунайська територія, сполучалася з своїми південними сородичами нижньо-дунайськими землями, що яскраво зафіксовано Руським літописом і свідченнями «Слова о полку Ігоревім», а також недійшовшими до сьогодення свідченнями, які використав у своїх дослідженнях В. Татищев [28, с. 236-237]. Такі наші міркування поділяв і

визначний російський дослідник В. Ключевський, який вважав, що країна стародавніх хорватів Галичина була в X-XI століттях спірним краєм, очевидно незалежною державою між Польшею і Руссю і предметом зазіхань християнських сусідів, доки остаточно не трансформувалася у Галицьке князівство [20, с.106-107; с.51], а це означає, що руські князі, як вірно зауважував галицький дослідник Д. Зубрицький: «зайняли опустілі престоли побитих на полі битви у 993 році, хорватських князів, і в політичному розумінні замінили стару назву подністровської держави Великої чи Білої Хорватії на Галичину, відносно її нового столичного центру XII століття, міста Галича» [12, с. 174-182]. Отже з уламку великої і могутньої держави Великої чи Білої Хорватії, що займала увесь басейн ріки Дністра і горішньої Вісли і в етнічному розумінні уособлювала південно-західну групу слов'ян, наголошував філолог О. Шахматов, виникла Галицька держава [49,с.32-33], на стародавніх слов'янських територіях [18, с.72], які в ранні часи консолідувала держава Велика чи біла Хорватія [14, с.146-161; с.107-107; 6, с.7-8; 7, с.276-277].

Російський дослідник В. Седов вважав, що Галичина включала в себе і «Галицьке Пониззя», оскільки між архелогічними пам'ятниками хорватів, уличів і тиверців немає суттєвої різниці. Дослідник виділяє Галичину, за археологічними джерелами, в єдиний локальний варіант хорватської культури [36, с.124-129]. Власне хорвати, подальші галичани займали усю територію від Закарпаття до середнього Дністра і Прута, а даліше тиверською етнокультурою простягались у нижнє Подністров'я і Подунав'я [30, с.238-242]. Усі ці свідчення про територію Галичини подавав нам ще візантійський імператор Костянтин Багрянородний, наголошуючи: «що Велика чи Біла Хорватія починається своєю територією у Причорномор'ї межуючи там з печенігами, являється незалежною державою, яку очолює князь, який має в наявності кінне і піше військо і включає в себе і землі Тиверського князівства» [2, с.131-137].

Що стосується цього ранньо-феодального конгломерату, то польський дослідник Г. Ловмянський проаналізувавши свідчення К. Багрянородного ототожнив Велику чи Білу Хорватією, з Галицьким князівством, князя епохи Ярослава Осмомисла [56, с.162-168]. Дослідник Б. Тимошук вважав: «що пам'ятники

пражського типу, що поширюються на захід від Припяті по басейну рік Дністер і Прут пов'язуються із територією склавнів-хорватів» [9, с.58-75; 20, с.5-23; 48, с.252-256, с. 405- 407; 29, с.77].

По сукупності джерел верхнє і середнє Подністров'я, тобто територія між волинянами і тиверцями, наголошував югославський вчений Ф. Рачкі, визначає Хорватську державу. Хорвати, згідно свідчень арабського письменника Масуді, управлялося в цей час своїми правителями чи князями [59, с.23-36; с.43-47; 42, с.95-96]. В IX-XII століттях у хорватів регіону формуються нове державне об'єднання, Галицьке князівство, яке так яскраво засвідчене на сторінках Руського літопису [26, с.34-49; с.219-220].

В недатованій частині Руського літопису наголошується: «що було княжіння у полян, а в древлян своє княжіння, а у дреговичів своє, а условен своє у Новгороді, а на Полоті у полочан» [4, с.404-405]. Про територіальні об'єднання слов'ян, типу княжіння, йдеться і в наступних текстах Руського літопису: «І живуть у мирі поляни і древляни і сівер і радимичі і хорвати» [16, с.92-93]. Аналізуючи ці літописні свідчення, археолог Б. Тимошук наголошував: «що на території Прикарпаття, було своє велике Хорватське князівство» [45, с.6-10]. З цього питання дослідник В. Соловійов наголошував: «що у IX столітті в регіоні розселення хорватів зростає густина населення, що привело до тісного згуртування, як в середині так і щодо зовнішнього світу. Князівство стає необхідністю для всього хорватського народу» [39, с.28-32]. За таких обставин Хорватське князівство мало більш сталу територію, міцнішу політичну організацію і стояло ближче до феодальної держави. На чолі Хорватського князівства, замість військових вождів, яких вибирали на народних зборах, ставали князі, що отримували спадкову владу і опиралися на постійну військову дружину. Так в княжінні полян, за повідомленнями Руського літопису, князували представники роду Кия. Літопис зберіг імена деяких інших княжінь. Князем древлян був Мал, який вважав себе за суспільним становищем рівний київській княгині Ользі, до якої сватався. Князя Мала оточувала місцева древлянська знать. Відомі також імена легендарних князів Вятка племінного об'єднання вятчів і Радима - радимичів [34, с.2-10].

Що стосується Хорватського князівства і князівської влади, то із свідчень Костянтина Багрянородного ми знаємо, що хорвати у VII столітті очолювались князями: Мухлом, Ловелом, Косинцем, Хорватом і двома княгинями, що очолювали два хорватські народи Туга і Буга, у IX столітті, Хорватське князівство у Прикарпатті очолював, незалежний нехрещений князь [2, с.131, с.135, с.137].

До цього періоду належить і згадка Аноніма угорського, про місто Галич чи галицького князя, яке являлось складовою частиною території хорватів. В описі подій кінця IX століття він згадує про Галич та галицького князя, що гостинно прийняв у себе угорського вождя Альмоша, коли угри переходили в Панонію. Очевидно Галич кінця IX століття був уже осередком князівської влади місцевої хорватської династії [1, с.35-49; 10, с.296; 56, с.23-49]. Польський хроніст Ян Длугош опираючись на невідомі нам джерела згадує останнього хорватського князя Всеволодімера, що погинув на полі битви у 993 році під час відомої із руських джерел русько-хорватської війни. Ян Длугош наголошує: «що сестра Всеволодімера, хорватська княгиня Євдокія, була у другому шлюбі дружиною польського короля Болеслава Хороброго і цим мотивує претензії і заняття Болеславом Хоробрим у 1018 році Хорватії та Червенських градів» [53, с.235-237]. Дослідник XIX століття І. Лінніченко вважав свідчення Яна Длугоша в контексті політичної історії хорватів, достовірними, правомірно наголошуючи, на існуванні з VI століття до X століття незалежного Хорватського князівства, яке очолювалось князівською династією [27, с.12-18; 53, с.235-237], політичною столицею, якого за висновками дослідника В. Королюка, був Перемишль [23, с. 9-18; с.46-53].

Хорвати за цей час виробили у собі у значній мірі і внутрішню єдність і політичну свідомість своєї державної інфраструктури, вони в цей час відрізнялись від інших європейців, особливостями свого побуту, звичаями, елементами культури, на що звернув увагу руський літописець: «мали бо звичаї свої і закони батьків своїх історію і свій характер і мораль» - і очевидно своєю чітко окресленою територією [22, с.23-26].

Територія князів, це області і місцепроживання невеликих за виразом П. Третякова «народця» з своєю культурою, історією, релігією і епосом [47, с.297-299]. З цього приводу археолог Б. Тимошук висловив припущення, що північно-східне

Прикарпаття заселяла одна культурна спорідненість з іменем хорвати [43, с.137-138]. Російський дослідник М. Барсов, ще у 1873 році писав: «хорвати розселились на схилах Татранських Карпат, які і до цього часу в галицьких русинів зовуться горби (хърби, хріпи). На їх широке розселення по територіях Прикарпатських областей можуть вказувати чисельні місцевості, які до цього часу зберегли хорватські назви від верхів'їв рік Вислока, Білої і Сана на південь до тиси і її приток Гернаду, Боржогу, по Сому і Красній і по Пруту» [3,с.80-82]. Приблизно таку ж територію відводять хорватам і інші вчені. Відомі славісти П. Шафарик та Л. Нідерле вважали, що хорвати проживали на схід від Чехії і Вісли, охоплюючи територію Галичини і Буковини біля рік Дністра і Прута, де в топоніміці збереглися сліди їх перебування [29, с.155]. Польські історики наголошували: «що Руський літопис на перших сторінках свого твору розповідає про білих хорватів поряд з чехами, моравами, сербами» [34,с.2-10;60,с.12-143]. Схожу ситуацію відносно хорватів подає у хроніці Козьма Пражський, наголошуючи, що в його час були: «хорвати і другі» [48, с.204, с.406]. Візантійський імператор Костянтин Багрянородний, що залишив своє світобачення про хорватів через екскурсе в глиб віків хорватської історії, наголошуючи, що хорвати являються стародавнім етносом серединної Європи [2, с.135, с.137].

Якщо пов'язати свідчення римських джерел із візантійськими в поступальному і еволюційному контексті розвитку одного і того ж етносу карпів-хорватів, то побачимо, що археологічний матеріал Прикарпатського регіону повністю вкладається в етно-історичний розвиток на території історичного Прикарпаття. Територія Українського Прикарпаття подальшого Галицького князівства, за джерелами археологічної науки, повністю відповідає території розселення хорватів. Відкриті і вивчені тут археологічні пам'ятники V-X століття належать до однієї, що змінювалася і еволюціонувала хорватської культури. Аналіз основних елементів матеріальної культури (керамічних комплексів, домобудування, оборонних споруд дозволяє визначити певну особливість даних археологічних пам'ятників VI-X століть і виділити їх у Верхньо-Дністровський, Прикарпатський чи Хорватський варіант української культури і

пов'язати пам'ятники цього «Хорватського варіанту» з пам'ятниками руських літописних хорватів. Хорватське населення Українського Прикарпаття не було перейняте великими хвилями міграцій, їх матеріальна культура тут розвивалась у поступальному процесі, що дає можливість визначити їх територію, яка займає сьогодні території Чернівецької, Тернопільської, Івано-Франківської, Закарпатської областей Української держави і Пряшівського округу Словацької Республіки, Перемишльсько-Ряшівського краю Польської Республіки і суміжні й порубіжні області Румунії [43, с.138-139.].

Власне на цій території і розміщені хорватські пам'ятники, комплекси, які датуються VI-X століттями н.е. Вивчені археологічно пам'ятники і селища, городища, дають можливість поєднати археологічні пам'ятники Прикарпатської Хорватії, археологічними пам'ятниками майбутнього Галицького князівства [45, с.6-7]. Досліджені хорватські старожитності з V до кінця X століття, наголошував археолог Б. Тимошук: «закінчують також процес їх включенням у склад Київської держави в X столітті». Б. Тимошук також вірно вважав: «що у склад Хорватського князівства входила і територія північної Буковини де проживала одна і та ж етнографічна група, слов'ян-хорватів з своїми особливостями, дещо відмінними від інших груп слов'ян в тому числі і Подністровських тиверців. Політичною межею території Карпатської групи слов'ян-хорватів на північному сході у VI-X століттях була ріка Прут, наявний археологічний матеріал, що пов'язується з хорватами, яскраво демонструє нам межі території цього племінного об'єднання у цьому регіоні» [43, с.138,с. 139; 3, с. 80-82; 48, с.208, с.405; 45, с.5-7; 22, с.24].

Дослідник В. Королюк розглядаючи свідчення Руського літопису під 981 роком прийшов до висновку, що великий київський князь Володимир ходив війною у 993 році і на Буковину. Знищивши спочатку хорватські міста на Буковині він заставив капітулювати Хорватське князівство, яке у 993 році включив до складу Київської Русі [23, с. 24-26; с.46-53; 7,с.276-277]. До складу Київської Русі у 993 році, як вважав польський історик Г. Ловмянський, була включена на заході, обширна територія хорватів, починаючи від Західного Бугу далі по Дністру, Верхньому Пруту і Серету, включаючи усю територію

сучасної Української і Румунської Буковини [56, s.163-168]. Такі наші філологічні та лінгвістичні висновки відповідають і даним археологічної науки [43, с.138-139].

Отже, на окресленій території Українського Прикарпаття, Хорватського князівства, досліджено більше 400 поселень у яких орне землеробство з використанням дерев'яного рала з залізним наконечником(наральником) зберегло свої традиції і у слов'янського населення карпів і дійшло до хорватів. Підтвердження таких наших висновків дають знайдені хорватські наральники у Перемишлі, Галичі, хорватських селищах Рашків, Бакота та інших [6, с.76-96]. Виявлені тут землеробські знаряддя праці: залізні серпи, залізні мотики, жорнові камені, глиняні сковороди для просушки зерна (зерновика) дають яскраве підтвердження, що на протязі довгих століть, а може й тисячоліть хорватське населення Прикарпаття вело комбінований спосіб землеробсько-скотарського господарювання [5, с.217-218].

Згідно з останніми напрацюваннями археологічної науки бачимо, що населення Прикарпаття і Подністров'я з давніх давен розвивало усі види свійських тварин, велику і дрібну рогату худобу: свиней, коней, птицю. Автор другої половини VI століття н.е. Прокопій Кесарійський подає деякі відомості, що хорвати Прикарпатського регіону окрім землеробства і скотарства вели і лісове господарство. Аналізуючи ці свідчення український дослідник В. Петров відзначав, що свідчення Прокопія Кесарійського дає право говорити про виробничі особливості лісового господарства: короткий термін користування посівною ділянкою обмежений одним-трьома роками, тому підсіка лісів під угіддя і поля цілком реальна у господарській діяльності хорватського населення Карпат і Прикарпаття [33, с.30-35]. Оскільки хорвати, згідно археологічних свідчень, проживали великими поселеннями, між якими було дуже багато вільних не займаних земель, це давало можливість вести перелогову систему землеробства, за якою родючість полів відновлювала сама природа. З виникненням у VI столітті н. е. централізованого ранньо-феодального Хорватського князівства, у хорватського населення в Карпат, Прикарпаття і Подністров'я утворюються городища у яких активно проходить розвиток ремесла, з яким активно співіснує і розвивається землеробство і скотарство.

Хорватські поселення і городища в цей час розміщуються переважно у горбистій вкритій лісом місцевостях, у них ведеться землеробсько-скотарський спосіб господарства. Археолог Б. Тимошук відзначав довготривале існування хорватських поселень землеробського характеру. На його думку вони могли довго функціонувати лише при умові постійного обробітку тих і самих ділянок землі. Цілком очевидно, що підсічна та перелогова система землеробства, потребувала і колонізації нових земель, що приводило до відтоку населення. Щоб залишатися віками на одній і тій же землі хорвати повинні були дотримуватися такої системи землеробства, яка б могла забезпечити відновлення родючості ґрунтів в найкоротший відрізок часу, невиключено, що хорвати під впливом господарювання в сусідніх римських провінціях ввели у себе двоїльну систему землеробства, підтвердженням цього можуть бути знахідки на поселеннях римських сільськогосподарських знарядь праці, залізних римських наральників. Поява у III-IV століттях н. е. у карпів-хорватів нової системи землеробства дає право наголошувати, що карпи-хорвати переходять до (римського) плужного методу обробки земель, який придатний не тільки для рихлення ґрунту але й для перегортання його скиб. Рештки плугів, важкі рала, залізні лемехи, чересла знайдені в хорватських поселеннях IV-VI століттях н. е. яскраво говорять про новий плужний спосіб обробітку земель у населення Прикарпаття та Подністров'я [43, с.102-103]. Застосування плуга було великим досягненням хорватського землеробського населення, це прискорювало процес обробітку великих посівних площ під майбутній урожай, який вирощувався у цей час у більшій мірі на продаж і вивозився на римські ринки в провінції Дакію і Мезію. Наявність постійного римського ринку давало можливість кардинальних змін у сільському господарстві, наприклад, зробити перехід від перехресної системи рихлення ґрунту ралом, що вимагало вдвічі більшої затрати праці, до оранки в одному напрямку, що давало економію сил і часу. Перевертання ґрунту під час плужної оранки сприяло збереженню вологи, поліпшувало структуру ґрунту. Все це давало можливість поступово переходити до сталого обробітку тих самих полів і значно збільшувати виробництво сільськогосподарської продукції на продаж, яка у III-IV століттях н. е. потрібна була не тільки

землеробам, щоб прокормитися, а й для представників політичної адміністрації ранньо-феодального хорватського суспільства, і також на продаж на римський ринок. Таке могутнє зрушення у господарстві хорватів Прикарпаття і Подністров'я сталися внаслідок експлуатації хорватською знаттю залежного хорватського землеробського населення, яке у цей час сильно збільшилося. Це видно із того, що хорватські села у III-IV століттях н. е. стають великими, як за площею так і за кількістю населення. Нова система землеробства, забезпечена новою технікою, сприяла виникненню надлишкового продукту, що є ознакою феодального ладу. Вивіз надлишкової продукції на римський ринок і отримання за нього сталого еквіваленту цінностей, римських срібних і золотих грошей, внаслідок торгово-економічними взаємовідносин слов'ян Прикарпаття і Подністров'я з римлянами, дав можливість зародитися новим економічним відносинам, які виражаються постулатом феодалізму: товар-гроші-товар, ринковими відносинами де виробництво і землеробство всеціло спрямовується на ринок (продаж товару), як представниками панівного класу (феодалами) так і середнього класу(купцями) і підневільного (землеробами-селянами). Виявлені в цей час у Прикарпатті великі за площами землеробські угіддя явно говорять, що сільськогосподарська продукція виготовлялась в основному на продаж, оскільки для прогодування населення її було явно забагато. Очевидно, що розвиток нової системи господарювання привів до виникнення нових інститутів феодальних відносин, при яких новоутворений військовий клас (феодалів) теж забирав у підвладного населення частину урожаю, продуктами рослинництва чи тваринництва. Так очевидно і виник інститут «полюддя», який відомий уже, в ранньослов'янському суспільстві. В цей же час в Прикарпатті модернізується і скотарство, свідченням цього є поява спеціального глиняного посуду, що пов'язується з молочним господарством. Мова іде, про миски-цідила, які відомі у хорватських пам'ятниках IV-V століть н. е. і у хорватських пам'ятниках VI-X століть н. е. Нові археологічні джерела дають підстави наголошувати, що в III-IV століттях н.е. у хорватів Прикарпаття починають виникати городища, які зразу ж стають основними осередками ремесла і торгівлі, що сприяло кристалізації феодального ладу, який і

сформувався у хорватів на базі нового, феодального способу ведення господарства [25, с.93-94].

Досліджуючи господарство і суспільний лад Прикарпатсько-Дністровських хорватів, слід надати велику увагу городищам та селищам, які розміщені по усій території Хорватського князівства. У виявлених городищах археологи провели ретельні розкопки, в процесі яких, вивчалися системи та конструкції оборонних споруд, характер забудови укріплених городищ та їх зв'язок з навколишніми селищами і поселеннями. Досліджені городища хорватів дають право наголошувати, що час їх активного функціонування припадає на V-X століття н. е. [5, с.217-218]. Внаслідок ретельного вивчення хорватських городищ вчені побачили 4 основних типи конструкцій головних оборонних ліній які відповідають головним типологам забудови хорватських городищ, очевидно городищ-общинних центрів, другого - городищ князівських центрів (фортець), третього - городищ феодальних замків, четвертого - городищ - сторожових фортець, інакше кажучи, наголошував дослідник Б. Тимошук:« певному соціальному змісту того чи іншого укріпленого поселення відповідає певне планове і конструкційне вирішення його спорудження. Однак городища з укріпленнями певного типу з «частоколом» у готовому вигляді трапляються рідко, у більшій мірі у одному і тому ж самому хорватському городищі спостерігаються різні конструкції навіть головних оборонних ліній» [45, с.7]. Для визначення соціального типу хорватських городищ, необхідно враховувати два періоди їх розвитку - римський і візантійський, тобто час коли система їх укріплень була підлаштована під рівень тієї цивілізації із якої слов'янське суспільство Прикарпаття черпало господарську систему для застосування її у власному суспільстві. Не слід виключати і перейняття слов'янами Прикарпаття і Подністров'я нами регіону і давньо-грецьку (полісну) ситему господарювання, де міста держави хорватів цілком могли формуватися під впливом давньогрецької системи і у римський час тільки модернізувати свою структуру [50, с.131-142].

Така система забудови, яка модернізувалася крізь століття у хорватів, залишилась і тоді коли Хорватське князівство увійшло до складу Київської Русі [42, с.95-96].

Важливим критерієм феодального ладу у хорватів у VI-X століть н.е. є наявність ремісничих поселень: ковалів, гончарів. Ремісничі поселення у хорватів, наголошував археолог Б. Тимошук, а у слід за ним сучасний археолог О. Корчинський у VI-X століттях н. е., були новим прогресивним доробком хорватського населення Прикарпаття, їх виробництво у цей час було уже у більшій мірі спеціалізоване і розраховане на обслуговування населення не тільки своєї громади, але і сусідніх громадських центрів. Тільки цим можна пояснювати той факт, що на території ремісничих поселень хорватів Прикарпаття вироблялася продукція у таких масштабах, які в декілька раз перевищували норму окремих поселень, така ж ситуація у хорватів відбувалась і в землеробстві [44, с.66-67; с.22-26].

В процесі такого розвитку хорватського суспільства і феодальних відносин, городища, як центри, очевидно на перших порах співіснували з князівськими державними центрами, та у процесі розвитку, князівські або державні центри трансформувались у феодальні центри, з політичною адміністрацією, і почали відігравати більш значну роль у економічному і політичному житті Хорватського князівства. В таких умовах Хорватське князівство набирає нових рис, де на перше місце у ній в VII столітті н. е. виходить місцева князівська родоплемінна знать, з спадковою передачею влади, що підтверджується і свідченнями візантійського імператора Костянтина Багрянородного [2, с.131, с.135, с.137].

Таким чином у висновок дослідження наголосимо, що VI-VII століттях нашої ери являються тим часом, який кристалізував Хорватське князівство у Прикарпатті, сформував його територію та політичну організацію, міста та села. Власне ця хорватська феодальна державність, на чолі з спадковими князями, у VI-VII століттях нашої ери репрезентувала, вдосконалений державний апарат Хорватського князівства, розквіт якого, за сумую всіх проаналізованих джерел історіографії, припадає на IX-X століття нашої ери, про що було досконало відомо й візантійському імператору Костянтину Багрянородному [2, с.131, с.135, с.137; 14, с.146-161; с.107-126; 15, с.162-180].

Список використаних джерел та літератури:

- 1.Анонім Угорський. - Відень, 1894.
- 2.Багрянородный Константин. Об управлении империей. - М., 1987.
- 3.Барсов М.П. Очерки русской исторической географии. - Варшава, 1885.
- 4.Браун Ф. Разыскания в области гото-славянских отношений. - Спб., 1899.
- 5.Вакуленко Л.В. Раннеславянское поселение у с.Глубокое в Прикарпатье. Раннесредневековые восточнославянские древности. - Л., 1974.
- 6.Винокур І.С., Тимошук Б.О. Давні слов'яни на Дністрі. - Ужгород, 1977.
- 7.Гаркави А.Я. Сказания мусульманских писателей о русах и славянах. - Спб., 1870.
- 8.Геродот. История. Вестник Древней Истории. - М., 1947. - Т.IV.
- 9.Грот К.Я. Известия Константина Багрянородного о сербах и хорватах. - Спб., 1880.
- 10.Джеджора О. Проблеми історичної топографії Давнього Галича. Записки Наукового Товариства ім., Шевченка (ЗНТШ). - Львів. - Т.ССХХІІ.
- 11.Пастернак Я. Старий Галич: Археологічного-історичні досліді у 1850 - 1943 роках. - Краків-Львів, 1944.
- 12.Записки НТШ, - Львів, 1935.
- 13.Зубрицький Д. Історія Галицько-Руського князівства. - Львів, 1856. - Т.II.
- 13.Иванов В. «След светоносных». Техника молодежи. - М., 1985.- №9.
- 14.Ідзьо В.С. Етногенез, формування території племінного об'єднання прикарпатських хорватії та її вплив на кристалізацію Галицької Русі. Науковий Вісник Українського Історичного Клубу. - М., 1997. - Т.I. - №5.
- Ідзьо В.С. Велика чи Біла Хорватія - ранньофеодальна слов'янська держава на території Галичини(V-X ст.). Науковий Вісник Українського Історичного Клубу. - М., 2000. - Т.IV.
- 15.Ідзьо Віктор. Ранньослов'янське суспільство і ранньослов'янська державність. Зародження і становлення

- християнства на території України. Видання II доповне і перероблене. - Львів «Сполом», 2004.
- 16.Исаевич Я.Д. Культура Галицко-Волинской Руси. Вопросы Истории. - М.,1973. - №1.
17. Історія УРСР. - Київ, 1977. - Т.1.- Кн. I.
- 18.Йордан. О происхождении гетов. - М., 1960.
- 19.Київ та його околиці. Порайонне історичне дослідження України. - Київ, 1925. - Т.ХХІІ.
- 20.Ключевський В.О. Курс Русской истории. - М.,1937. - Т.I.
Костомаров М.І. Наука і суспільство. - К., 1989. - №9.
- 21.Ковальчук Г.І. Економічний розвиток Західноукраїнських земель. - Київ «Наукова Думка», 1988.
- 22.Корольок В.Д. Некоторые спорные и нерешённые вопросы истории славянских народов в ранне-феодальный период (III-XI века). Актуальные проблемы славян. - М., 1961.
- 23.Корольок В.Д. Западные славяне и Киевская Русь в IX-XII веках. - М., 1964.
- Пашуто В.Т. Дипломатия Древней Руси. - М.,1966.
- 24.Крип'якевич І.П. Галицько - Волинське князівство. - К., 1984.
- 25.Кухаренко Ю.В. Раскопки в городище и селище Хотомель. КСИИМА, - М.,1957. - №668.
- 26.Латышев В.В. Известия древних писателей греческих и латинских о Скифии и Кавказе.Вестник Древней Истории. - М., 1947 - 1949. - Т.I - II.
- Литаврин Г.Г. Раннефеодальные государства на Балканах в VI-XII вв. - М., 1985.
- 27.Линниченко И. Забужская Русь. - Варшава, 1864.
- 28.Махновець Л. Про Автора Слова о полку Ігоревім. - К., 1989.
- 29.Нидерле Л. Славянские древности. - М., 1956.
- 30.Партицький О. Старинна історія Галичини. - Львів, 1894.
- 31.Пастернак Я. Найновіші пам'ятники з Галичини і Волині// Записки Наукового Товариства ім. Т.Г.Шевченка. Просвіта. - Т.151.
- Пастернак Я. Коротка Археологія Західноукраїнських земель. ЗНТШ. Львів, 1932. - Т.151.
- 32.Пеняк С.І. Ранньослов'яске і давньоруське неселення Закарпаття VI - XIII ст. - К., 1980.
- 33.Петров В.П. Етногенез слов'ян. - К., 1972.

34. Руський літопис. - К., 1989.
35. Саратов І. «О поле... поле». Техника молодежи. - М., 1985. - №9.
36. Седов В.В. Восточные славяне в VI-XIII вв. - М., 1982.
37. Смірнов М. Доля Галицкой Руси до злучення с Польщею. Руська бібліотека. - Тернополь, 1887.
38. Смішко М.Ю. Карпатські кургани першої половини I тисячоліття н.е. - Київ, 1960.
39. Соловев В. История Руси. - Белград, 1941.
40. Татищев В.Н. Российская история. - М., 1964. - Т. III.
41. Тацит К. Сочинения. - Л., 1969. - Т. II.
42. Тимошук Б.О. Давні слов'яни на території Північної Буковини. Український Історичний Журнал. - К., 1979. - №6.
43. Тимошук Б.О. Слов'яни Північної Буковини V-IX ст. - К., 1976.
44. Тимошук Б.О. Давньоруська Буковина. - К., 1982.
- Корчинський О. Городище у селі Ілів на Львівщині. Науковий Вісник Українського Історичного Клубу. - М., 2008. - Т. XIV.
45. Тимошук Б.О. Восточнославянская община. - М., 1990.
46. Тимошук Б.О. Восточные славяне от общины к городам. - М., 1994.
47. Третьяков П.Н. Восточнославянские племена. - М., 1953.
48. Шафарик П.И. Славянские древности. - М., 1848. - Т. II.
49. Шахматов А.А. Древнейшие судьбы русского племени. - Пг., 1919.
50. Фроянов И.Я., Дворниченко А.Ю. Города-государства Древней Руси. - Л., 1977.
51. Янушевич З. В. Культурные расследования на Юго-Западе СССР по палеонтологическим исследованиям. - Кишинёв, 1976.
- Мякушкин Н.И. Городище Новотроицкое. - М., 1958. - МИА - №5.
52. Demetrykiewicz W. Vorgeschichte Galiziens// Osterreichisch Monarchie in Wort und Bild. - Wien, 1888.
53. Długis Jan. Prazi. - Krakjw, 1825.
54. ZWAK, 1877; ZWAK, 1878; ZWAK, 1879; ZWAK, 1881; ZWAK, 1882; ZWAK, 1883; ZWAK, 1884; ZWAK, 1890; ZWAK, 1891.
55. Zurowski O.M. Bukowina pod względem topograficznym, statystycznym i historycznym. - Lwow, 1914.
56. Lowmianski H. Początki Polski. - Krakow, 1964. - Т. II.

57. Smiszko M. Kultura wczesnego okresu epoki cesarstwa rzymskiego w Małopolsce Wschodniej. - Lwów, 1932.
58. Niederle L. Rukovet slovanskich starozitnosti. - Praha, 1953.
59. Racki F. Ocjena starijih izujrd z hrvatsku i srbsru hrvitst sredni vika. Knjizennir, 1. - Zagreb, 1865.
- Racki F. Biela Hrvatska i Bila Srbija. - Zagreb 1880 - 1881.
60. Słownik starożytności słowiańskich. - Wrocław-Warszawa-Kraków, 1962. - T. I - II.

Розділ VI.

Хорватське князівство в IX-X століттях. До питання етно-генезу Галицького князівства в XI - середині XII століть

Вивчення політичного та торгово-економічного етно-генезу Хорватського князівства у IX-X століттях, який заклав фундамент утворення, починаючи з середини XI століття, обширного у середині XII століття, Галицького князівства, являється головним завданням, підсумкового розділу даної праці [5, с.58-75; 6, с.107-126; с.104-112; с.74-85; с.31-57].

Дослідження, яке ставить за мету з'ясування етно-генезу Галицького князівства в XI - середині XII століття, вивчатиме внутрішні і зовнішні протиріччя і витоки єдності, що рухали галицьким суспільством від початку його формування в XI столітті до перетворення в середині XII століття, в одне із могутніх державно-політичних, економічних та культурно-релігійних об'єднань у центрально-східній Європі під назвою Галицького князівства [5, с.58-75].

В попередніх розділах праці неодноразово акцентувалось, що Галицьке князівство, що було консолідовано з князівств Прикарпаття та Подністров'я у 1141 році енергійною політичною діяльністю перемишльського князя Володимира Володаровича, являється спадкоємницею могутньої колись на галицьких землях держави Великої чи Білої Хорватії, про яку візантійський імператор Костянтин Багрянородний так яскраво розповів у своєму творі «Про управління імперією» наголосивши, що: «прикарпатські хорвати, за давньою історичною та політичною традицією, мають свого власного князя, військо кінне і піше» [2, с.375; 5, с.58-75].

Про Хорватську державу в Прикарпатті писали і арабські мандрівники: Ал-Масуді, Ал-Беркі, наголошуючи, що столиця хорватів називається - «Хордаб» (Перемишль) [11, с.10-13, с.14-16].

Прикарпатські хорвати, за свідченнями Руського літопису, беруть участь у поході великого київського князя Олега на Візантію в 907 році і являючись союзниками великого київського

князя Олега. Довгий час у 992-993 роках Хорватське князівство під керівництвом останнього великого хорватського князя Всеволодімера проводило війни з київським князем Володимиром Святославовичем. У хід військових кампаній були також втягнуті як польські так і печенізькі князі. Внаслідок поразки, Хорватське князівство в кінці X - на початку XI століття, було остаточно включене до складу Київської Русі [39, с.2-10].

Аідчизняні та інознмлі дослідники фахово розпочавши вивчати хорватську проблему з XVIII століття. Вони у XIX, XX так і на початку XXI століття з'ясовували місцепроживання хорватів, до їх приходу в Далмацію Сукупність вивченого в проаналізованого матеріалу дає автору дослідження переконливо доводити, що Карпи-Хорвати II-III століть н. е., Велика чи Біла Хорватія IV-VII століть, Хорвастьке князівство VII-X століть, це територія літописного, точно датованого, з 1141 року, Галицького князівства, етогенез якого у новій політичній фазі, припадає на другу половину XI першу половину XII століття. Його виникнення пов'язується з київською князівською династією Ярослава Мудрого, передусім його внуком, князем Ростиславом Володимировичем, правнуком Володаром Ростиславовчем та праправнуком Володимиром Володаровичем, Галицьким. Всі ці князі відновили хорватську князівську державність у новій фазі могутності Київської Русі [5, с.58-75; 6, с.107-126; с.104-112; с.74-85; с.31-57].

Російський історик кінця XIX століття М. Барсов, проаналізувавши всі наявні джерела, прийшов до висновку: « що описана Костянтином Багрянородним держава, Велика чи Біла Хорватія, це майбутнє Галицьке князівство, могутня історична та політична традиція на територіях між Дністром і Саном. Київський князь Володимир Святославович приєднав у 993 році стародавню Хорватію, яку його князівська династія в середині XII столітті перетворила в Галицьку державу» [3, с.95-96; с.160-163].

Український академік І. Крип'якевич теж вважав, що стародавня Хорватія, яка була політичним підґрунтям майбутньої Галичини, з VII по X століття інтенсивно розвивала свої економічні та політичні центри, такі як: Перемишль, Звенигород, Галич, Теробовль, Пересічинь. На думку дослідника в Західно-Українському регіоні з V по X століття існували міста-держави,

які у це період у Прикарпатті очолювали хорвати. Географ Баварський знаходить у IX столітті Прикарпатський край багатолюдним, з широкою торгівлею і багаточисельними містами, своєю місцевою князівською адміністрацією [7, с.61; 8, с.22-30, с.52-55], політичну організацію якої так яскраво описав у своєму творі «Про управління імперією» візантійський імператор Костянтин Багрянородний, наголошуючи: «що хорватський народ очолював нехрещений князь» [2, с.85; с.371-375].

До такої ж думки прийшов і львівський археолог В. Ауліх, який вважав, перехід столиці Прикарпатської Хорватії із Перемишля в Галич у XII столітті явище не випадкове. Галич, на думку дослідника, існував як торгово-економічний центр у той же час, коли і літописні Червень, Перемишль і Волинь. На думку В. Ауліха, Галицька земля, як складова частина стародавньої Хорватії, розвинулась за довгий проміжок часу, від V до X століття [1, с.2-10].

Київський історик та археолог П. Толочко вважає існування стародавнього Галицького князівства з VII по X століття. На його думку Галич стояв на давньому торговому шляху, що зв'язував стародавню Хорватську державу з торговельними центрами Подунав'я і західної Європи. Київський археолог П. Толочко услід за львівським археологом В. Ауліхом, підтвержує реальне існування Галича, як торгового та політичного центру уже в кінці IX на початку X століття. Своє світобачення він формує на основі свідчення угорського джерела «Аноніма Нотаря, короля Белли II» яке засвідчило «гостювання угорського вождя Алмоша у галицького князя по дорозі переселення угорців в Паннонію» [20, с.12, с.24, с.30].

Діаметрально протилежної точки зору притримується інший київський історик М. Котляр, який своєю теорією «омолоджує» Галицьке князівство. На його думку Галич без будь якого регіонального значення виник тільки в XI столітті. М. Котляр, внаслідок інтерпретацій джерел та археологічних матеріалів, намагається твердити, що Галич як місто не існувало навіть у X столітті. Він ігноруючи факти, беручи тільки свідчення Руського літопису XII століття, зробив висновок: «що Галич висувається на історичну арену як торгово-економічний і політичний центр тільки в середині XII століття» [9, с.75-76].

Повну антинауковість даної концепції М. Котляра довів ще у 50-х роках ХХ століття московський дослідник М. Тихоміров, на концептуальні висновки якого М. Котляр не повважав звернути увагу. Дослідник М. Тихоміров, внаслідок вивчення сукупності джерел з Українського Прикарпаття, прийшов до висновку: «що Галицька земля була одна із стародавніх територіально-соціальних організацій слов'янського світу та Кивської Русі. Одним із стародавніх центрів слов'ян Подністров'я був і Галич. Хоча він з'являється на сторінках Руського літопису раптово і тільки в ХІІ столітті, не можна вважати, що виникнення міста сталося власне в цей час. У середині ХІІ століття джерела малюють нам стародавній Галич, наголошував М. Тихоміров, як столицю могутнього Галицького князівства, в якому володарює один із наймогутніших князів центрально-східної Європи, князь Володимир Володарович, Галицький. Сукупність фактів, починаючи з свідчення Йордана, який датує Galtis-Галич (246р.), Аноніма угорського, який розповідає про Галич (880-890рр.), Кисво-Печерського Патрика (1096р.), згідно з свідчень якого київський князь не пустив гостей з Галича і Перемишля, польського джерела, Яна Длугоша, який під 1125 роком писав: «що князь Володар Перемишльський після поразки від Польщі поїхав в Галич збирати нове військо». Із сукупності всіх цих свідчень, бачимо, що оформлення Галицької землі, в подальшому Галицького князівства, проходило починаю з ІІІ по, найпізніше, Х століття нашої ери [19, с.328].

Якщо врахувати сукупність джерел, починаючи з Йордана (IV століття н.е), далі Костянтина Багрянородного, який засвідчує історію Хорватії-Галичини з VI-VII століть н. е., географа Боварського IX століття, угорського Аноніма IX-X століття, «Повісті минулих літ» XII століття, польського літописця Яна Длугоша, то стає очевидним, що соціально-економічна і політична історія Галицького князівства узгоджується з концептуальними висновками, які проведені у попередніх розділах праці опираючись на наукові висновки українських істориків та археологів: М. Смішка, В. Ауліха, Б. Тимощука, С. Пеняка, О. Корчинського та інших, що дає право розпочинати відлік історії Галичини з ІІІ століття нашої ери (246р.) і продовжувати в

поступальному розвитку до X століття нашої ери [1, с.2-10; 5, с.58-75; 6, с.107-126; с.104-112; с.74-85; 31-57].

У противагу твержень київського історика М. Котляра зауважимо, що появу пізніх свідчень у «Повісті минулих літ» слід пояснювати досить пізнім входженням Хорватського князівства, тільки у 993 році, до складу Київської Русі. В цей же час давньогрецькі, римські, візантійські, центрально-європейські та арабські джерела знають про незалежне Хорватське князівство в Прикарпатті та Подністров'ї починаючи з III по X століття нашої ери. Зокрема візантійські джерела розповідають нам про військову структуру Хорватії, відзначають скільки піших і кінних воїнів у хорватського князя. Георгф Боварський детально описує міста Хорватії у IX столітті. Чеський історик П. Шафарик знає грамоти незалежних хорватських володарів IX-X століть в яких наголошується, що Хорватія своїми соціально-економічними і політичними стремліннями орієнтувалась на країни центрально-південної Європи [22, с.38-41].

Руський літопис XII століття, складений у Києві монахом Нестором, взагалі немає ніякої інформації про стародавню історію Хорватії, яка відома йому в загальних рисах в X столітті. Він тільки виразно згадує про хорватів в 907 році, коли останні, як союзники великого київського князя Олега, брали участь у поході на Костянтинополь. У X столітті Руський літопис більш виразно згадує про Прикарпатських хорватів у час русько-хорватської війни 992-993 років. Про те, що Хорватське князівство не належала навіть в X столітті до київського політичного впливу, говорить той факт, що Руський літопис називає Хорватію збірною назвою: «Червенські гради», означуючи тільки ключові її центри: Червень і Перемишль. Тому ціком зрозуміло, чому Галич з'являється в Руському літописі тільки в XII столітті, на два століття пізніше від свідчення угорських і польських джерел. Галичина, на думку дослідника В. Королюка, остаточно була закріплена Київською Руссю тільки великим київським князем Ярославом Мудрим у 1031 році. До цього часу ця Хорватське князівство не входило до складу Київської Русі. Тільки після закріплення Хорватії за Київською Руссю у 1031 році, з'являються перші свідчення в київських джерелах про галицьких гостей у

Києві під 1096 роком та свідчення про Галич під 1141 роком [10, с. 24- 8;15, с.2-10].

Отже, після того як Хорватське князівство, внаслідок програшу війни, що засвідчено в Руському літописі під 992-993 роками, почала поступово входити до складу Київської Русі, як наголошував академік І. Крип'якевич, ще в X-XI століттях Прикарпатська Хорватія встановила тісні зв'язки з політичним та економічним життям Київської Русі. Власне, за час XI-XII століть Хорватське князівство набирає рис загальноруської (української) народності і історичні джерела називають її відносно нового історичного центра, Галича, і руської династії князів Ростиславовичів, що кристалізували велику територію від Сяну до Дунаю, Галицькою Руссю [7, с.61; 8, с.22- 30, с.52-55].

Однак, поглянемо в глибину історії та опираючись на вітчизняні та іноземні джерела, спробуємо побачити етногенез Хорватського князівства до його політичної трансформації в Галицьке князівство, з центром в Галичі, у середині XII століття. Початковий етап етногенезу та етнотворення Галичини відтворено джерелами недостатньо, щоб однозначно трактувати політичне сходження Галицького князівства [5, с.74-85; 6, с.107-126; с.104-112; с.31-57].

Історична традиція галицької історичної школи (Д. Зубринський, І. Шараневич, О. Партицький, та інші), вважала, що стародавній Галич, як торговельний і ремісничий центр, існував уже в III столітті нашої ери. Біля Галицького городища, за свідченням готського історика Йордана, у 246 р. відбулась битва ост-готів і гепідів. Галицький дослідник О. Партицький вважав свідчення Йордана достовірними. Дослідник наголошував, що день народження Галича є 246 рік. Другу стародавню згадку про Галичину, чи місто Галич подає нам географ Баварський у IX столітті. Він називає її країною Галіндією. Це свідчення географа Баварського, російські вчені І. Топоров і В. Іванов, утотожують з стародавнім Галичем на Дністрі [5, с.58-75; 6, с.107-126; с.104-112; с.74-85; с.31-57; 16, с 2 -24; с.23; с. 8, с.22-30, с.52-55].

Наступне повідомлення подає нам угорський Анонім IX-X століть, розповідаючи про гостинного галицького князя. Сукупність археологічних, гідронімічних, топографічних джерел дає право вченим припускати, що формування Галицької землі,

проходило уже в час, коли про Галич у 246 році засвідчив готський літописець Йордан. І це цілком реально, оскільки починаючи з IV-V століть н.е., львівський археолог В. Ауліх:« проглядає, за археологічними джерелами, існування Галицької землі» [1, с.2-10].

Про наявність у Галичині розвинутого політичного і економічного життя наголошував у XIX столітті російський вчений А. Лонгінов, який вважав:« що в торгово-ремісничі центри у стародавній Хорватії, втому числі і «Галич-Galtis», постали внаслідок римського впливу в III-IV століть н. е. У подальшому торгово-економічне і політичне життя було припинене внаслідок спустошення Хорватії-Галичини, войовничими гунами. У V столітті Хорватія знову відродилось і у VI-VII століттях н.е. набрала державних форм, які відомі нам з візантійських джерел під назвою Великої чи Білої Хорватії. Міста, в тому числі і Галич, відбудовувались майже заново, не всі і не в одне століття одночасно. Таким містом, знищений гунами у IV чи V столітті, був Холм, відроджений князем Данилом Галицьким тільки у XIII столітті. Інші центри, на думку А.Лонгінова, могли відродитися значно раніше, в тому числі і Галич. Дослідник А.Лонгінов був переконаний, що стародавній Галич був одним із торгових і ремісничих центрів стародавньої Хорватії і захищав столичний центр Великої чи Білої Хорватії, Перемишль, від Подніпровської Русі та від кочовиків степу. У III-IV століттях Галич, про що засвідчив Йордан, був значним торгово-ремісничим центром Хорватії, де Перемишль, на думку дослідника, був столичним містом Великої чи Білої Хорватії і таке його столичне положення Перемишля в Прикарпатській Хорватії було до XII століття, тобто до 1141 року, до поки князь Володимир Володарович, Перемишльський, не переніс столицю із Перемишля в Галич [11, с.10-13, с.14-16].

Цілком очевидно, що Велика чи Біла Хорватія, це реальна центрально-європейська держава, яка була відома у центральній Європі з III по X століття, як наголошував у своєму творі про управління імперією візантійський імператор К. Багрянородний, який називав її могутньою державною інфраструктурою, Великою чи Білою Хорвантією, наголошуючи, що Хорватія - це давня країна гетів-слов'ян [2, с.375-376], яку географ Баварський у IX столітті називав Галіндією-Галичиною [7, с.67; 8, с.22-30, с.52-55].

Ряд істориків XIX століття і ряд сучасних істориків, засумнівалися у локалізації та етногенезі Хорватського князівства у Прикарпатті, вони намагалися інтерпритувати свідчення римських, візантійських джерел і зокрема свідчення Костянтина Багрянородного. Однак, якщо врахувати правильні висновки вчених XIX і XX століть і ототожнити їх з висновками сучасної археологічної науки, зокрема останніми напрацюваннями львівського археолога О. Корчинського, наукові напрацювання якого ми приводили у попередніх розділах, то всі джерела дуже яскраво доповнюють одні одних в користь функціонуючого на прикарпатських землях, Хорваського князівства [18, с.5-6].

Про реальність Хорваського князівства у Прикарпатті, майбутній Галичині, професор Варшавського університету А. Лонгінюв, писав: « Всі джерела, які засвідчують реальне проживання хорватів у Галичині. Йордан, Костянтин Багрянородний, Геграф Баварський, Ян Длугош, Руський літопис реально знали Білохорватів в Прикарпатті, в області Дністра і Карпат. За всіма їхніми свідченнями, Хорватія, це Перемишль і другі міста. Характерно, що і у час літописця Нестора, тобто у XII столітті, у час Київської Русі, галичан, ще називали білохорватами чи хорватами, етногенез яких локалізували в Прикарпатті. На підставі аналізу свідчень літописів А.Лонгінюв вважав Подністров'я давнім хорватським краєм, який був заселений літописними карпами, згідно свідчень римських джерел. Карпи які зазнали погрому гунів у IV столітті н. е., після розпаду держави гуннів, відродилися у візантійський час і в V-VII століттях н.е. тобто у час, коли К. Багрянородний знає могутню Велику чи Білу Хорватію кристалізували Хорвастьку ранньофеодальну державу. Подальша історія Хорватії Прикарпатської фіксується великою кількістю, археологічно досліджених, торгово-ремісничих міст, де без сумніву, стародавній Галич, який Йордан фіксує під 246 роком, на Дністрі, явно розвивався в рамках Великої чи білої Хорватії, як її торгово-ремісничий, а згодом в політичний центр хорватів, який прикривав столицю Перемишль зі сходу. Цілком можливо, що перетворення торгово-ремісничого центру Галича в політичний центр, проходило поступово з IV по X ст. н. е., де за цей час, Галич, з підвладного великому перемишльському князю, городища, перетворився у місто з

власною князівською адміністрацією, що фіксується угорськими джерелами IX-X століть, коли, Галич, зв'язаний міжнародною торговою системою, зокрема водною артерією Дністра, перетворився на друге за політичним становищем центром Хорватії, після Перемишля, що засвідчує «Печерський Патерик» піз 1096 роком, наголошуючи вже в XI столітті: «прибули Лодії з Перемишля, гості з Галича», тим самим підкреслюючи, що перемишляни і галичани стоять на одному політичному та соціально-економічному щаблі відносно столичного Київ» [11, с.10-13, с.14-16].

Тому хорватський період історії Прикарпаття, який змінюється в XII столітті, на галицький, зовсім не змінює хорватський етнос. Просто в умовах включення Хорватського князівства до складу Київської Русі, новий уже спадковий князь Прикарпаття і Подністров'я, Володимир Володарович, змінює столичний центр, відносно політичних, економічних та стратегічних потреб своєї великої Галицької держави. Потреба вимає зміни столичного центру стародавньої Хорватії, Перемишля, на Галич, відносно якого стародавня Хорватія трансформується в єдину етно-політичну та державну інфраструктуру, Галичину. При цьому не треба брати під сумнів стародавність, Галича, що робить київський дослідник М. Котляр, за свідченнями якого, Галич виникає тільки у XII столітті і постає раптово у Руському літописі в 1141 році. Сукупність вищеприведених джерел засвідчують, що галичани, з містом Галичем, мають глибокі коріння соціальної, економічної та політичної історії, де Галич небагато відомий у історії Центральної Європи своїм історичним минулим, ніж про це можуть уявити собі сучасні дослідники Галича і Галичини. Все вищепроаналізоване уже в XIX столітті дало можливість вченим, опираючись на свідчення Йордана, наголошувати: «що відлік історії Галича слід починати з 246 року» [5, с.190-194].

Галицький дослідник XIX століття О. Партицький, вважав, що стародавній Галич був зруйнований гунами, з часом відродився і почав активно функціонувати як торгово-ремісничий центр з V-VIII століть н. е., і тільки з IX-X століть, про що засвідчує Анонім угорський, проявляється його політична велич, яка об'єктивно була визначена перемишльським князем Володимиром Володаровичем в середині XII століття [13, с.23-34].

Отже, початковий етап утворення Галича, як наголошував дослідник А. Лонгінов, це епоха III століття нашої ери, коли біля його стін відбулися військові баталії ост-готів та гепідів, в яких галичани у 246 році участі не приймали. Як засвідчував Йордан, Галич у III столітті нашої ери ще не був могутнім політичним центром, який відігравав би вагому політичну роль в Подністров'ї. Галич III століття нашої ери, це торгово-ремісничий центр, городище, у якому верхівку тримала слов'янська торгово-економічна знать [11, с.10-13, с.14-16, с.58-58].

Городище мало свою князівську адміністрацію, яка невтручалася у політичні перепетії своїх могутніх сусідів і очевидно, у якійсь мірі була підчинена подністровським ост-готам. В подальшому Галич у продовж століть активно розвиватися як торгово-ремісничий центр, що підтверджується тим, що практично до VIII-IX століття джерела не згадують Галич у політичній історії Центрально-Східної Європи. Отже можна стверджувати, що політичну історію Галича слід розпочинати з IX століття, тобто з часу свідчення угорського джерела про наявність у Галичі, політичної адміністрації «галицького князя». Ряд джерел дають право наголошувати, що до утвердження в IX столітті князівської влади, Галичем управляли «мужі графські» і він функціонував як боярський центр. До наших днів дійшла давньогалицька белина «Дюк Степанович» у якій є нашарування галицьких легенд VIII-X століть, які розповідають про економічну і політичну історію Галича, особливо в IX-X століттях, коли Хорватія конкурувала політично і торгово-економічно з Київською Руссю. Одже белина «Дюк Степанович» розповідає про Галич «як про великий і добре улаштований боярський центр», яким разом з матір'ю управляв «удатний син боярський - Дюк (герцог-князь) Степанович». Ряд дослідників пов'язують слово «Дюк» з адміністративним становищем Степановича, де останній був за західно-європейськими мірками, герцогом, за політичним статусом Русі - князем. Можна припускати, беручи за основу і свідчення угорського Аноніма, що Галичем у IX-X століттях керувала молодша гілка перемишльської династії хорватських князів, роль яких у цілому політичному житті Великої чи білої Хорватії, була не значна [5, с.74-85; 6, с.107- 126; с.104-112; с.31-57].

Сукупність проаналізованих джерел дає право припускати існування централізованого Галицького князівства уже в кінці VIII на початку IX століття в рамках Великої чи Білої Хорватії, столичним центром якої був Перемишль. Коротка згадка Яна Длугоша під 1125 роком, що князь Володар Перемишльський часто приїздив в Галич, як у місто свого князівства, наш курсив, для набору війська для боротьби з поляками, дає право наголошувати, що у Галичі в цей час функціонувала військова організація. Власне така концептуальна точка зору не суперечить ходу історії на Західно-Українських землях. Така політична ситуація відома і з «Белини Дук Степанович» яка була укладена ще до великої «хорватсько-руської війни 992-993рр.», де Галич функціонував в політичній інфраструктурі Великої чи Білої Хорватії, керованої адміністрацією великого хорватського князя Всеволодімера з Перемишля. Така політична структура очевидно функціонувала і в час коли Хорватське князівство, як самостійна політична інфраструктура, після загибелі останнього хорватського князя Всеволодімера у битві з київським князем Володимиром, було включене до складу Київської Русі у 993 році [15, с.2-10].

В приєднаній великим київським князем Володимиром Святославовичем, Хорватії, була знищена князівська хорватська адміністрація і збережене велике боярське самоуправління, яке визнало великого київського князя Володимира новим володарем Хорватського князівства. Така політична реалія в Хорватському князівстві існувала і в першій чверті XI століття, і тільки після того, як одружений в другому шлюбі, на хорватській княгині Євдокії, як її називає польське джерело: «сестрі останнього володаря Хорватії, князя Всеволодімера, польський король Болеслав почав претендувати на Хорватське князівство», про що засвідчив польський літописець, Ян Длугош: «великі київські князі у володарюванні яких була Хорватія, уже не бажали випускати із своєї політичної інфраструктури, Київської Русі, таке багате та добре облаштоване, як економічно так і політично, Хорватське князівство». Так визначали польські претензії на Хорватію Прикарпатську, опираючись на свідчення, Яна Длугоша, вчені XIX століття І. Лінніченко та А. Лонгінов [11, с.10-13, с.14-16, с.58-58; с.58-59], тому могутність великокнязівської влади в Києві в епоху великого князя Ярослава Мудрого дало можливість у 1131

році відновити владу Києва у Хорватському князівстві. Задля її політичної цілісності та зручного управління, великий київський князь Ярослав Мудрий затвердив першого руського князя в Хорватському князівстві, свого внука, від загинувшого у візантійському поході сина Володимира Ярославовича, Ростислава Володимировича, який і утвердив у Хорватії, майбутній Галичині, династію київських князів, Ростиславовичів [5, с.74-85; 6, с.107-126; с.104-112; с.31-57].

Слід наголосити, що сам процес включення Хорватського князівства у склад Київської Русі уже у час великого київського князя Володимира Святославовича до сьогоднішнього дня залишається дискусійним. З цього питання львівський історик ХІХ століття Д. Зубрицький зауважував: «Руський літопис не зауважує в 992-993 роках про повну перемогу великого київського князя Володимира Святославовича над хорватами, він наголошує лише про велику хорватську війну. Очевидно хорватська знать (бояри) зуміли навіть після поразки на полі битви у 993 році у якій загинув останній великий хорватський князь Всеволодімер, про що наголошував польський літописець Ян Длугош, утримати в Хорватії, якусь певну автономію відносно Києва, можливо під протекторатом Польщі, що давало хорватській феодалній знаті можливість бути незалежною до 1031 року. Цілком можливо, що до 1031 року Хорватія на певних умовах була залежною від Польщі, оскільки, польський король Болеслав Хоробрий у другому шлюбі був одружений на сестрі загиблого на полі битви останнього хорватського володаря Всеволодімера, княгині Євдокії. Цілком можливо, що хорватська знать правила самостійно, що бачимо з подальшого управління Галичиною, могутніми галицькими боярами, політично визнаючи одночасно якусь залежність, від Польщі та Київської Русі. Зштовхуючи одночасно Польську і Руську держави між собою, що давало хорватським (галицьким) боярам повну незалежність і повне управління Хорватським князівством. Як бачимо без ховатської знаті (бояр) жодна сторона: польська чи руська, а в подальшому й угорська в даній конфронтації та утриманні влади в Хорватії-Галичині, обійтись не могла. Внаслідок таких протиріч між Київською Руссю і Польщею, хорватська знать, зберегала собі повну економічну і політичну незалежність у Хорватському князівстві.

При усіх перепитях, наголошував Д. Зубрицький, з самого початку після хорватського погрому і номінального приєднання Хорватського князівства до Київської Русі, Хорватське князівство для забезпечення її управління була включена в склад Волинського князівства, яким великий київський князь Володимир Святославович наділив свого сина, князя Всеволода, додавши йому Хорватію по Карпатські гори. Однак князь Всеволод прожив недовго, навіть не пережив свого батька князя Володимира Великого і не зумів організувати єдиного економічного і політичного організму з Хорватії (Галичини) і Волині. На думку Д. Зубрицького, після смерті князя Всеволода в Волинсько-Хорватське князівство був призначений наступний син Володимира Великого, князь Святослав. Його територія межувала з Угорщиною і Польщею, тому зрозуміло чому князь Святослав втік в Угорщину після розгрому його військ на Волині великим київським князем Святополком, де в горах був догнений і вбитий воїнами великого київського князя Святополка. Однак в подальшому Хорватське князівство, після короткого володарювання руськими князями Всеволодом та Святославом, попадає в залежність до Польського короля Болеслава Хороброго, якому Хорватія була віддана великим київським князем Святополком у 1018 році, за допомогу у боротьбі за великокнязівський київський престол проти його брата Ярослава Мудрого, за мотивацією, що Хорватське князівство є власністю дружини Болеслава Хороброго, осінньої хорватської княгині, Євдокії. Таким чином з 1018 по 1030 роки, Хорватське князівство було включене у склад Польського королівства. Вся боротьба за Хорватське князівство, Польського королівства і Київської Русі остаточно закінчилась у 1031 році, коли великий київський князь Ярослав Мудрий, внаслідок розгрому всіх польських військ, остаточно приєднав Хорватське князівство, до могутньої, в час його правління, Київської Русі. Могутність Київської Русі у час єдиновладного правління великою державою, великого київського князя Ярослава Мудрого дозволило призначити в Хорватське князівство, енергійного внука, князя Ростиславу Володимировича, який силою руської зброї та випробуваної в боях своєї бойової дружини, зумів об'єднати Хорватське князівство, руською державницькою традицією. Могутність Київської Русі, сила руської

військової організації, повне підпорядкування хорватської знаті, ось запорука, як вважав Д. Зубрицький, утворення руським князем Ростиславом Володимировичем на державних підвалинах Хорватського князівства, Галицької держави» [4, с.191-192; с.5-7].

Наступний галицький дослідник XIX століття І. Шараневич вважав, що після смерті князя Всеволода Волинсько-Хорватського, його володіння перейшли до старшого брата, князя Святослава Древлянського, який своєю енергійною діяльністю з'єднав в одну політичну систему Древлянське, Волинське та Хорватське князівства. Ця велика держава князя Святослава почала суперництво з Київською державою великого князя Святополка Володимировича. Справа йшла до вирішення конфлікту між братами-князями військовим шляхом і скоро обидва війська зустрілись на полі битви, і великий київський князь Святополк переміг князя Святослава. Переможений князь Святослав утік на захід своєї держави в Карпати звідкіля думав утекти в Угорщину, та по дорозі був захоплений великим київським князем Святополком і вбитий біля Синеводська, про що говорить легенда, і де є, могила, яку пов'язують з його захороненням. Скоро участь князя Святослава спіткала і самого Святополка Київського. Розгромлений у битві новгородським князем Ярославом, Святополк втік до тестя, польського короля Болеслава Хороброго і за допомогою останнього, віддавши полякам за військову допомогу, Хорватію (Червен і Перемишль), відновив владу в Київській Русі [21, с.17-18].

Пізніше, коли у Києві утвердився великий князь Ярослав Володимирович він не побажав миритися з втратою політичного впливу в Прикарпатській Хорватії, яка з 1018 по 1030 була володінням польського короля Болеслава Хороброго, який вважав себе її законним володарем. Однак, так не вважав великий київський князь Ярослав Мудрий, який у 1030 році на прохання хорватського боярства, здійснив великий і добреорганізований військовий похід на захід у Прикарпатську Хорватію. Цей похід не дав великих територіальних надбань, від Польщі вдалось відібрати тільки, Белзьське князівство. Однак як бачимо владне правління польського короля Болеслава Хороброго в Прикарпатті не було по душі хорватській боярській знаті. Смерть польського короля Болеслава Хороброго прискорила вихід Хорваського князівства з

під влади Польщі. В Хорватії почались повстання, які облегли великому київському князю Ярославу Мудрому разом з своїм братом, князем чернігівсько-тмутараканським Мстиславом, як наголошує київський літописець: «повернути назад у 1031 році до Київської держави, Перемишль і Червенські городи» [11, с.10-13, с.14-16, с.58-58; с.58-59].

Таким чином, згідно свідчень джерел, Хорватія-Галичина з 1031 року вважалась безпосередньою власністю великого київського князя Ярослава Володимировича, а фактично управлялась ховатськими боярами. Така ситуація залишалась до останнього розподілу земель між його синами [5, с.74-85; 6, с.107-126; с.104-112; с.31-57].

Львівський дослідник XIX століття Д. Зубрицький вважав, що при розподілі земель великий київський князь Ярослав Мудрий повинен був враховувати той момент, що у нього був дорослий та енергійний внук, молодий та рішучий князь Ростислав, від загиблого у візантійському поході, сина Володимира. Великий володар всієї Київської Русі, Ярослав Мудрий не міг залишити внука без княжіння. На думку Д. Зубрицького, могутній володар віддав у володіння енергійному внуку, князю Ростиславу, Хорватське князівство з його Дністро-Дунайськими володіннями, звідкіля в подальшому князь Ростислав і почав злучувати Ховатію з Тмутараканським князівством. Дослідник наголошував: «що Ростислав утвердившись міцно в Хорватії та її столичному центрі Перемишлі, об'єднавши та згуртувавши державною ідеєю всю боярську знать, всю прикарпатську політичну, економічну та військову організацію, почав впливати, як на Угорщину так і на Польщу, і приднавши Подкнав'я, на всю причорноморську торгівлю, що дало йому можливість за рахунок могутньої хорватської військової організації дуже швидко утвердитися і в Тмутараканському князівстві. Князь Ростислав вважав за основний напрямок своєї зовнішньої політики об'єднання Прикарпатсько-Дунайсько-Причорноморських регіонів в одну державну інфраструктуру, що й було причиною його отруєння візантійськими можновладцями» [12,с.171; с.191-192; с.10-11].

Згідно свідчень російського вченого В. Татіщева, знаємо, що Ростислав-Михайло Володимирович у 1050-1060 роках отримав у княжіння Володимир-Волинський у склад якого входила

Хорватія-Галичина. Боротьба Ростислава за Тмутаракань, це намагання злучити цю територію в одних руках. Потерпівши поразку на Волині, князь Ростислав залишив за собою із свого волинського уділу, тільки Хорватію-Галичину, з якої відновив свою владу в Тмутаракані [17, с.78-80].

Владне управління Тмутараканню князем Ростиславом Володимровичем пояснюється тим, що біля нього були хорватські рицарі-бояри, яких він привів з Галичини. Російський дослідник О. Рапов, зауважував, що князь Ростислав знаходився в Тмутаракані без сім'ї, його дружина, угорська принцеса Ланка-Ілона, як її називає Руський літопис: «княгиня Перемишльська», в цей же час перебувала з малолітніми синами-князями Рюриком, Володарем і Васильком в Перемишлі. Князь Ростислав залишив її тут, щоб остаточно закріпити Хорватію за своїм родом. Подальші дослідження дають право так твердити тому, що після смерті князя Ростислава в Тмутаракані, княгиня Перемишльська Ілона-Ланка, хотіла разом з дітьми виїхати до Угорщини, а це значить, що вона знаходилась з дітьми, поблизу Угорщини, а не в Тмутаракані. Очевдно вона розуміла політичну структуру Київської Русі згідно якої перемишльський престол повинен був зайняти присланий великим київським князем повнолітній володар. У зв'язку з цим вона мала наміри виїхати в Угорщину до свого батька угорського короля Бели І. Та великий київський князь Із'яслав Ярославович розуміючи подальший хід політичних подій і втручання Угорського королівства в справи Русі-України, як наголошує літопис: «дітей їй не дав, закріпив за ними Перемишль, а княгиню перемишльську закріпив регентшею». Про те, що Ростиславичі мали законне право успадкувати Перемишльську землю, нам наголошує і польський хроніст Ян Длугош, який називає князя Ростислава законним князем Перемишльської землі, а отже великий київський князь Із'яслав Ярославович закріпив Хорватію-Галичину за спадкоємцями законного володаря князя Ростислава, його синами: Рюриком, Володарем і Васильком відібравши від них тільки Тмутараканське князівство, яке знову перейшла у володіння великого київського князя Із'яслава Ярославовича [14, с.69].

Отже характеризучи першого володаря Хорватії київського великокнязівського дому, князя Ростислава, можемо наголосити, що князь Ростислав Володимироч народився в Києві в 1038 році

заклав в Хорватії, майбутньому Галицькому князівстві, нову князівську династію, яка правила Хорватією-Галичиною майже 200 років. За час свого, хоча недовгого, зате яскравого правління, князь Ростислав Володимирович Перемишльський зумів завоювати авторитет мудрого володаря і хороброго воїна. І хоча він помев 3 лютого 1067 році, в віці 29 років, його старший син Рюрик успадкував Перемишльське князівство як спадковий володар. Вперше князь Рюрик Ростиславович, згадується джерелами як володар Перемишльського князівства у 1086 році, тобто після 19 років по смерті батька, як раз у час повноліття. Руський літопис підкреслює, що князь Рюрик Ростиславович успадкував престол свого батька, князя Ростислава Перемишльського. Характеризуючи князя Рюрика Ростиславовича, зауважимо, не викликає сумніву, що князь Рюрик виріс в Перемишлі в оточенні хорватської знаті і ввібрав в себе усі кращі військові, культурні та державні надбання стародавньої Хорватії. Одже князь Рюрик Ростиславович був уже перший Перемишльський князь київської династії Ярослава Мудрого. Від Києва його віддаляла велика відстань і важко повірити щоби перемишльська знать віддала княжича, уже спадкового володаря Перемишля, на виховання в Київ. Галицький дослідник Д. Зубрицький вірно називає князя Рюрика Ростиславовича, першим етнічно-західноруським князем [4, с.191-192; с.14-15].

Російський дослідник О. Рапов проаналізувавши сукупність свідчень прийшов до вірного висновку, що князь Рюрик Ростиславович зразу був визнаний, як законний володар великої Перемишльсько-Дністровської землі, володіння якої сягали до гирла Дунаю. Розуміючи, якою примхливою була хорватська знать в особах подальших галицьких бояр, можна твердити, що раптово князь Рюрик Ростиславович не міг стати володарем Перемишльського князівства. Цілком очевидно, що переїзджаючи в Тмутаракань князь Ростислав призначив свого сина Рюрика перемишльським князем і зобов'язав хорватську знать утвердити його сина князем Перемишльським. Цілком очевидно, що Ростиславовичі князювали на чолі з Рюриком уже в 1067-1077 роках. Дослідник О. Рапов вірно припускає із свідчення під 1086 році: «утік Нерядець до Рюрика в Перемишль», що уже в 1077 роках князь Рюрик настільки був могутній в Перемишлі, що

володів усім Дністро-Дунайським пониззям. Це свідчення дає право наголошувати, що князя Рюрика Ростиславовича в його політичній діяльності, який продовжував хорватську державність, підтримувала вся хорватська боярська знать та її військово-політична організація [14, с.69 - 70].

Як вірно наголошував російський дослідник В. Татішев: «могутність князя Ростислава в Перемишлі, що була очевидна з 1060 року, була передана наступному перемишльському князю Рюрику, ще в епоху могутності батька Ростислава» [17, с. 92-94].

Про успадкування князем Рюриком Ростиславовичем Перемишльського князівства говорить і дата записана літописцем, яка зафіксувала смерть князя Рюрика в 1092 році. Дальше Руський літопис зауважує, що після смерті князя Рюрика Перемишльське князівство успадкував його брат, князь Володар Ростиславович, який вже в 60-70 роках XI століття мав в рамках Перемишльського князівства якесь своє князівство в Дністро-Дунайському міжріччі, можливо Звенигородське, а його молодший брат, князь Василько Теробовлянське. Російський дослідник В. Татішев відзначав, що князь Давид Ігорович, одружений на сестрі князя Володаря, за згодою князя Володаря Перемишльського, сидів у Тмутаракані [17, с.94]. У час коли В. Татішев називає Володаря в 1081 році, Перемишльським князем, сучасний дослідник О. Рапов вірно трактуючи джерело наголошував: «тримаючи Перемишльську землю Ростиславичі з своїм родичем, чоловіком сестри, який пізніше у 1097 році допоможе їм у війні з Угорщиною і зокрема у битві під Перемишлем, намагались захопити другу область свого батька, князя Ростислава, Тмутаракань. Однак князь Володар не зумівши закріпитись з князем Давидом в Тмутаракані, змушений був повернутися назад до брата в Перемишль. Однак повернувшись в Перемишль вони повернули свій погляд на схід на Волинь і в 1084 році намагались захопити столицю Волині, місто Володимир. Отже намагання Ростиславовичів поширити свої володіння на півдні і на сході було одним із мотивів скликання Любецького з'їзду, який, як вважав дослідник О.Рапов: «намагався обмежити їх апетит, законодавчо закріпив за князем Володарем Ростиславовичем - Перемишль, а його братом князем Василієм Ростиславовичем - Теробовль» [14, с.69-71].

Такою ситуацією була задовлена і хорватська знать, яка втратила своїх володарів у русько-хорватській війні у 992-993 роках. Зараз хорватська знать прагнула відновити свою бодай би в рамках, Київської Русі, державну автономію, і організувати управління Хорватією, за князівською формою і відновити свою власну князівську династію. Це можливо і було причиною того, що княжичі Рюрик, Володар і Василько виховувались в Перемишлі, а не перебували разом з князем Ростиславом в Тмутаракані. Опікувалась синами, дружина Ростислава, Ланка «княгиня перемишльська». Отримавши законну князівську владу в особі князя Ростислава і його синів, яка було визнана в усій Європі, зокрема в Угорщині і Польщі, місцева хорватська знать не бажала уже припиняти свій князівсько-державний статус, тим паче, що перебуваючий у постійних військових походах князь Ростислав практично не втручався у внутрішнє управління Хорватського князівства, що зміцнювало позицію боярського класу, такого могутнього в майбутньому, особливо в Перемишлі та Галичі. Одруження князя Ростислава з угорською принцесою Ланкою-Ілоною, дочкою угорського короля Бели I, закріплювало автономію Хорватії і практично робило її незалежною державою. Джерела підтверджують нам нашу точку зору. Після смерті князя Ростислава Хорватією править княгиня Перемишльська Ланка з своїх іми малолітніми синами. Сучасний київський дослідник Л. Махновець вважав, що правління в Перемишлі княгині Ланки, від імені сина Рюрика, було явищем неординарним. Бажання бачити її синів володарями Хорватії було як у місцевої аристократії так і у могутньо сусіда, батька Ланики і діда юного перемишльського князя Рюрика, угорського короля Бели I, який правив Угорщиною до 1074 року. Таке світобачення було і в наступного угорського короля рідного брата княгині Ланки-Ілони, Гейзи I, за військовою допомогою яких княгиня Перемишльська, Ілона-Ланка і закріпилась в Хорватії. Звідсіль можна побачити початок постійного впливу Угорського королівства на Галичину, в якій дружинама майже всіх галицьких князів були угорські принцеси. Отже малолітні княжичі закріпились на перемишльському престолі не без допомоги їхнього діда, могутнього угорського короля Бели I. Як свідчать угорські джерела «Бела I бажав бачити на перемишльському престолі тільки своїх онуків, в іншому

випадку була б війна з Руссю» [15, с.103]. Внаслідок таких обставин, не бажаючи війни з Угорщиною, Київ, надав право Ростиславовчам контролювати головні міста Хорватії: Перемишль, Звенигород, Галич і Терибовль [5, с.74-85; 6, с.107-126; с.104-112; с.31-57].

Ці висновки проглядаються і з положень прийнятих на Любецькому з'їзді, згідно рішень якого, Ростиславовичі після смерті свого батька, князя Ростислава у 1066 році, володіли Перемишлем, Звенигородом і Теревовлем. Князі Ростиславовичі, як наголошував Руський літопис:« утримували пів-отчини, а за останні землі Тмутаракань і Волинь вони вели запеклі війни, які і породили Любецький з'їзд і утвердження за ними вищеназваних княжінь». Без сумніву, що велику роль в їхньому утворенні в Хорватському князівстві відіграв їх дід, угорський король Бела I, наступний угорський король Гейза I, які надали військову допомогу перемишльській княгині, з угорського королівського дому, Ланці-Ілоні, інакше не можна пояснити, як Ростиславовичі могли відстоювати незалежність Хорватії від військ київського, волинського та польських князів, які об'єднавшись вирішили знову відновити васалітет Хорватії відносно Києва з однієї сторони та Польщі, другої. Руський літопис явно говорить, що проти Ростиславовичів вирудився походом сам великий київський князь Володимир Мономах спільно з князем Ярополком Із'яславовичем, ходили на Перемишль та їх походи були безуспішні, а це значить, що хорватське суспільство було одноставне і повністю підтримувало свого князя, а одже Ростиславовичі повністю опиралися на народ, бояр, дружину, що дало їм можливість відстояти незалежність Хорватського князівства від київського велико-князівського престолу. Невиключено, що напади на Хорватію київських і волинських князів були зумовлені тим, що князь Володар Ростиславович намагався у 1083 році знову злучити Хорватію з батьківською отчиною Тмутараканню, чого не бажав князь Володимир Мономах, який відчасти утвердився в Дунайських містах і контролював Тмутараканську торгівлю. Війна очевидно спалахнула із-за наступу князя Володаря Перемишльського на південь до причорноморських ринків, оскільки власне там концентрувалась шикомаштабна міжнародна торгівля з якої збагачувалися

центрально-європейські володарі. Власне володіючи цими територіями батько Володаря, князь Ростислав, вважався могутнім і одним з найвпливовішим серед володарів центрально-східної Європи. Могутності князя Ростислава налякалася навіть Візантія, яка не найшла іншого способу як отруєнням зупинити могутність Хорватато-Тмутараканського князя [5, с.74-85; 6, с.107-126; с.104-112; с.31-57].

Володіючи Хорватією і Тмутараканню князь Ростислав володів усім Дністро-Дунайським пониззям, а отже усією причорноморською торгівлею від якої отримував великі доходи. Така могутність князя Ростислава споглядається із свідчення Руського літопису:« Коли Ростислав Володимирович сидів в Тмутаракані і брав данину в Касогів і в інших землях то греки убоявшись його послали туди з обманом катипана і коли той прибув до Ростислава і війшов йому в довір'я... і отруїв його... Був же Ростислав муж доблесний в бою на зріст статний і красен лицем...» [15, с.103].

Таким чином підсумовуючи наше дослідження зауважимо, що Прикарпатська державність не починається з князів Ростиславового дому. Їх вокняжіння в стародавній Хорватії тільки продовжує політичну історію цієї центрально-європейської державності. Однак власне з цього часу, енергійна діяльність Ростиславовичів приводить до консолідації одноетнічних південно-західних княжінь в єдину могутню у центральній Європі, Галицьку державу, яка стає новою державною формою, що утверджуються на території стародавньої Хорватії. Вона утверджується і зміцнюється енергійною діяльністю князів кийвської династії, Ростиславовичів, які перетворюють у середині XII століття стародавню Хорватію відносно, Галича, в потужну центрально-європейську Галицьку державу [5, с.74-85; 6, с.107-126; с.104-112; с.31-57].

Ця централізована політична, торгово-економічна та релігійна інфраструктура постає за свідчення Руського літопису у 1141 році, внаслідок злучення Перемишльським князем Володимиром Володаровичем всіх Прикарпатських та Дністровських князівств, у нову етно-політичну інфраструктуру із центром в місті Галичі.

З цього часу, ця політична, етнічна та релігійно-культурна інфраструктура, стає відомою в усій середньовічній Європі під

новою назвою, Галичина, яка відносно нового політичного центру Галича, символізує тисячолітню державну традицію починаючи з «королівства Бастарнів» (II ст. до н. е. - II ст. н. е.), «королівства Карпів» (II-V ст. н.е.), «Великої чи Білої Хорватії» (V-X ст. н. е.), історія яких, так яскраво відтворена, першим галицьким істориком у другій половині XII століття, князем Олегом Ярославовичем Галицьким, який у своєму єдиному творі «Слові о полку Ігоревім» в якому він наголошував: « в історії Галичини були добрі часи Траянові (I-IV ст.), злі часи хінові (IV-IV ст. н. е.), та благодатні часи Ярославові (XII ст.)» [6, с.107-126; с.104-112; с.31-57].

У висновок наголосимо, що за сукупністю всіх проаналізованих джерел, в тому числі й археологічних, в першому десятилітті XXI століття, розроблена та подана для наукового осмислення, реконструкція розвитку ходу історичних подій в Хорватії-Галичині, яка потребує подальшого наукового дослідження [5, с.74-85; 6, с.107-126; с.104-112; с.31-57].

Список використаних джерел та літератури:

1. Ауліх В.В. Из історії Галицької землі V-X століть//. В книзі: Київська Русь. Культура, традиції. - К., 1982.
2. Багрянородний Константин. Об управленні імперією. - М., 1989.
3. Барсов М.П. Очерки русской исторической географии. - Варшава, 1885.
- Нидерле Л. Славянские древности. - М., 1953.
4. Зубрицкий Д. История Галицко-Русского княжества. - Львов, 1952. - Т.І.
- Зубрицкий Д. История Галицко-Русского княжества. - Львов, 1856. - Т.ІІ.
5. Ідзьо В.С. Хорватське князівство (до питання генези Галицького князівства). Науковий Вісник Українського Історичного Клубу. - М., 1997. - Т.І.- №6.
6. Ідзьо В.С. Велика чи Біла Хорватія - ранньофеодальна слов'янська держава на території Галичини (V-X ст.). Науковий Вісник Українського Історичного Клубу. - М., 2000. - Т.ІV.
- Ідзьо В.С. Олег Ярославович Галицький (Настасич) - автор «Слова о полку Ігоревім». Науковий Вісник Українського Історичного Клубу. - М., 2004. - Т.ІХ.
- Ідзьо Віктор. Олег Ярославович Галицький (Настасич) - автор «Слова о полку Ігоревім». - Українознавець. - Львів, 2008. - Ч. VII.
- Ідзьо Віктор. Олег Галицький. - Література. Фольклор. Проблеми поетики. Збірник наукових праць. Інститут Філософії Київського національного університету ім. Т.Шевченка. - К., "Твім інтер"-Випуск 31. - Часина 2, 2008.
7. Крип'якевич І.П. Галицько-Волинське князівство. - К., 1984.
8. Крип'якевич І.П. Галицько-Влинське князівство. - Львів, 1999.
9. Котляр М.Ф. Формирование территории и возникновение городов Галицко-Волынской Руси IX-XIII вв. - К., 1985.
10. Корольок В.Д. Киевская Русь и Центральная Европа. - М., 1964.
11. Линниченко Н. Забужская Русь. - Варшава, 1864.
- Лонгинов А.В. Червенские города. - Варшава, 1885.
12. Очерки истории СССР IX-XIII вв. - М., 1953.
- Д. Зубрицкий. История Галицко-Русского княжества. - Львов, 1952. - Т.І.

- Д.Зубрицкий. История Галицко-Русского княжества. - Львов, 1856.- Т. II.
13. Партицкий О. Старинна історія Галичини. - Львів, 1884.
14. Рапов О.М. Княжеские владения на Руси в X - первой половине XIII века. - М., 1977.
15. Руський літопис. - К., 1989. - Примітки.
16. Словянские древности. - К., 1980.
- Партицкий О. Старинна історія Галичини. - Львів, 1884.
17. Татищев В.Н. История Российская. - М-Л., 1963. - Т. II.
18. Тимощук Б.А. Восточнославянская община VI-X века. - М., 1991.
19. Тихомиров М.Н. Древнерусские города. - М., 1956.
20. Толочко П.П. Древняя Русь. - К., 1989.
21. Шараневич И. История Галицко-Волынской Руси. - Львов, 1863.
22. Шафарик П. Славянские древности. - М., 1848. - Т. I. - Кн. I.

Висновок

Монографія «Сарпiанi-Карпи-Хорвати - V столiття до нашої ери - X столiття нашої ери» поставила перед вченими проблему і на науковому фактичному матеріалі, сукупності всіх наявних джерел вирішила її на основі джерельного та археологічного матеріалу, реконструювала історичний процес який проходив на території Карпат та Українського Прикарпаття і таким чином відтворила історію Хорваського, зародження та становлення феодальної державності в Прикарпатському регіоні.

Таким чином наголосимо, що через призму зібраної та проаналізованої сукупності джерел, та висновків вчених істориків, філологів та археологів які співставлено з свідченнями карти давньо-грецького географа Клавдія Птолемея, на якій зафіксована країна Карпів II-III століть н. е., досліджено ранньо-феодальну державність VII-X століть, Велику чи Білу Хорватію.

Отже, у праці «Сарпiанi-Карпи-Хорвати - V столiття до нашої ери - X столiття нашої ери» відтворено всю велич і могутність давньоукраїнської державності. На основі досягнень сучасної української науки зроблено глибокий, фактологічний аналіз письмових, археологічних, лінгвістичних, топографічних та картографічних джерел, більшість яких під таким кутом зору, було апробовано та проаналізовано, вперше.

У висновок наголосимо, що праця «Сарпiанi-Карпи-Хорвати - V столiття до нашої ери - X столiття нашої ери» зробивши реконструкцію призабутої давньоукраїнської державності Великої чи Білої Хорватії, показала консолідацію українського народу та державності на території Карпат та Українського Прикарпаття з V століття до н. е., розглянула проблеми становлення та політичного розвитку племінного об'єднання карпів-хорватів на основі свідчень античних, римських, візантійських та вітчизняних джерел в сукупності з досягненнями археологічної, топографічної та лінгвістичної науки.

Монографія «Сарпiанi-Карпи-Хорвати - V столiття до нашої ери - X столiття нашої ери» вивчила питання ролі карпів-хорватів в історичному та політичному розвитку українського населення Карпат та Українського Прикарпаття та його впливу на етно-культурні процеси, які проходили у центральній та східній

Європі, з'ясувала проблему етногенезу державності карпів-хорватів починаючи з V ст. до н. е. по X ст. н. е. вивчивши і проблему розвитку політичних, торгово-економічних та релігійних організацій давньоукраїнського етносу Прикарпаття та Подністров'я.

Монографія «Сагріани-Карпи-Хорвати - V століття до нашої ери - X століття нашої ери» дала повний опис та аналіз джерел, провела хронологічну класифікацію джерел у поєднанні з останніми напрацюваннями історичної та археологічної науки, показала, що власне староукраїнські старожитності регіонів Українських Карпат, Прикарпаття, відомі під назвою «культура Карпатських курганів» кристалізували староукраїнську політичну етно-структуру, Велику чи Білу Хорватію, яка стоїть біля витоків давньоукраїнської ранньо-феодальної державності.

Наукове видання

Віктор Ідзьо

**Саріані-Карпи-Хорвати -
V століття до нашої ери –
X століття нашої ери**

Видання II, 2015р.

Подано до друку 1.04.15 р. Підписано до друку 22.04.15 р.
Формат видання 60/ 84 1/16. Папір офсетний. Умовн.друк.арк.10,25
Зам.56. Тираж 300 шт.

Видавництво “СІМІК”
76000, м.Івано-Франківськ, вул. Т. Цюклера, 9а
тел. (0342) 78-91-26, 78-91-29
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру суб’єкта
видавничої справи серія ІФ №11 від 27.03.2001 року.

Віддруковано в друкарні видавництва ПП «СІМІК»
76000, м.Івано-Франківськ, вул. Т. Цюклера, 9а, тел. (0342) 78-91-29

Віктор Ідзьо

Сарпiанi-Карпи-Хорвати - V столiття до нашої ери - X столiття нашої ери

